

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

На правах рукопису

КОМАР ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 37.013+37.014.521

**ОШКУНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ГАЛИЧИНІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник
Курляк Ірина Євгенівна
доктор педагогічних наук,
професор

Івано-Франківськ – 2007

ЗМІСТ

ВСТУП	7
--------------------	---

РОЗДІЛ 1. ОПІКА ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН	16
--	----

1.1. Стан розробки досліджуваної проблеми у науковій літературі	16
1.2. Теоретико-методологічні основи опіки	25
1.3. Історичні аспекти розвитку чернецтва в контексті опікунсько-виховної діяльності	37
1.4. Суспільно-політичні та соціокультурні передумови соціальної дезадаптованості вразливих категорій населення Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.....	56

Висновки до розділу 1.....	70
----------------------------	----

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОПІКУНСЬКО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНЕЧИХ ЧИНІВ ГАЛИЧНИНИ З ДІТЬМИ І МОЛОДДЮ	72
--	----

2.1. Опіка над дітьми-сиротами	72
2.2. Зміст діяльності чернечих чинів у дошкільних закладах та в школах різних типів	86
2.3. Підготовка монахинь УГКЦ до опікунсько-виховної діяльності..	114

Висновки до розділу 2	124
-----------------------------	-----

РОЗДІЛ 3. ОПІКУНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНЕЧИХ ЗГРОМАДЖЕНЬ УГКЦ ЩОДО ВІКТИМНИХ КАТЕГОРІЙ ДОРΟΣЛИХ І ПЕРЕСТАРІЛИХ	126
3.1. Осередки медичної опіки Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.	126
3.2. Організація психолого-педагогічного і духовного дорадництва дорослих	147
3.3. Соціально-геронтологічна діяльність чернечих об'єднань у монастирях і будинках перестарілих.....	155
Висновки до розділу 3	164
ВИСНОВКИ	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	172
ДОДАТКИ	218

СЛОВНИК СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕРМІНІВ, ВИКОРИСТАНИХ У ДИСЕРТАЦІЇ¹

Архієпархія – головна єпархія митрополії, якою управляє Архієпископ (Митрополит).

Архієрей – загальна назва Митрополита, Архієпископа, Єпископа.

Духовенство – (духівництво, духовний стан, священство, клір) особливий стан, який поділяється на біле духовенство (священно- та церковнослужителі), та чорне – монашество. Окреслення для окремої категорії осіб у церкві, священнослужителів, які виконують спеціальні функції богочитання.

Єпархія – адміністративна одиниця Церкви, яку очолює Єпископ.

Єпископ – Ієрарх, який стоїть на чолі єпархії.

Згромадження – це спільнота, заснована компетентною церковною владою, в якій члени складають прилюдну професію (див. с.5) з трьома обітами: послуху, чистоти та убогості.

Ієрархія – тут вища церковна влада.

Ігумен – керівник, настоятель монастиря, який вирішує усі монастирські справи і радиться з правлячим єпископом.

Канони – тут право, встановлене і узаконене Церквою.

Капітула – 1) збори, з'їзд членів чернечого інституту; 2) допоміжний орган, що складається зі священників.

Конгрегація – відділ папського уряду у Ватикані.

Конкордат – угода, договір світських правителів з папством.

Крилошанин – член крилосу (капітули).

Лавра – монастир, визначний більшим числом ченців, який підлягає безпосередньо вищому церковному органу країни.

Монастир – чернечий дім, у якому члени прямують до євангельської досконалості, дотримуючись правил і традицій монашого життя.

---

¹ Примітка. Словник складений на основі Кодексу Канонів Східних Церков.- Львів: Видавництво отців Василіян, 1995.- 471 с.

Монашество (чернецтво) – (з грецької – один, одинокий, бути одному, жити відлюдно) – об'єднання людей, які відмовляються від усіх земних благ, підпорядковуються єдиному уставу з метою служіння ідеалам, що досягаються шляхом самозречення та віддалення від світу.

Новіціат – 1) вишкільне випробування для монахів, 2) школа для молодих монахів.

Обіт – це свідомо і добровільна обіцянка, дана Богові, предметом якої є можливе й краще добро.

Парох – священик, який очолює парафію.

Патріарх – Ієрарх, що очолює Церкву, яка має ступінь патріаршої.

Провінція – 1) церковна адміністративна одиниця, що об'єднує кілька епархій; 2) у чернечих інститутах – одиниця, яка складається з кількох монастирів.

Професія монаша – складання обітів (убозтва, чистоти й послуху *тимчасова* – до визначеного часу; *довічна* – до смерті).

Пустельник – член монастиря, який відокремлюється від людей і світу та посвячує себе роздумам про небесне.

Синод – вища колегіальна церковна установа під головуванням Патріарха чи Ієрарха для вирішення важливих справ. Постійний Синод – складається з 5 єпископів, включно з Патріархом чи Архієпископом як головою.

Чин (орден) – це чернеча спільнота, заснована компетентною церковною владою, члени якої складають довічну професію, що прирівнюється до монашої.

Шематизм – (з гр. схема — фігура) – список осіб чи установ. У церковних шематизмах подаються списки духовних осіб, зайнятих у Церкві, з найважливішими даними про них, списки парафій, церковних товариств, стан церковного майна тощо.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, ВИКОРИСТАНИХ У ДИСЕРТАЦІЇ

- ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області
ДАЛО – Державний архів Львівської області
КПЗУ – Комуністична партія Західної України
НТШ – Наукове Товариство імені Тараса Шевченка
ОУН – Організація Українських Націоналістів
РКЦ – Римо-католицька церква
РПЦ – Російська православна церква
УАПЦ – Українська автокефальна православна церква
УВО – Українська військова організація
УГА – Українська Галицька армія
УГКЦ – Українська греко-католицька церква
УГТ – Українське гігієнічне товариство
УЛТ – Українське лікарське товариство
УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання
УПА – Українська Повстанська Армія
УПТ – Українське педагогічне товариство
УПЦ – Українська православна церква
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРП – Українська соціал-радикальна партія
ЦДАВО – Центральний державний архів вищих органів влади і управління
ЦДІАУ – Центральний державний історичний архів України
ЦССМ – Центр соціальних служб для молоді
ЧСВВ – Чин Святого Василя Великого

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процес суспільної трансформації, який триває в Україні, поряд з позитивними результатами у сферах економічного, політичного та культурного життя спричинив чимало ускладнень. Труднощі перехідного періоду та їхні незмінні супутники – економічні негаразди – залишають поза увагою держави багато невирішених соціальних проблем. Вимушене безробіття, трудова еміграція, низький рівень заробітної платні призвели до різкого збільшення кількості сиріт, безпритульних, педагогічно занедбаних дітей, зубожілих і бездоглядних. Держава, на жаль, не завжди спроможна створити належні умови для забезпечення потреб і підтримки людей, які з різних обставин потрапили в складні життєві ситуації; для хворих, які потребують постійної медичної опіки; для людей похилого віку, позбавлених уваги і допомоги рідних. Означені проблеми сьогодні потребують особливої уваги як державних інститутів, так і суспільства. Зокрема, критичне вивчення та переосмислення історії, теорії та практики опікунства є одним із важливих завдань сучасної педагогіки. Його вирішення сприяло б становленню нової парадигми вітчизняної опіки в ХХІ ст. з урахуванням набутого позитивного досвіду суб'єктів опікунсько-виховної діяльності на різних історичних етапах.

Великий досвід у царині опікунства нагромаджений Українською греко-католицькою церквою (УГКЦ), яка в сучасній Україні є однією з найчисельніших і найвпливовіших релігійних організацій. Історія УГКЦ містить давні традиції опікунства, які продовжують розвиватися і в наш час. Опікунська діяльність церкви, зокрема її чернечих чинів, на засадах милосердя розвивалася від найпростіших форм допомоги, рятувництва, захисту. У період з кінця ХІХ до першої половини ХХ ст. вона була спрямована на розв'язання освітніх, соціальних проблем, охорону здоров'я, підтримку різних форм самоорганізації та громадської активності населення

Галичини. Поширення національної свідомості, згуртування українців, піднесення престижу українства були важливими завданнями, які і сьогодні впроваджує у своїй діяльності українська церква.

Опікунська діяльність релігійних організацій УГКЦ в Україні ще не була предметом комплексного наукового дослідження. Деякі аспекти цієї проблеми розглядалися в контексті вивчення окремих напрямів роботи церкви та її релігійних організацій. Так, формування змісту й культурно-освітніх традицій українських навчальних закладів Галичини знайшли своє відображення у працях М. Барни, І. Курляк, З. Нагачевської, Б. Ступарика. Напрями опікунської діяльності громадських організацій на різних етапах історичного розвитку українського суспільства досліджували Т. Завгородня, Н. Лисенко, К.- Д. Мажец, Б. Ступарик. У ряді досліджень відображена роль церкви у моральному вихованні дітей і молоді Галичини початку ХХ ст. (Р. Волянюк, Л. Генік, В. Карагодін, І. Мищишин). Вивчення теоретико-методологічних основ соціальної опіки в сучасній Україні стало можливим завдяки групі педагогічних досліджень, серед яких провідне місце займають праці А. Капської. Особливу увагу в них приділено вивченню наукового змісту та форм соціальної підтримки дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування, захисту прав дитини як соціально-педагогічної проблеми. Технології створення та функціонування прийомної сім'ї як альтернативної форми опіки, а також психологічні аспекти перебування дитини в таких сім'ях описали Г. Бевз, В. Кузьмінський, О. Нескучаєва, І. Пеша. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, зокрема і з дітьми-сиротами, висвітлені у працях І. Зверєвої, І. Пінчук, С. Толстоухової. Роль недержавних організацій у період становлення особистості досліджували М. Галагузова, І. Мигович, Т. Семигіна. Окремі аспекти проблеми розглядали українські історики (І. Андрухів, С. Гнот, О. Красівський, М. Кугутяк, В. Марчук, В. Перевезій, І. Пилипів, О. Сухий, О. Турій). Деякі напрями опікунської педагогіки

відображені у дослідженнях польських педагогів (С. Бадора, З. Домбровський, А. Кельм, Г. Радлінська).

Однак проблема опіки над сиротами, дітьми з бідних родин, школярами, хворими і немічними під керівництвом чернечих чинів УГКЦ в кінці XIX – першій половині XX ст. до цього часу висвітлена в науковій літературі лише епізодично. В педагогічній науці відсутні ґрунтовні праці з означених проблем. Тому, актуальність проблеми та її недостатня розробленість у психолого-педагогічній, історичній літературі та практиці зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *„Опікунська діяльність релігійних організацій Української греко-католицької церкви у Галичині (кінець XIX - перша половина XX ст.)”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри історії педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника як складову теми „Історія освіти і виховання в Галичині”. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 8 від 13 травня 2003 р.) та узгоджено рішенням Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 6 від 12 червня 2003 р.).

Об'єкт дослідження: суспільна опіка віктимних категорій осіб кінця XIX – першої половини XX ст.

Предмет дослідження: зміст і особливості соціально-опікунської діяльності чернечих чинів УГКЦ у Галичині.

Мета дослідження – розкрити зміст опіки над віктимними категоріями осіб представниками греко-католицького чернецтва Галичини кінця XIX – першої половини XX ст., виявити особливі форми роботи і з'ясувати можливості творчого використання історичного досвіду в умовах функціонування сучасних релігійних організацій.

Відповідно до мети дослідження були окреслені такі **завдання**:

- з'ясувати суспільно-політичні та соціокультурні передумови опікунської діяльності УГКЦ в Галичині;
- розкрити зміст діяльності чернецтва УГКЦ стосовно опіки дітей-сиріт, школярів і молоді;
- визначити сутність андрагогічної та соціально-геронтологічної роботи релігійних організацій та форми роботи з віктимними категоріями осіб досліджуваного періоду;
- узагальнити досвід опікунства релігійних організацій і визначити шляхи його творчого використання в сучасній педагогічній науці і практиці.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають провідні положення теорії і практики соціальної педагогіки, соціальної роботи та соціальної політики; фундаментальні положення концепції гуманізації освіти та соціального наuczіння; провідні положення християнської педагогіки; теорія потреб А. Маслоу; теорія опіки З. Домбровського. При вирішенні поставлених у дослідженні завдань автор дотримувався принципів історизму, об'єктивності, які дозволяють з'ясувати причиново-наслідковий зв'язок подій.

Теоретичну основу дослідження складають праці педагогів Галичини другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., що стосуються питань опіки над дітьми (І. Бартошевський, Г. Врецьона, Ю. Дзерович, О. Духнович, І. Негребецький), сучасні розвідки, присвячені розвитку української педагогічної думки у Галичині (М. Барна, Т. Завгородня, І. Курляк, З. Нагачевська, Б. Ступарик), дослідження діячів церкви, в яких відображено історичні аспекти розвитку чернецтва та його опікунсько-виховної діяльності (М. Ваврик, А. Великий, М. Войнар, І. Патрило, С. Цьорох), сучасні історичні праці, які характеризують період, що вивчається (І. Андрухів, М. Кугутяк, В. Перевезій О. Турій), дослідження

ролі недержавних організацій у процесі соціалізації особистості (М. Галагузова, І. Мигович, Т. Семигіна); праці польських науковців у галузі опікунської педагогіки (С. Бадора, З. Домбровський, А. Кельм, Г. Радлінська).

Методи дослідження:

- *теоретичні* (аналіз педагогічної, психологічної, історичної, соціологічної, теологічної, філософської літератури з метою встановлення засадничих основ опіки; ретроспективний аналіз архівних документів, предметно-цільовий аналіз матеріалів періодичних видань, з допомогою яких розкрито історичні аспекти розвитку чернецтва в контексті опікунсько-виховної діяльності);
- *емпіричні* (бесіда, опитування, тестування) для встановлення причиново-наслідкових зв'язків досліджуваних явищ;
- *загальнонаукові методи* (абстрагування, логічний і системно-структурний) використані для аналізу основних тенденцій розвитку опікунської діяльності чернецтва УГКЦ в сучасних умовах;
- *спеціально-наукові* (компаративний, типологічний; проблемно-хронологічний спосіб викладу матеріалу).

Джерельну базу дослідження складають передусім документи, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ф. 127 – Київська духовна консисторія, ф. 169 – Києво-Михайлівський Золотоверхий чоловічий монастир, ф. 442 – Канцелярія Київської, Подільської і Волинської генеральних губерній, ф. 707 – Управління київського учбового округу, ф. 2074 – Володимирський монастир); Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ф. 146 – Галицьке губернаторство, ф. 178 – Крайова шкільна рада, м. Львів, ф. 179 – Кураторія львівського шкільного округу, ф. 201 – Греко-католицька митрополича консисторія, ф. 358 – Шептицький Андрій, ф. 364 – Лукань Степан – священник, ф. 375 – Гродський Йосип – монах, ф. 391 – Українська

культурна рада, ф. 408 – Греко-католицький митрополичий ординаріат, ф. 462 – Український горожанський комітет, м. Львів, ф. 572 – Український Єпархіальний Комітет, ф. 684 – Протоігуменат монастирів ЧСВВ); Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ф. 5 – НКВС УССР, ф. 20 – Центральна рада захисту дітей при СНК УССР, ф. Р-166 – Народний Комісаріат УРСР, ф. 3695 – Шелухін С.П., ф. 4465 – Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб); Державного архіву Івано-Франківської області (ф. 2 – Станіславівське воєводське управління, ф. Р-388 – Уповноважений Ради у справах релігійних культур при Раді Міністрів СРСР по Станіславівській області, ф. 504 – Станіславська консисторія греко-католицької церкви) та Державного архіву Львівської області (ф. 1 – Львівське воєводське управління, ф. 110 – Львівське міське староство, ф. 271 – Дирекція поліції у Львові, суспільно-політичний відділ).

У дисертації використано матеріали Львівської національної бібліотеки імені Василя Стефаника (відділів україніки та рідкісної книги), бібліотек Львівського національного університету ім. І. Франка, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Українського католицького університету (м. Львів), Інституту історії церкви (м. Львів), Івано-Франківського теологічного інституту.

Опубліковані документи УГКЦ та її організацій: Кодекс канонів східних церков, проголошений Іваном Павлом II, – збірник правил, законів з церковного права; документи II Ватиканського Собору; документи Патріаршого Собору УГКЦ; збірник документів і матеріалів з історії релігії; постанови синодів, розпорядження; конституція Згромадження сестер Пресвятої Родина; конституція і директиви Згромадження сестер Служебниць Непорочної Діви Марії; устави Згромадження сестер Мироносиць; шематизми та ін.

Періодична преса, яка поділяється на церковну і світську. Зокрема у дослідженні використано такі періодичні видання: „Діло”, „Рідна школа”, „Життя і знання”, „Українське слово”, „Учительське слово”, „Учитель”, „Українській дитині”, „Шлях виховання й навчання”, „Нова Зоря”, „Нива”, „Львівські Архієпархіальні Відомості”, „Станіславівські Єпархіальні Відомості”, „Місіонар”, „Богословія”, „Патріярхат” та „Мета”.

Різноманітна джерельна база дослідження, значну частину якої складають документи і матеріали, вперше введені автором у науковий обіг, дозволила проаналізувати форми і методи опікунсько-виховної діяльності чернечих згромаджень Галичини, практику опікунської діяльності, розкрити соціально-геронтологічну діяльність черниць у монастирях та будинках перестарілих, основні положення і висновки з яких виносяться автором на захист дисертації.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XIX ст. – першу половину XX ст. Нижня межа – кінець XIX ст. – це початок активної діяльності релігійних організацій УГКЦ у царині опіки; чисельне зростання їх організаційної структури, зумовлене приходом на галицький митрополичий престол А. Шептицького, який був ініціатором та фундатором створення чернечих спільнот. Верхня межа – перша половина XX ст., зокрема 1946 р., – Львівський церковний Собор, на якому було ухвалено рішення про анулювання Берестейської унії (1596 р.), відрив УГКЦ від Католицької церкви та приєднання її до Російської православної церкви.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає в тому, що

- *вперше комплексно досліджено* напрями опікунсько-виховної діяльності чернечих чинів УГКЦ у Галичині, що суттєво розширило наукові уявлення про методологічні засади теорії та практики соціальної педагогіки, зокрема соціальної опіки;

- *систематизовано* історико-педагогічні етапи розвитку всіх греко-католицьких чернечих чинів в контексті опікунської діяльності, що може використовуватися в подальшій науково-дослідній роботі педагогів, істориків, релігієзнавців;
- *здійснено* ретроспективний аналіз змісту і форм опікунської діяльності греко-католицького чернецтва досліджуваного періоду, що збагатило арсенал методів та прийомів соціальної педагогіки;
- *залучено* до наукового обігу нові документальні джерела, зокрема архівні матеріали, які дали можливість об'єктивно оцінити та висвітлити питання діяльності УГКЦ та її монаших організацій;

Практичне значення дослідження полягає у залученні позитивного історичного досвіду опікунсько-виховної діяльності греко-католицьких релігійних організацій у практику роботи сучасних закладів опіки та піклування, розробці спецкурсу „Опікунсько-виховна діяльність чернецтва УГКЦ у Галичині в кінці XIX – першій половині XX ст.” для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, який впроваджено у навчальний процес Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (довідка № 01-08-809 від 13.11.2006), Івано-Франківського інституту менеджменту Тернопільського державного економічного університету (довідка № 447 від 10.11.2006), Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ (довідка № 3/1348 від 09.11.2006), Львівського педагогічного коледжу (довідка № 357 від 11.11.2006).

Нагромаджений у роботі фактичний і теоретичний матеріал, висновки можуть бути використані для написання підручників, науково-методичних та навчальних посібників, підготовці лекційних курсів з історії соціальної роботи, соціальної педагогіки, історії педагогіки. Вони є підґрунтям для подальших історико-педагогічних досліджень.

Вірогідність наукових результатів і висновків забезпечується теоретичною і методичною обґрунтованістю вихідних положень, історико-педагогічним аналізом першоджерел (документальних, наукових, літературних), застосуванням різноманітних методів, що відповідають об'єктові, меті й завданням пошуку.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася на Міжнародних симпозиумах „Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі” (жовтень 2003 р., м. Севастополь; жовтень 2005 р., м. Севастополь); Міжнародній науковій конференції „Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці” (листопад 2005 р., м. Івано-Франківськ); Всеукраїнських конференціях: „Розвиток змісту освіти як історико-педагогічна проблема” (жовтень 2003 р., м. Чернівці), „Роль Української греко-католицької церкви у розбудові української нації і держави в ХХ ст.” (листопад 2004 р., м. Івано-Франківськ); щорічних звітних наукових конференціях викладачів, аспірантів кафедр і студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2002-2005 рр.); педагогічних читаннях „Проблеми української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича” (травень 2004 р., м. Івано-Франківськ).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 6 одноосібних наукових працях, 5 з них опубліковано у фахових науково-педагогічних виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, основної частини (трьох розділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та літератури (523 найменування) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 275 сторінок (основний текст – 171 сторінка, список використаних джерел – 46 сторінок, 16 додатків на 58 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ОПІКА ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Стан розробки досліджуваної проблеми у науковій літературі

Теорія і практика української педагогіки пов'язані з історико-культурними, етнографічними традиціями народу, що опираються на релігійні та морально етичні уявлення про загальнолюдські цінності. Історія українського народу свідчить, що в його культурі з давніх часів закладалися традиції гуманного ставлення до обездолених і немічних людей, а особливо – дітей як найбільш беззахисних серед них. Українська греко-католицька церква від самого свого заснування проголосила милосердя однією з найважливіших заповідей любові до ближнього. Причому, милосердя зводилося не лише до співчуття, а до реальної допомоги, опіки. Такі форми добродійної діяльності церкви в Галичині стали особливо актуальними у другій половині ХІХ ст., коли українці в Австрійській монархії були позбавлені підтримки з боку держави і залишалися один-на-один із соціальними негараздами. Саме тоді греко-католицька церква поряд з душпастирською працею особливо активно опікувалася вирішенням соціальних проблем своїх вірних. Ця діяльність не залишилася непоміченою вченими та представниками духовенства. Розглянемо генезис розробки проблеми – від праць досліджуваного періоду до сучасних наукових історико-педагогічних, історичних, філософських досліджень.

Уже в другій половині ХІХ ст. з'явилася група досліджень із питань становлення опіки над українськими сиротами, визначення методів і форм опікунської діяльності, які здійснювалися у зазначений період. Вперше визначив та охарактеризував зміст опіки і виховання дітей О. Духнович у праці „Народна педагогія” [143], яка побачила світ у 1857 р. у Львові. Автор

сформулював основні завдання цілеспрямованого впливу на маленьких дітей. Сутність виховання О. Духнович окреслив так: „...сили людські, від природи дані, з молодості зберігати і вдосконалювати” [Там же, с. 7].

У 1881 р. І. Негребецький у підручнику „О вихованню” узагальнив дослідження різних країн у царині материнської опіки і виховання дітей від народження до початку навчання в школі, перенісши їх у площину національних традицій. Причому І. Негребецький відводив релігії визначальне місце у вихованні дитини [286].

Дослідженням національних аспектів опіки і виховання займався галицький педагог Г. Врецьона, висвітлюючи їх у редагованому ним журналі „Школьна Часопись” (1880-1888 рр.). Впродовж 1886-1887 рр. під рубрикою „Новомодні основи виховання” він розглядав завдання, форми і методи національного виховання дітей, виділяючи плекання національних характерів, самопізнання і почуттів [62].

Спробу з’ясувати значення опіки як педагогічної та медико-соціальної категорії зробив І. Бартошевський у праці „Педагогія руська або наука о воспитаню” [16]. Зокрема, він окреслив об’єкти, суб’єкти опіки та значення такої роботи: „опіку і поміч, котру люди дорослі необхідно жертвувати мають для чоловіка іще не розвиненого, що до заспокоєння його так тілесних, як і духовних потреб, щоби його вроджені сили духовні і тілесні відповідно до свого призначення розвиватися могли” [Там же, с. 2].

Спроби дослідження опікунської діяльності греко-католицької церкви робилися і в міжвоєнний період у Галичині, яка тоді перебувала під владою Польщі. З-поміж них на особливу увагу заслуговують праці українських релігійних діячів, визначних освітніх діячів і педагогів, написані з клерикальних позицій, але насичені великим та різноманітним фактичним матеріалом і особистими спостереженнями, які були критично використані нами у процесі роботи над темою дисертації.

Зокрема, вагомий внесок у розвиток української педагогічної думки зробив Ю. Дзерович, який у підручнику „Педагогіка” показав процес виховання у нерозривному зв’язку з релігією [130].

Виховання дітей у сім’ї, на думку українського педагога, священика, а згодом митрополита І. Огієнка, має ґрунтуватися на основі християнської моралі, в основі якої – любов до ближнього. „Допомагай ближнім матеріально, коли вони в біді. Допоможи покривдженому. Помози духом слабшому. Нехай буде наше серце завжди чутливе до біди ближніх” – такі моральні постулати заповідав І. Огієнко у своїх працях [289, 10]. Митрополит Іларіон справедливо вважав, що „скромні українські монахи і монахині створили нам усе те, що маємо найкращого в нашій духовній культурі і чим ми пишаємося й тепер” [299, 2].

Освітньо-виховна діяльність чернечого ордену сестер Василіянок, найповніше відображена у дослідженні С. Цьорох [492]. Будучи вихованкою василіянської гімназії, а згодом ігуменею монастиря у Львові, вона з клерикальних позицій висвітлила історію та педагогічну роботу Василіянського Чину УГКЦ. Тут автор коротко подає історію жіночої вітки ЧСВВ і детально розкриває діяльність кожного навчального закладу під проводом монахинь у Галичині та інших місцевостях, де були монастирі сестер Василіянок.

Українські церковні діячі, не відкидаючи національних пріоритетів, розглядали опікунську діяльність церкви насамперед у релігійно-конфесійній площині. Однак, цінність їхніх праць є для нас безперечною, бо вони самі були свідками і учасниками описаних подій, а тому подають важливий для нас фактичний матеріал.

Українська радянська педагогічна наука розвивалася в умовах цензурних заборон і пропаганди атеїзму, що суттєво обмежувало дослідження проблематики, пов’язаної з діяльністю греко-католицької церкви. У зв’язку з офіційною забороною греко-католицької церкви і її

приєднанням до православ'я в УРСР об'єктивне висвітлення діяльності УГКЦ взагалі стало неможливим. Відтак радянські історики і педагоги загалом з партійних позицій, тенденційно висвітлювали культурно-релігійне життя в Західній Україні, акцентували на „антинародній” політиці греко-католицького духовенства. У цей період проблема опікунської діяльності УГКЦ радянськими педагогами практично не висвітлювалася.

Натомість українські вчені у діаспорі активно розробляли окремі проблеми суспільно-політичної діяльності греко-католицької церкви. До цієї групи увійшли дослідження, у яких ґрунтовно розкрито основні аспекти розвитку УГКЦ загалом у зазначений період. Серед них можна виділити праці церковного історика І. Нагаєвського „Історія української держави двадцятого століття” [279] та дослідження українських істориків В. Вериги [46] і О. Субтельного [360]. Незважаючи на те, що монографії названих авторів прямо не торкаються проблеми опікунства в Галичині, вони допомагають краще зрозуміти в яких історичних реаліях відбувалася добродійна і місійна діяльність організацій греко-католицької церкви.

Значно більшу цінність для нас становлять праці релігійних діячів УГКЦ, що перебували у вимушеній еміграції. До цієї групи належать дослідження, які стосуються історії УГКЦ, розвитку та діяльності чернечих згромаджень загалом та окремо деяких. Так, історії ЧСВВ присвячено працю П. Аллярда „Святий В. Великий” [2], яка була надрукована у Нью-Йорку в 1968 р.

Теж у діаспорі (Нью-Йорк, США) були написані дослідження М. Войнара [59], які стосуються діяльності ЧСВВ в Україні. М. Ваврик [33] зупинився на детальному аналізі історичного розвитку та діяльності окремих чоловічих монастирів Василянського чину, які у XVIII ст. були важливими осередками освіти. Історія Галицької провінцій ЧСВВ зображена у праці І. Патрила [284].

Становлення і розвиток Згромадження сестер Службниць у Галичині та за кордоном показано у дослідженні А. Великого [283]. Постать засновниці цього монашого об'єднання Й. Гордашевської описано у працях Д. Славути [334; 3335] та О.-С. Ващур [38].

Історії монахів Студитського Уставу та відродженню цього ордену в Галичині присвячені дослідження С. Дмитруха [135] та праця О. Приліпа і Т. Мартинюка, які проілюстрували освітньо-виховну діяльність Студитів на Гуцульщині [313]. Праці релігійних українських діячів, написані в діаспорі, є для нас також неоціненним історичним джерелом, оскільки значна частина документів міжвоєнного періоду безповоротно втрачена.

Об'єктивне і комплексне дослідження історії УГКЦ та її опікунсько-виховної діяльності зокрема, стали можливими лише в умовах незалежної України. Вагомий вклад у дослідження історії становлення і розвитку української освіти у ХІХ – ХХ ст. зробили українські педагоги.

Однією з перших спроб аналізу розвитку української освіти у нових умовах функціонування української держави була монографія Б. Ступарика „Національна школа: витоки становлення” [359]. У ній автор проаналізував боротьбу українського народу за національну школу на початку ХХ ст., розкрив становище українського шкільництва за часів Австро-Угорщини і Польської республіки. Автор не ставив за мету висвітлювати опікунську діяльність над закладами освіти, утримуваними УГКЦ, однак його розвідка дозволила нам краще зрозуміти організацію освітньо-виховної діяльності в Галичині та місце релігійних об'єднань УГКЦ у цих процесах.

Серед праць історико-педагогічного характеру варто назвати докторські дисертації В. Кеміня [194] та В. Лугового [253], в яких зібрано й узагальнено великий фактичний матеріал, цінний під кутом зору аналізу опікунської діяльності.

Формування змісту й культурно-освітніх традицій українських навчальних закладів Галичини знайшли своє відображення у

дисертаційному дослідженні М. Барни [15]. Важливе значення для нашої роботи має праця М. Барни „Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772-1939 рр.)” [14], у якій авторка показала діяльність державних і приватних учительських семінарій та детально проаналізувала зміст підручників, за якими навчалися учні цих закладів.

Питання підготовки кваліфікованих кадрів для шкіл Галичини в умовах Польської держави зображені у працях Т. Завгородньої [156; 157]. Вони розкривають напрями, форми, методи та критерії професійної підготовки учителів, серед яких були і представники чернецтва Греко-католицької церкви, що готувалися до здійснення опікунсько-виховної діяльності.

У колективній монографії Т. Завгородньої, Н. Лисенко, К.-Д. Мажец., Б. Ступарика [154] розкрито напрями опікунської діяльності громадських організацій на різних етапах історичного розвитку українського суспільства.

Історія галицьких класичних гімназій, в тому числі і приватних – василіянських – а також зміст навчальних планів, програм та підручників висвітлені у монографії І. Курляк [242]. Тут детально проаналізовано методику викладання всіх предметів в гімназіях періоду Австро-Угорщини, проведено паралелі з діяльністю сучасних гімназій в Україні.

Становлення і розвиток українського дошкільного виховання в Східній Галичині у 1869-1939 рр. – тема дисертації З. Нагачевської [280]. Зокрема цінними для нас є дослідження, які стосуються виховної діяльності сестер Служебниць, а також місця їхніх дошкільних закладів у тогочасній освітній ланці першого ступеня.

Слід виокремити праці з педагогіки, у яких показана роль Церкви у моральному вихованні дітей і молоді Галичини початку ХХ ст. Сюди належить монографія Л. Генік „Релігійно-моральне виховання молоді в навчальних закладах східної Галичини (кінця ХІХ – початку ХХ століття)” [70].

У дисертації В. Карагодіна [188] розкрито особливості системи морального виховання у педагогічній думці IV – XI ст., проаналізовано психологічні аспекти педагогічного процесу у патристиці. На основі аналізу та синтезу автор з'ясував загальні особливості християнського виховного ідеалу. Основною метою виховання В. Карагодін визначив моральне вдосконалення особистості.

Співпраці УГКЦ та громадськості у царині морального виховання школярів присвячено дисертацію І. Мищишин [271]. Роботі притаманний глибокий аналіз навчально-виховного процесу під керівництвом чернечих чинів, розглянуто вплив релігійних товариств на формування свідомих українських громадян.

Проблеми суспільної опіки над українськими дітьми у Галичині в досліджуваній нами період, офіційна політика держав-метрополій у цій галузі висвітлені в дисертації Р. Волянюк [60].

Вивчення теоретико-методологічних основ соціальної опіки в сучасній Україні стало можливим завдяки групі педагогічних досліджень, серед яких провідне місце займають праці А. Капської [344; 345; 350]. Особливу увагу в них приділено вивченню наукового змісту та форм соціальної підтримки дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування, захисту прав дитини як соціально-педагогічної проблеми. Важливим аспектом роботи фахівця у сфері соціальних послуг, на думку А. Капської, є допомога дітям з обмеженими функціональними можливостями [345, 214]. Варто додати, що такий вид діяльності був притаманний релігійним організаціям УГКЦ в досліджуваній період.

Вивченню теоретико-методологічних основ професійної підготовки соціального педагога присвячена докторська дисертація Л. Міщик [272].

Технології створення та функціонування прийомної сім'ї як альтернативної форми опіки, а також психологічні аспекти перебування дитини в таких сім'ях описали Г. Бевз, В. Кузьмінський, О. Нескучаєва,

І. Пеша [133], [312]. Ще одну з сучасних форм опіки – дитячі будинки сімейного типу та методика підготовки фахівців для їх соціального супроводу досліджено у праці І. Трубавіної [366].

Для розкриття окремих аспектів проблеми нами використано дослідження О. Безпалько [18], зокрема ті, які стосуються напрямів опікунської діяльності державних організацій.

Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, зокрема і з дітьми-сиротами, зображені у працях І. Зверевої, І. Пінчук, С. Толстоухової [164], [348], [349].

Дослідження ролі недержавних організацій у процесі соціалізації особистості здійснили І. Мигович, Т. Семігіна [64], та російський науковець М. Галагузова [346].

Цінними в теоретичному плані є праці польських науковців, які розглядають проблеми опіки та піклування. Зокрема, С. Бадора у монографії „Теорія і практика опікунства в Польщі” [10] показала становлення і розвиток опікунської педагогіки у сучасній Польщі, а в дисертації визначила, проаналізувала та ввела у науковий обіг поняття „опікунське середовище” [9].

Сучасні наукові дослідження проблеми опікунства не обмежуються лише працями фахових педагогів. Окремі аспекти проблеми розглядали українські історики – М. Кугутяк [235], О. Красівський [229; 230], І. Андрухів [5], В. Марчук [262; 263], В. Перевезій [297; 298], І. Пилипів [303; 304], О. Сухий [361], О. Турій [367] та інші.

Серед праць сучасних українських істориків окремо треба виділити дисертацію С. Гнот [76]. У ній авторка на матеріалах Галицької митрополії розкриває місце і роль УГКЦ в організації соціального захисту галицьких українців, показує форми і методи добродійної допомоги в галузі освіти, аналізує діяльність духовенства в галузі науки і культури. Причому основну увагу вона зосереджує на аналізі діяльності духовенства греко-католицької

церкви та митрополита А. Шептицького, оминаючи увагою харитативну діяльність її окремих організацій: чинів і згромаджень. Зрозуміло, що авторка суто історичного дослідження не заглиблювалася в педагогічний аспект проблеми.

Окрему групу складають політологічні дослідження. Зокрема, аспекти релігійно-національного відродження України через призму державотворчих процесів досліджували А. Юраш [504] та Є. Кардош [189].

Наступна група – дослідження культурно-просвітницької та суспільно-політичної діяльності А. Шептицького, який, очоливши УГКЦ, був ініціатором створення чернечих згромаджень, фундатором їхньої опікунської роботи. Сюди належить дисертація Г. Гладкої [74], де проаналізовано вплив Митрополита як ієрарха Греко-католицької церкви на українське національне відродження кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. Праці С. Барана [13], І. Гриньоха [89], П. Понятишина [309], Л. Цегельського [486] та С. Шептицької [499] розкривають різні аспекти діяльності глави Церкви у царині соціального захисту галичан, сприяння розвитку української освіти та культури.

У роботі використано також праці з історії української медицини та медичної опіки. Серед них слід назвати дисертаційне дослідження Л. Клос [198], якому притаманний ґрунтовний розгляд зародження української медичної галузі. Функціонування шпиталів на західноукраїнських землях у ХVІ – ХІХ ст., аналіз діяльності медичних товариств та їхня роль в житті галичан початку ХХ ст. зображені у наукових публікаціях цієї ж дослідниці [197; 199; 200].

Велику цінність для розуміння суті і значення медичної опіки в досліджуваній період становлять Матеріали першого європейського конгресу українських лікарських товариств [266], де вміщено історико-краєзнавчі повідомлення з історії української медицини.

Вклад галицьких лікарів в організацію медичної справи охарактеризував у своїй роботі П. Арсенич [371].

У праці В. Плюща „Нариси з історії української медичної науки та освіти” [305] проаналізовано історичні, соціально-політичні умови життя галичан на початку ХХ ст., які вимагали активної діяльності з боку представників Церкви і громадськості, та у яких відбувалося становлення української медицини.

Таким чином, аналіз стану наукової розробки проблеми переконливо засвідчує, що опікунська діяльність релігійних організацій УГКЦ у Галичині в кінці ХІХ – першій половині ХХ ст. не була предметом окремого комплексного дослідження. Вона розглядалася лише фрагментарно в контексті дослідження інших проблем, пов’язаних з діяльністю греко-католицької церкви в Галичині.

У зв’язку з цим виникла необхідність дослідити цей аспект діяльності УГКЦ в історико-педагогічному контексті, порівнюючи форми і методи роботи організацій греко-католицької церкви з подібними організаціями, що існували у православній і католицькій церквах.

1.2. Теоретико-методологічні основи опіки

Опіка – суспільне явище, тому сягає своїм корінням початків існування людства на землі. Особливо того часу, коли первісні люди почали жити групами, общинами. Будь-яке з таких об’єднань зустрічалося з проблемою ставлення до осіб, які не могли самостійно забезпечити своє повноцінне існування. Зокрема, турботи і підтримки потребували діти-сироти, немічні, самотні перестарілі, хворі, люди з психічними розладами.

Людство пройшло складний шлях формування гуманної позиції до представників таких категорій осіб. Одні суспільства їх знищували, тим

самим вирішували питання розподілу харчів, одягу чи інших благ. Адже їжа та матеріальні цінності мали сприяти фізичному розвитку здорових людей, які б продовжували рід, працювали для общини. В історії інших народів, зокрема, і українців складалося гуманне ставлення до співгромадян, які потребували опіки.

Особливого розмаху діяльність, спрямована на здійснення опіки, піклування, набула з утвердженням християнства, яке несе у своїй основі милосердя, діяльну любов. Як зазначила Т. Семигіна, кожна християнська община виконувала функції органів піклування убогими, хворими, немічними [64, 40].

Розгляд опікунської діяльності релігійних організацій УГКЦ слід розпочинати з вивчення теоретико-методологічних основ опіки.

Поняття „опіка” у вітчизняній педагогічній науці на сьогодні є мало дослідженим та висвітленим. Ми спробуємо подати основні його дефініції; розкрити зміст, характерні особливості, типологію опіки, щоб на підставі цього проаналізувати, як здійснювалася опіка у досліджуваній період, наскільки повно вона задовольняла існуючі потреби і що саме з історичного досвіду може бути запозичене для вирішення проблем на сучасному етапі.

Звертання до галузевої довідкової літератури з психології, медицини, теології, філософії свідчить про те, що термін „опіка”, на жаль, ще не став предметом належного зацікавлення в цих науках.

Лише юриспруденція з точки зору права подає тлумачення цього терміну. Тут він трактується як форма захисту особистих і майнових прав громадян, які внаслідок певних обставин (вік, стан здоров'я) не можуть здійснювати свої права самостійно [505, 277]. Опікою вважають і забезпечення необхідного для здоров'я, добробуту, рівноваги, захисту природного стану когось або чогось [522, 212].

У педагогіці опіку розглядають як засіб захисту прав та інтересів неповнолітніх, які не досягли 15 років і залишилися без батьківського

піклування, а також повнолітніх осіб, визнаних судом недієздатними внаслідок душевної хвороби або недоумства [347, 310].

Поруч із визначенням дефініції опіки у словниках та соціально-педагогічних працях пропонується пояснення термінів, які можна вважати синонімами. Зокрема: опікування, „піклування про”, „догляд за”, нагляд, опікунство, турбота, доглядання, захист [187, 256].

Наприклад, піклування – одна з правових форм захисту особистих і майнових прав та інтересів громадян. Сучасне українське законодавство передбачає два види піклування: 1) піклування над неповнолітніми особами віком від 15 до 18 років, які внаслідок смерті або хвороби батьків, позбавлення їх батьківських прав чи з інших причин залишилися без батьківського піклування; 2) піклування над неповнолітніми громадянами, визнаними судом обмежено дієздатними внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами; 3) піклування над особами, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права і виконувати свої обов'язки [505, 559].

Проте Стаття 243 Сімейного кодексу України пояснює розмежування понять „опіка” і „піклування”. Зокрема, опіка встановлюється над неповнолітніми до 14 років. Піклування встановлюється над неповнолітніми віком 14-18 років. Опіка і піклування призначаються за місцем проживання дитини або її опікуна (піклувальника).

Опіка і піклування встановлюються державною адміністрацією, виконавчими комітетами, радами народних депутатів. Безпосереднє ведення справ стосовно опіки і піклування покладається на відповідні відділи і управління місцевої державної адміністрації, виконавчих комітетів, рад народних депутатів щодо осіб, які не досягли 18 років (ст.243 Сімейного Кодексу України) [340, 43].

Разом з тим, ці тлумачення потребують доповнення з точки зору антропології – науки, яка цікавиться питаннями, пов'язаними з наданням

різних видів допомоги, підтримки, опіки, консультування людини на різних етапах її життєвого шляху. Натомість, згадані визначення трактують опіку суто в педагогічному контексті, не звертаючи увагу на андрагогічну та геронтологічну складові антропогенетики.

З огляду на це, виникає потреба більш глибокого аналізу, осмислення, узагальнення та систематизації тих наукових даних, які на підставі інтердисциплінарного підходу (з точки зору психології, соціології, теології, медицини) дадуть можливість прийти до справді наукового, ґрунтовного і повного тлумачення поняття „опіка”.

З цією метою варто звернутися до такого психологічного поняття як „потреби”, існування яких детермінує опікунську діяльність. Теорія опіки включає теорію людських потреб та теорію діяльності, яка їх задовольняє [512, 10].

У теоретичних концепціях суспільних наук по-різному трактується поняття „потреби”. Вважаємо за доцільне використовувати соціологічне пояснення. Тобто, потреби – це нужда в чомусь необхідному для підтримки життєдіяльності особи [309, 16].

Особливо важливою для нашого дослідження є теорія потреб А. Маслоу, за якою потреби людини складають певну ієрархічну структуру і їх можна зобразити у формі піраміди, як показано у рисунку 1.1.

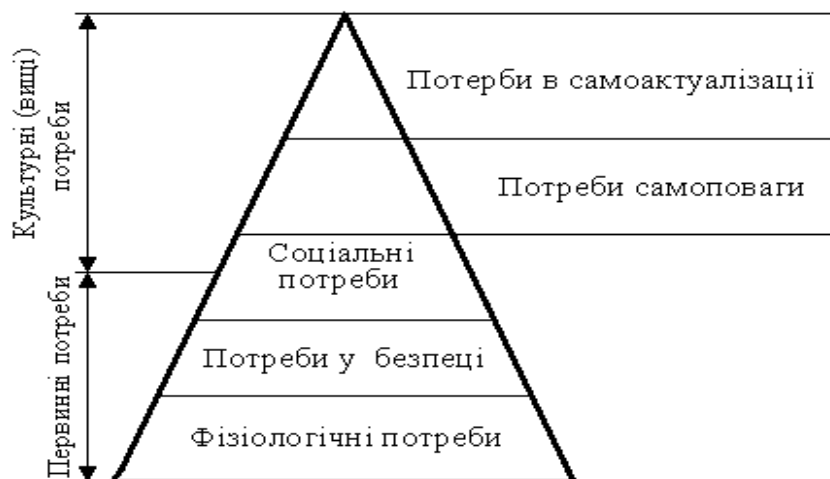

Рис. 1.1. Ієрархія потреб за А. Маслоу

Потреби поділяються на первинні, які характеризують людину як біологічний організм, та культурні або вищі, які визначають людину як соціальну істоту та особистість.

За теорією А. Маслоу, потреби першого рівня – фізіологічні (потреби в їжі, теплі, відпочинку та ін.) – є вродженими та притаманними всім людям. А потреби більш високих рівнів „піраміди” можуть проявлятися в людині лише тоді, коли відбулося задоволення потреб попереднього рівня [264, 97].

Наприклад, соціальні потреби (поваги, дружби, визнання, любові), на думку вченого, виникають при задоволенні потреб безпеки на 70 %. Досягнувши такого ж показника у задоволенні соціальних потреб, у людини виникають потреби самоповаги, далі – потреби самоактуалізації, самовираження, реалізації свого творчого потенціалу [Там же, с.99].

Окрім цього, як зазначає Г. Попович, поширеним є і умовний поділ потреб індивідів на три групи: вітальні (необхідні для фізичного відтворення життя), соціальні (потреби в спілкуванні, соціальній оцінці), духовні (потреби у смислі життя, ідеалах, цінностях). На підставі різних критеріїв класифікації потреб виділяють також матеріальні і духовні, індивідуальні і групові, раціональні і нераціональні, поточні і очікувані, традиційні і нові, постійні і тимчасові, елементарні і складні [309, 18].

Різні види потреб детермінують і різні види опіки. Умовно їх можна класифікувати так:

Таблиця 1.1

Види опіки та шляхи їх реалізації

<i>Вид опіки</i>	<i>Шляхи реалізації</i>
Матеріальна	Забезпечення підопічних грошима, одягом, медикаментами, житлом та ін
Морально-психологічна	Дорадництво, поради, рекомендації, заохочення, потішання та ін.

Продовження таблиці 1.1.

Педагогічна	Виховання, допомога у навчанні, діагностика та розвиток здібностей, обдарувань підопічних тощо.
Медична	Лікування, медичний догляд, допомога немічним, хворим, інвалідам, пораненим тощо.
Духовна	Катехизація дітей і дорослих, духовні справи, прийняття Святих Таїнств (сповідь, причастя, миро- та елеопомазання) ін.
Правова	Захист законних прав та інтересів підопічних, відстоювання прав у суді та ін.

Іншим важливим аспектом опіки є зміна її інтенсивності в залежності від віку особистості та характеру вікових потреб. Ілюстративно це можна зобразити за допомогою кривої.

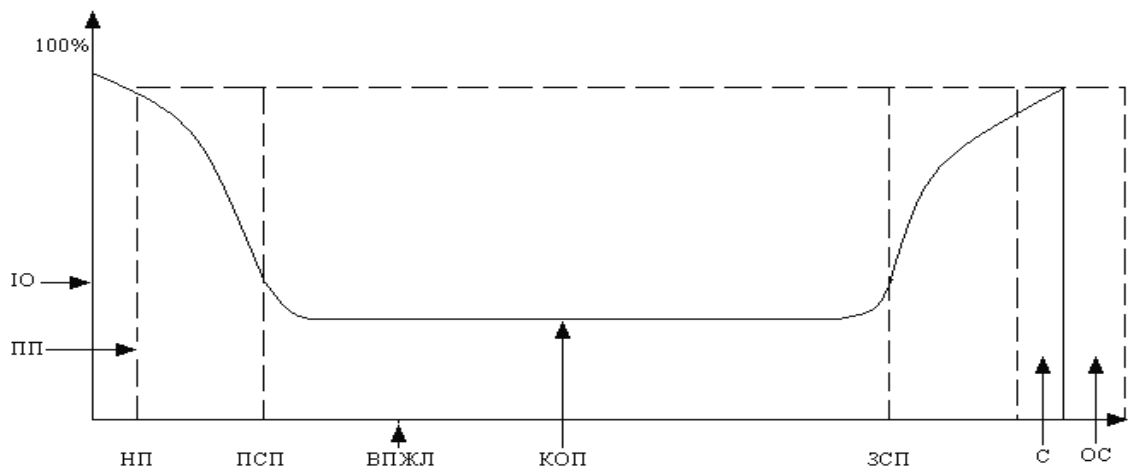

Рис. 1.2. Зміна інтенсивності опіки впродовж життя людини

де ІО – інтенсивність опіки (рівень потреби в опіці);

ВПЖЛ – віковий період життєдіяльності людини;

ПП – пренатальний період життя людини;

НП – немовлячий віковий період;

С – старість;

ПСП – початок самостійної працездатності;
 ЗПС – зниження самостійної працездатності;
 ОС – опіка до смерті [512, 137].

Як видно зі схеми, впродовж життя людини можна виділити два періоди, коли без опіки людина не має шансів вижити: ранній вік (тут доцільно було б спочатку назвати пренатальний період, а далі період новонародженості) та старість. Останні періоди життя людини є не менш важливими в аспекті значущості опіки. Їх супроводжують немічність, хвороблива старість з притаманним їй явищем мультиморбідності (велика кількість захворювань), і, нарешті, сам процес вмирання, коли людина потребує властивої опіки.

Однак, у період старості людина може бути здоровою, повною сил, і відповідно самостійною. Зрозуміло, що тоді інтенсивність опіки зменшується.

Окреслена проблема, особливо в стосунку підростаючого покоління – людей, які самі можуть зарадити собі у житті, є тісно пов'язана з питанням про розмір опіки, її доцільність, вид, шкоду гіперопіки, тобто про відповідність між потребою опіки та її реалізацією по відношенні до конкретної людини, її життєвої ситуації.

Опіка як вид діяльності відбувається у певних формах. Велику цінність у цьому питанні становлять дослідження З. Домбровського. Він виділив наступні форми опіки та критерії їх класифікації:

- онтогенетичний (**опіка пренатальна, опіка над дітьми до 18 років, над молодими людьми 24-25 років, над зрілими людьми, над перестарілими**);
- відповідно до сфери опіки (**повна** – опіка над маленькими дітьми у сім'ї, або над малолітніми сиротами у будинку дитини; **неповна** – опіка над старшими дітьми у шкільних інтернатах; **частково розділена з сім'єю** – у дошкільному закладі);

- критерій „нормальності” опіки (**нормальна** – опіка над людьми різних вікових категорій, **релігійна** – опіка над віруючими, **профілактично-лікувальна** – запобігання хворобам, **лікувальна** – опіка над хворими, **реабілітаційна** – опіка над людьми з функціональними обмеженнями, узалежненими, **інтервенційно-компенсуюча** – опіка над людьми, які відчувають недостатню родинну турботу та підтримку, **паліативна** – над смертельно хворими [513, 43-45].

До принципів опікунсько-виховної діяльності належать: принцип виховання у праці, принцип народності, культуровідповідності, гуманізації, індивідуалізації, природовідповідності, принцип християнського виховання, патріотизму, принцип опори на духовні вартості, а також принцип доцільності опіки. У дослідженні ми спробуємо з’ясувати, на яких принципах будувалася опікунська діяльність греко-католицького чернецтва у досліджуваній період.

Опіка як вид діяльності передбачає наявність об’єктів та суб’єктів. Об’єктами виступають державні, громадські, релігійні, приватні організації та окремі особи. Суб’єктами опіки є представники віктимних категорій дітей та дорослих, зокрема: діти-сироти, безпритульні, бездоглядні, педагогічно занедбані діти, самотні немічні і перестарілі люди.

Аналіз історичних джерел показав, що від найдавніших часів в українському суспільстві суттєвих змін у визначенні об’єктів опіки не відбулося. У всі історичні періоди до них належали діти-сироти, немічні особи, самотні перестарілі. Суб’єктами були державні, церковні, релігійні, громадські організації та товариства. Щодо видів опіки, то вони розвивалися від елементарних – допомога їжею та місцем для ночівлі, та стали спеціально організованими для вирішення соціальних проблем різних верств громадян.

У сучасній Україні опіка встановлюється стосовно двох категорій суб’єктів: 1) малолітніх, які не досягли 14-річного віку і залишилися без

батьківського піклування; 2) повнолітніх громадян, визнаних у судовому порядку недієздатними [505, 277].

Особи першої категорії називаються дітьми-сиротами, які тимчасово чи постійно перебувають поза сім'єю через втрату батьків, а також це діти, які не можуть з певних причин залишатися в сімейному оточенні, потребують захисту та допомоги з боку держави [18, 71].

Здійснювати опіку має право опікун. Це приватна чи юридична особа, державні органи, які забезпечують захист прав громадян, визнаних недієздатними за віком чи станом здоров'я. До функцій опікунів належить виховання, турбота про здоров'я, моральний, духовний розвиток та навчання, підготовка до праці, захист прав та інтересів особи, якою опікуються [340, 122].

За дослідженнями З. Домбровського, є такі категорії опікунів: неформальні (до них належать рідні батьки, родичі, або прийомні батьки, усиновлювачі); формальні (вихователі опікунсько-виховних закладів, наставники, куратори та ін.) [512, 151].

Цікавою є типологія опікунів, яку запропонувала В. Девітзова. Автор поділяє їх на такі типи:

- тип „материнський”. Опікуни цього типу дуже ретельно виконують свої обов'язки, але роблять це більше за покликом серця, ніж розуму.
- тип „інструктора”. Займають позицію досвідченішого старшого товариша.
- тип „педагога”. До своїх обов'язків ставляться як до відповідального завдання, розв'язання проблемних ситуацій шукають у науковій літературі.

Питання опіки над різними категоріями віктимних осіб в Україні покликані вирішувати установи опіки, виховання, освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту населення.

Органами опіки сьогодні в Україні є місцеві органи виконавчої влади (відділи та управління районних і районних у містах держадміністрацій) та органи місцевого самоврядування (виконавчі комітети міських і районних у містах рад), які вирішують питання опіки і піклування над дітьми.

Соціально-правове забезпечення щодо охорони прав людини, опіки над дитиною регулюється міжнародними правовими актами, державними національними програмами та урядовими розпорядженнями. Основним документом в національному законодавстві, який регулює питання опіки, є Сімейний кодекс України, прийнятий 10.01.2002 р. Окрім цього, діяльність, спрямовану на здійснення опіки, регламентують та визначають такі правові та державні документи: національна програма „Діти України”, Державна національна програма „Освіта”, Закон України „Про освіту”, Закон України „Про соціальне становлення та розвиток молоді в Україні”, Закон України „Про державну допомогу сім’ям з дітьми”, Закон України „Про організацію служби у справах неповнолітніх і спеціальні підліткові заклади для неповнолітніх”.

У сучасній Україні існують декілька форм опіки над дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без батьківського піклування. Найпоширеніші з них такі:

- усиновлення (дитина набуває прізвище своїх усиновителів і всі юридичні права, які з цього випливають);
- опікунство в сім’ї рідних (дитина-сирота або її батьки позбавлені батьківських прав і вона проживає в сім’ї родичів, опіка чи піклування тоді здійснюються офіційно призначеним опікуном);
- виховання в державному закладі опіки: інтернаті, будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку змішаного типу та ін.

Окрім цього, розвиваються, так звані, альтернативні сімейні форми опіки – дитячий будинок сімейного типу і прийомна сім'я, які вже мають законодавчу базу і набувають все більшої переваги перед інтернатними формами опіки.

Проте, розробка питань стосовно проблем опіки в українській педагогічній науці ще не завершена, а тому недостатньо висвітлена в літературі. Для нашого дослідження важливим було вивчення досвіду з цієї проблеми педагогів зарубіжних країн, зокрема, надбання польських науковців, які активно досліджують різні аспекти опіки з 60-х рр. ХХ ст. Результатом їхніх наукових пошуків стала нова галузь педагогічної науки – опікунська педагогіка. Серед досліджень з названої проблеми слід назвати праці таких польських науковців: Г. Радліньська, З. Домбровський, А. Кельм, С. Бадора.

Г. Радліньська першою ввела в науковий обіг дефініцію „опікунська педагогіка” праці „Pedagogika społeczna” у 1961 р.. Вона трактує її як суспільну дисципліну, яка вивчає питання допомоги дитині та сім'ї [523, 7].

Згодом визначення опікунської педагогіки запропонував у своїй праці „Нарису опікунської педагогіки” у 2-х томах З. Домбровський. На його думку, це:

1) наука, яка досліджує, з'ясовує та формує загальні аспекти поведінки у процесі опікунсько-виховної діяльності;

2) наука про функції, засади, завдання, форми і методи опіки (у найбільшій мірі над дітьми та молоддю), виховання через опіку, а також опікунське виховання [512, 38].

Вивченню та розробці форм опіки велику увагу приділив і А. Кельм. Зокрема, вчений у книзі „Formy opieki nad dzieckiem w Polsce Ludowej” виділив повну та часткову опіку. На його думку, *повна* опіка – це встановлення певного обсягу опікунсько-виховних завдань і

відповідальності за організацію життя дитини протягом всієї доби, а *часткова* – це деякі опікунсько-виховні завдання і відповідальність за дитину лише у певний час [516, 19]. Зазначені види опіки зумовлені класифікацією відповідно до середовища, у якому перебуває дитина. Тобто повна опіка відбувається в сім'ї і опікунсько-виховних закладах, а часткова – в школі і за місцем проживання дитини.

Польська дослідниця С. Бадора у своїй монографії „Теорія і практика опікунства в Польщі” вводить поняття, так званої, *заступницької опіки*. Вона вважає, що це опіка, яка здійснюється щодо дітей, позбавлених природної сім'ї, і має характер повної опіки, яка характеризується повною відповідальністю опікунів за підопічних та безперервним задоволенням потреб, відбувається як в інституційних, так і в не інституційних формах [10, 21].

Окрім польських науковців, слід згадати і надбання канадських вчених у царині опіки. Опікунська педагогіка в Канаді представлена розробкою широкого спектру видів опіки, які мають свої тлумачення та впроваджуються на практиці. Наприклад, „опіка в родині” (розміщення людей, що потребують спеціальної опіки, в домах родичів чи опікунів, які не є членами родини, де до них відносяться як до членів сім'ї) [3, 68]; „прибрана опіка” (забезпечення фізичного догляду та сімейного оточення дітей, котрі не можуть жити з рідними батьками або офіційними опікунами) [Там же, с.74]; „спільна опіка” (рішення суду, що стосується чоловіка і дружини, що розлучаються, і спільних та індивідуальних прав і обов'язків кожного з них щодо піклування про дітей; „захисна опіка” (поміщення особи правовою владою у відповідні заклади, щоб вберегти її від небезпеки заподіяння шкоди іншими або заподіяння шкоди самому собі) [Там же, с.47].

Підсумовуючи вищенаведене, варто підкреслити, що:

- 1) опіка не зводиться ні до рятівництва, ні до допомоги (Н.: соціальна допомога). З цього приводу Г.Радлінська зазначила, що опіка і допомога є різними видами діяльності. Так, при наданні допомоги відсутня відповідальність за того, кому вона надається [523, 56].
- 2) опіка не стосується виключно дітей;
- 3) опіки в її різних аспектах, залежно від ситуації (педагогічна, духовна, психологічна, медична опіка) часто потребують дорослі, які опинилися в складних життєвих обставинах.

На підставі цього стає зрозумілим, чому в історії діяльності чернецтва УГКЦ найбільше опікувалися двома категоріями осіб – дітьми-сиротами та самотніми немічними перестарілими.

Таким чином, у нашому дослідженні ми спробуємо з'ясувати кілька проблем. Зокрема, за якими напрямками здійснювалася опіка представниками греко-католицьких чернечих організацій у зазначений період, які види опіки надавалися монашими чинами у Галичині та у яких інституціях здійснювалися функції опіки в кінці XIX – першій половині XX ст.

1.3. Історичні аспекти розвитку чернецтва в контексті опікунсько-виховної діяльності

Організація опікунської, добродійної діяльності у всіх християнських народів у різні періоди була пріоритетною справою духовенства. В українських землях традиційно служителі культу вважали своїм святим обов'язком поділитися з убогими, старцями, немічними людьми і сиротами. Згодом опікунською діяльністю почали займатися чернечі чини УГКЦ.

Чернецтво – поширена як у православ'ї, так і в католицизмі форма реалізації ідеалу праведного життя, що передбачає зречення світу та

аскетизм. Чернечі ордени – об'єднання ченців, монастирів на основі прихильності до особливих статутів, певних принципів чернечого життя з метою захисту й утвердження католицької віри [365, 23].

Чернецтво як релігійне об'єднання склалося в християнстві наприкінці III – на початку IV ст. у Єгипті. У IV ст. воно було перенесено в Італію. Його головним розповсюдником вважається відомий релігійний діяч Остготського королівства І. Кассіан, роки життєдіяльності якого припадають на 360-435 рр.

У Єгипті у IV – V ст. розрізняли два види чернечого життя: одних називали анахоретами, а інших киновітами. Анахорети покидали товариство, жили усамітно, а киновіти перебували під владою одного настоятеля та мали спільне майно. Саме вони започаткували організацію монастирів [183, 20].

Засновниками, законодавцями, покровителями та подвижниками чернечого життя вважають трьох святих: Пахомія Великого, Василя Великого та Теодора Студита. Дослідник історії чернецтва Ю. Катрій вважає, що: „Пахомій – основник киновії, Василій Великий – її ідеальний законодавець, Теодор Студит – світлий тлумач Василя” [192, 44].

Суть і призначення чернецтва викладено у Кодексі канонів східних церков. Зокрема, 410 канон проголошує: „Чернечий стан – це сталий спосіб життя у спільноті, в якомусь інституті, затвердженому Церквою, завдяки якому вірні під дією Святого Духа, наслідуючи докладніше Христа, Учителя, Приклад Святості, посвячуються згідно з приписами статутів... для дотримання прилюдних обітів послуху, чистоти і вбогості під законним Настоятелем, свobodно відмовляючись від способу мирського життя і цілком посвячуються осягненню досконалої любові на службу Царства Божого для побудови Церкви і спасіння світу, будучи немов знаками, які провіщають небесну славу” [204, 128].

На початку зародження чернецтва деякі монахи жили у печерах. Так, печерництво поширювалося переважно на Сході у гірських районах. В Україні така форма проживання ченців була дещо видозмінена. Невелика кількість гір спонукала монахів робити підземні печери, тобто викопані у землі. Батьком українського печерництва вважається Іларіон, який для усамітнення та молитов створив для себе таку оселю у Києві [289, 98].

Основним місцем проживання та діяльності представників чернецтва стали монастирі. Монастирі (з грецької – монастеріон) – громади й оселі ченців разом з комплексом будов і належною до них територією. Життя в монастирях було: спільне – у, так званих, спільножитних монастирях; напівспільне – в окремих келіях із загальною трапезою та церковною відправою; пустельниче [145, 1456].

Перший монастир на українських землях був побудований з ініціативи та під керівництвом Ярослава Мудрого. Це був Свято-Георгіївський чоловічий монастир у Києві. Першим жіночим був Ірининський монастир, збудований у Києві на честь дружини Ярослава Мудрого – Ірини.

Життєдіяльність монахів та монахинь регулювалася Уставом. Цей документ визначав правила всього монашого життя. За структурою він поділявся на дві частини: 1) частина Богослужбова, де розповідається про порядок Богослужіння; 2) частина дисциплінарна, - правила повного життя монахів, їх поведінка, праця; а також йде мова про монастирську владу.

Перший устав був написаний Пахомієм Великим, наступним побачив світ устав Василя Великого. Він відрізнявся від попереднього дещо полегшеними правилами, проте більшість їх залишалася без змін. Згодом був запроваджений звичай, коли кожен монастир мав свій Устав. Все ж серед їх великої кількості, за дослідженнями І. Огієнка, найголовнішими вважалися: єрусалимський, студитський та афонський устави [289, 107].

Поділяються ці документи і на чоловічі та жіночі. Зокрема, першим жіночим монашим уставом був „Типікон” імператриці Ірини, дружини

імператора А. Комніна (1081-1118 рр.), написаний для монастиря Богородиці Обрадованної. Різниця з чоловічими полягала у дещо пом'якшених режимних вимогах. Наприклад, щоденно подавалися не дві, а три страви [380, 7].

Згідно з уставом, монах був зобов'язаний скласти 3 обіти: убожества – заборона володіти приватною власністю; чистоти – заборона одружуватися; послуху – тобто монах повинен чітко виконувати правила, запроваджені в монастирі і підпорядковуватися розпорядженням настоятеля.

Керівництво монастирями здійснювали ігумени, діяльність яких також регулювалася уставом. За недотримання правил монахи могли вимагати звільнення та переобрання керівника. Ігумени мали право обирати та звільняти адміністрацію монастиря, до складу якої входили наглядачі за господарською частиною, за церквою та за поведінкою монахів.

Монастирський спосіб життя та пов'язаний з ним аскетичний виховний ідеал став притаманний різними чернечими чинами Європи, серед яких найвизначнішими були домініканці, францисканці, августинці, бенедиктинці та єзуїти (у додатку А вміщено перелік та класифікацію чернечих орденів католицької Церкви у різні історичні періоди). Зокрема, бенедиктинці почали повсюдно організовувати школи при монастирях. Там вони навчали релігії, граматики, арифметики, церковного співу, латинської мови та ін. [271, 69]. Особливе місце в освітній діяльності названих чернечих чинів займала навчально-виховна робота Отців Єзуїтів, яка ґрунтувалася на принципах науковості, послідовності, систематичності, а також будувалася за класно-урочною системою.

Наприкінці ХІХ ст. у Галичині в складних економічних та політичних умовах монаші згромадження Греко-католицької церкви почали активно здійснювати опікунсько-виховну діяльність, застосовуючи кращі зразки та досягнення представників європейського чернецтва.

На цей час у Галичині вже діяли Чини отців і сестер Василіян та монахів Студитського уставу, а також утворилися нові згромадження – сестер Служебниць, Йосифіток, Йосафаток, Мирносиць, сестер Пресвятої Родини, Милосердя Св. Вікентія. Відповідно своїх Уставів чи Конституцій вони займалися поширенням освіти, піклуванням про хворих, здійснювали опіку над сиротами, малозабезпеченими родинами, дбали про самотніх і немічних людей похилого віку.

Для подальшого розгляду історичних аспектів опікунської діяльності чернечих об'єднань вважаємо, що слід розмежувати поняття „Чин” та „Згромадження” в УГКЦ, а також з'ясувати їхні відмінності, оскільки в дослідженні використовуються обидва цих терміни. Так, у Кодексі Канонів Східних Церков, зокрема у 505 каноні, зазначено, що Чин – папського права, тобто створюється Апостольським Престолом і підпорядковується владі католицької церкви (Ватикан), Згромадження можуть засновувати Патріархи, тоді воно набуває патріаршого права, та Єпископи (єпархіального права) [204, 150]. Такі чернечі об'єднання керуються церковною владою в Україні. Членами Згромаджень були і є особи, які склали монаші обіти (монахи – т.зв. чорне духовенство), тоді як у Чинах перебували і представники „білого” духовенства (священно- та церковнослужителі) [4, 346]. Відповідно до такого поділу, кожне з перелічених чернечих об'єднань УГКЦ має свою організаційну структуру, ієрархію, яка будується від вищого керівництва до конкретного монастиря. Усі види ієрархій у греко-католицькому чернецтві демонструє Додаток Б.

Найдавнішим та найчисельнішим орденом УГКЦ вважається **Чин Святого Василя Великого (ЧСВВ)**, який поділяється на дві гілки: чоловічу – отці Василіяни та жіночу – сестри Василіянки. Щодо терміну “Василіянський Чин”, то вперше, як твердить П. Підручний [284, 94], його використовували ще норманські королі в XI ст.

Наприкінці XVI ст. Київський митрополит Й. В. Рутський надав Василиянам правила, які ґрунтувалися на духовності Св. Василя Великого та правилах західних чинів і до цього часу являються основою Чину.

У правилах Св. Василя Великого основний акцент зроблено на „конкретну любов до Бога та діяльну любов до ближнього” [137, 159]. За Уставом, головна ціль монахів ЧСВВ „...займатися вихованням покинутої, занедбаної молоді” [115, арк.18]. Така шляхетна мета втілювалася в життя в основному через організацію при церквах і монастирях навчальних закладів для дітей і молоді.

У другій половині XVII ст. від короля Владислава IV цей орден отримав привілей, за яким усі керівні посади в Католицькій церкві могли належати виключно представникам Василиянського Чину [441, арк.7].

Протягом свого історичного існування монастирі ЧСВВ перебували під владою багатьох держав, зокрема, Австрії, Австро-Угорщини, Польщі. Тому Василияни змушені були корегувати свої шкільні програми відповідно політики правлячих режимів. Проте незмінною залишалася методика, перейнята від отців Єзуїтів та пристосована до традицій і духовних цінностей українського народу.

У досліджуваній період освітньо-виховна діяльність чоловічої вітки ЧСВВ зосереджувалася у Хрестовоздвиженському монастирі у Бучачі (тепер райцентр Тернопільської обл.), Святоюрському монастирі у Кристинополі (тепер м. Червоноград на Львівщині), княжому монастирі Св. Онуфрія у Лаврові на Львівщині. Тут діяли школи, де виховувалися та навчалися українські хлопці [33, 129].

Жіночі монастирі сестер Василиянок до цього часу були контемплативними (закритими для світських осіб – І.К.), що унеможливлювало спілкування монахинь зі світськими особами.

У 1882 р. ЧСВВ зазнав певних змін внаслідок Добромильської реформи, завдяки якій „...не тільки врятовано Чин від занепаду, але й

піднесено його на світлу вершину тих завдань, які завжди стояли перед Чином – служіння З'єднаній церкві і українському народові”, - зазначив дослідник історії монастиря Василян у Бучачі Я. Стоцький [356, 23]. Добромильська (назва – від населеного пункту поселення Добромиль на Львівщині) реформа внесла певну реорганізацію у функціонування чернецтва та монастирів.

Згадана реформа дозволила проводити навчально-виховну роботу сестрам Василянкам. Так, у монастирях Святого Хреста у Словіті та Покрови Матері Божої у Яворові на Львівщині. При Словітському монастирі була створена народна школа, яку згодом перевели до Львова, де вона була реорганізована у виділову. У Яворові під керівництвом сестер Василянок функціонували: народна школа, гімназія, учительська семінарія. У Львові сестри Василянки проводили освітньо-виховну роботу при монастирях святого Василя Великого та святої Макрини. Зокрема, там діти виховувалися та здобували освіту у захоронці, школі, гімназії, учительській семінарії. Такою ж кількістю навчально-виховних закладів славився і Василянський монастир святого Йосифа у Станіславові.

Окрім монастирів, монахині проживали та створювали опікунські установи у так званих провінційних домах, або їх ще називали матірними (від монастиря) домами. Зокрема, відомий своєю освітньою діяльністю дім сестер Василянок у Дрогобичі на Львівщині. Тут на початку ХХ ст. для дівчат були створені гімназія, учительська семінарія та школа вправ.

Таким чином, наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. у Галичині монахині ЧСВВ створили мережу освітніх закладів, які забезпечували ступеневу освіту галицьким дівчатам та готували їх до вступу у вищі навчальні заклади (детальніше у підрозділі 2.1). Окрім цього, сестри Василянки створювали притулки для сиріт та відкривали будинки перестарілих, працювали у медичних закладах.

Активно розвивалася і видавнича справа Чину Василян. У досліджуваний період її осередком стало селище Жовква на Львівщині, де було створено видавництво отців Василян. Тут видавалися книги та періодичні видання, такі як: щомісячний журнал “Наш приятель”, серії книг “Бібліотека нашого Приятеля”, “Цікаві оповідання” для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, а також журнали “Поступ”, “Українське юнацтво” для старших школярів, студентів та дорослого населення.

Особливо складним і трагічним для Василянського Чину був прихід радянської влади на західноукраїнські землі. У 1939 р. монахів та монахинь арештовували, вивозили до Сибіру, закривали монастирі, які згодом використовували як господарські приміщення або руйнували. До 1949 р. комуністична влада ліквідувала усі європейські василянські провінції (див. словник спеціальних термінів с. 5). Було закрито 31 монастир ЧСВВ і репресовано більше як 350 ченців. Незважаючи на великі втрати, ЧСВВ активно діяв у період підпілля УГКЦ.

Отже, діяльність Василянського Чину – найдавнішої чернечої організації УГКЦ – протягом всього існування була, в основному, спрямована на поширення освіти.

Окрім Чину Святого Василя Великого, опікунсько-виховною діяльністю у Галичині займалися й інші чернечі організації. Розглянемо їх більш детально.

Згромадження сестер Святого Священномученика Йосафата Кунцевича (далі сестри Йосафатки) – перший жіночий монаший чин, який утворився від ЧСВВ. Зародилося згромадження наприкінці XVIII ст. у тогочасному поселенні Біла на Підляшші [137, 224]. Це були етнічні українські землі, які перебували у складі Речі Посполитої. Ініціатором створення згромадження виступив священник ЧСВВ, доктор теології, місіонер Т. Щуровський.

У 1792 р. під його керівництвом утворилося згромадження сестер Йосафаток, основним завданням яких, як зазначає О. Мудь, стало „життя для Бога та його прослави, а діяльність для інших – це в першу чергу турбота про християнське виховання дівчат, молоді, особливо бідних сиріт” [Там же, с. 223]. Перші сестри Йосафатки розгорнули діяльність у Королівстві Польському, яке з 1815 р. було автономною складовою Російської імперії. Тут у 12 монастирях цього згромадження виховувалися діти-сироти. Проте, їхня діяльність припинилася у 1873 р., коли у рамках політики російського уряду щодо ліквідації греко-католицької церкви було скасовано Василіянський Чин на території Підляшшя.

Відродженню давніх традицій цього жіночого чернечого чину присвятила своє життя М. Завалій (сестра Йосафата), яка на початку ХХ ст. відновила у Галичині згромадження сестер Йосафаток і стала його першою настоятелькою. Спочатку їх діяльність була зосереджена у монастирях с. Кізілів та м. Буськ на Львівщині.

Метою відродженого згромадження сестер Йосафаток було „трудитися над скріпленням католицького духу серед нашого народу, зокрема, молоді та жіноцтва” [382, арк. 73]. Так, у 1914 р. у Буську монахині організували виховний заклад для дітей дошкільного віку, у якому виховувалися не лише українці, а поляки. Згодом, сестри відкрили при монастирі у Войнилові на Станіславівщині дитячий будинок, де з 1927 р. працювали для виховання дошкільників.

Після утворення радянської влади на західноукраїнських землях монахині Йосафатки всіляко допомагали своєму народові: переховували священників, друкували молитовники і календарі на релігійну тематику, готували дітей до Святого Причастя.

Згромадження сестер Служebниць Непорочної Диви Марії (далі сестри Служebниці) було засноване у 1892 р. у с. Жужіль Сокальського повіту на Львівщині з ініціативи греко-католицького духовенства. Це перше

активне згромадження в Україні, яке виникло для потреб народу. Засновниками стали священики Чину Є. Ломницький та К. Селецький, а також монахиня Й. Гордашевська, яка очолила нове об'єднання.

Перші сестри Службниці не мали свого монастиря. Вони жили на невеликій пожертви у звичайному будинку. Проте вже від початку заснування згромадження біля них гуртувалися усі мешканці села. Монахині виховували дітей дошкільного віку; молодих дівчат та жінок залучали до занять рукоділля, допомагали хворим.

Життя та поведінка сестер Службниць суворо регламентувалася їх внутрішніми уставами і так званими конституціями. За зразок були взяті відповідні документи спорідненого ордену римо-католицького обряду. Зокрема, в уставі сестер Службниць визначалася мета їх діяльності мала чітко окреслене опікунсько-виховне спрямування – виховувати дітей і сиріт, надавати медичне забезпечення немічним і перестарілим [118, арк. 19-20].

Згромадження сестер Службниць найбільшу увагу приділяло організації дитячих дошкільних інституцій – захоронок. На території Галичини на початку ХХ ст. під їх керівництвом була створена широка мережа закладів дошкільного виховання.

Особливої уваги сестри Службниці приділяли хворим, яких виходжували вдома чи у лікарнях. За даними М. Козак – провінційної (див. словник спеціальних термінів – с. 5) настоятельки монастиря цього згромадження у Львові – на початку ХХ ст. сестри Службниці обслуговували у селах Галичини щоденно до 400 хворих [137, 197]. Для здійснення медичної опіки монахині керувалися власним Уставом, який наголошував на безкорисливій медичній допомозі [283, 54].

Як свідчить дослідник Б. Головин, монахині володіли навичками лікувальної справи та вивчали основні напрями профілактики різних захворювань, тобто виконували функції молодшої медичної сестри [78, 197].

Від початку заснування згромадження кваліфіковану консультацію у вивченні медичної справи монахині отримували від настоятельки Й. Гордашевської, яка закінчила Львівську державну медичну школу для виховання медсестер і отримала диплом з відзнакою.

До Другої світової війни у розпорядженні сестер Службниць було 96 домів. Близько 400 монахинь, які активно трудилися для народу у міжвоєнний період, зазнали переслідувань з боку радянської влади.

Таким чином, діяльність Згромадження сестер Службниць у досліджуваній період залишила вагомий слід в організації соціальної допомоги галичанам. Вона реалізувалася у вихованні дітей шляхом створення дошкільних закладів; медичній допомозі хворим, пораненим, немічним; у догляді людей похилого віку.

Згромадження сестер Святого Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії (далі сестри Йосифітки) у 1898 р. заснував священик К. Селецький у с. Цеблів Сокальського повіту Львівщини. Працюючи серед людей, він постійно наголошував на необхідності духовної опіки над родинами, насамперед дбав про виховання дітей та молоді. Цій проблемі він присвячував статті у часописах, видавав брошури виховного характеру, а також був автором першого “Катехизму” українською мовою.

Перші сестри Йосифітки займалися палітурною і шевською справами, килимарством, виготовляли мереживо, вишивали, гаптували. Після смерті засновника К. Селецького новим чернечим об’єднанням почали опікуватися священики згромадження отців Редemptористів, представник якого О. Схрейверс так окреслив напрями діяльності сестер Йосифіток: „...мали пособити кожному парохію доброю захоронкою для дітей, удержувати невинний контакт із родинами, навчати молодь співати, розказувати про події Старого й Нового Завітів, пояснювати катехизм” [362, 144].

У першій третині ХХ ст. у 30 монастирях монастирях Згромадження сестер Йосифіток проживало 180 черниць. Із ліквідацією УГКЦ монахині

терпіли переслідування, їх опікунська робота мала значно менші масштаби, але не була припинена.

Отже, важливим напрямом роботи сестер Йосифіток було виховання сиріт у дитячих будинках та організація дошкільних закладів. Такі інституції створювалися при 30-х монастирях об'єднання.

Згромадженню сестер Мироносиць під покровом Святої Марії Магдалини (далі сестри Мироносиці) передувало „Товариство жінок-мироносиць”, засноване у 1910 р. з ініціативи священика ЧСВВ Ю. Дація у м. Кристинополі (нині м. Червоноград) на Львівщині. Назва Товариства, вибрана засновником та першими його учасниками, не випадково. У її основі закладена історична подія – Христове воскресіння, проголошене жінками, які несли миро до гробу Христа. Звідси походить слово „мироносиці” – нести миро [137, 236].

Учасниками Товариства здійснювалася опіка над сиротами та самотніми перестарілими, що було визначено статутом. Усі члени цього гуртка поділялися на дві групи. Перша – особи, які працювали для забезпечення сиріт і старців, та друга – люди, які фінансово допомагали Товариству протягом року [481, арк.12].

З 1914 р. Товариство продовжило свою діяльність як Згромадження сестер Мироносиць. Уже з 1913 р. при новозбудованому монастирі сестер у Кристинополі постійно мешкали люди, які потребували матеріальної, моральної і духовної опіки.

Перша світова війна внесла свої корективи у розвиток опікунської діяльності. Однак, життя в монастирі не припинялось. Деякий час сестри згромадження жили і працювали в Підгірцях на Львівщині, де Ю. Дацій був ігуменом монастиря. У 1932 р. Єпископ Г. Хомишин звернув увагу на діяльність сестер Мироносиць і запросив їх до Станіславова. З 1935 р. 64 монахині оселилися у монастирі в Богородчанах (Станіславівщина) і опікувалися самотніми перестарілими.

У роки німецької окупації Галичини сестри Мироносиці продовжували свою добродійну роботу у підпіллі: вони працювали в будинку немовлят у Станіславові, у лікарнях Надвірної та Городенки. У підпіллі ніхто з монахинь не покинув згромадження.

Важливим є і той факт, що на зароблені гроші черниці купували одяг, продукти для депортованих радянською владою у Сибір священиків і монахинь. Сестри продовжували виховувати сиріт, опікуватися самотніми німеччинами людьми постійно, переховуючись від влади.

Згромадження сестер Пресвятої Родини було засноване у 1911 р. у с. Мартинів на Станіславівщині священиком ЧСВВ О. Диким з ініціативи митрополита А. Шептицького. Монахині самі назвали свою спільноту Згромадженням сестер Пресвятої Родини, а митрополит А. Шептицький її затвердив. За Біблією, Пресвяту Родину складають Ісус Христос, Пречиста Діва Марія, Св. Йосиф, Св. священномученик Йосафат та первомучениця Текля.

З 1918 р. Згромадження розпочало активну діяльність в царині опіки та піклування молоддю Галичини. Вони виховували сиріт у сиротинцях міст Долини та Болехова. Одним із напрямів їх діяльності була медична допомога та соціально-психологічна опіка над хворими людьми. У 1927 р. згромадження налічувало 28 монастирів, де проживало 150 монахинь [311, 15].

З приходом радянської влади у 1939 р., зазнаючи переслідувань, монахині не припиняли роботу в лікарнях і дитячих садках. Переховуючись, вони розповсюджували духовну літературу, допомагали священикам гуртувати людей на таємні богослужіння. За даними головної настоятельки Т. Тишківської, у 1946 р. в 20 домах Львівської, Станіславівської та Перемиської єпархій було 78 монахинь [137, 216].

Наступна група – це чернечі згромадження римо-католицької церкви, які були створені за кордоном у різний час, але в силу історичних обставин

їхні представники на початку ХХ ст., прибувши в Україну, продовжували свою діяльність для нашого народу, сповідуючи українські традиції. Згодом до них приєднувалися українці. Поступово ці згромадження на території Галичини стали повністю українськими.

Серед них найдавнішу історію має **Згромадження отців та сестер Студитського уставу**. Вона сягає періоду заснування чернецтва взагалі, і створення Студитського уставу зокрема. У Галичині Студити розпочали свою діяльність наприкінці ХІХ ст. за сприяння Митрополита А.Шептицького. У 1898 р. при василіянському Крестинопільському монастирі було відкрито, так званий, новіціат (див. словник спеціальних термінів с. 5) для монахів Студитів [65, 363]. У 1904 р. митрополит побудував перший монастир на околиці Львова (у Скнилові) для чоловічої вітки Студитського чернецтва [357, 9]. У 1909 р. у Львові постав ще один монастир ченців Студитів біля собору Св. Юра. Своєю життєдіяльністю представники студитського чернецтва регулювали згідно з документом на зразок статуту під назвою „Типікон”.

Діяльність монахів Студитів залежала від їхніх особистих обдарувань, можливостей. При монастирі ченці вели господарство, займалися рільництвом і ремісничою діяльністю. Проте, велика увага приділялася вихованню сиріт. Для дітей, позбавлених піклування батьків чи рідних, монахи організовували сиротинці та притулки, де забезпечували дітям матеріальну, духовну, психологічну опіку.

У 30-х рр. ХХ ст. така робота здійснювалася при монастирях в Уневі, де виховувалися 50 дітей, та у Львові. Тут монахи доглядали 30 дітей, позбавлених піклування рідних. Монастир у с. Дора (тепер Яремчанської міськради Івано-Франківської області) теж був осередком виховної діяльності. Тут до 1947 р. монахи опікувалися хлопцями-сиротами, допомагаючи дітям матеріально, духовно, сприяючи їхньому навчанню і

професійній орієнтації. З цією метою отці Студити організували для хлопців кушнірську школу.

Згодом кількість Студитських монастирів зростала. За даними шематизмів, у 1938 р. у Галичині було дві Студитські лаври і діяли два монастирі у Львові та Зарваниці (Тернопільщина) [497, 7].

На початку Другої світової війни у монастирях Галичини, Лемківщини та Гуцульщини було 196 монахів Студитів. З приходом комуністичної влади монастирі були ліквідовані, а більшість монахів вислано до Сибіру.

Діяльність жіночої вітки цього згромадження – сестер Студиток – у Галичині відбувалася з 1924 р., в основному, у Святопокровському монастирі у Якторові на Львівщині. Там вони постійно опікувалися понад 30 дітьми. Здібним, обдарованим дітям, які не мали допомоги рідних, монахині сприяли у подальшому навчанні в школах Львова.

Окрім цього, сестри Студитки жили і працювали у семи домах, де також здійснювали опікунсько-виховну діяльність. Зокрема, на Львівщині в Уневі, Підгайцях та Перемишлянах монахині відкрили дитячі садки, у Великих Гаях та Брюховичах функціонували сиротинці, де загалом виховувалося 22 дітей. Для роботи цих закладів щомісяця поступали кошти з фонду митрополита А. Шептицького. У Галичі (Станіславівщина) сестри Студитки опікувалися 5 сиротами та організували дошкільні заклади для 50 дітей [380, 10-11].

Настоятелька монастиря у Якторові ігуменя Йосифа (Олена Вітей) була ініціатором здійснення монахинями опікунсько-виховної діяльності, медичної опіки. Її принциповим переконанням було те, що „кожна монахиня повинна досконало знати рідну мову”. Йосифа вважала, що сестри „мають бути освічені і знаючі люди” [78, 231]. З цією метою настоятелька постійно відправляла черниць на курси вихователів до Львова, а у монастирі

регулярно проводилися уроки української мови та лекції лікарів на медично-профілактичну тематику.

До 1950 р. усі студитські монастирі у Галичині були знищені радянською владою.

Згромадження сестер Милосердя Святого Вікентія і Павла (далі сестри Милосердя) засноване у 1837 р. у бельгійському м. Деінзе. У своїй життєдіяльності керувалися єдиними статутами ордену. Цими документами передбачені основні завдання згромадження – утримувати будинки для перестарілих, калік і хворих людей, якнайкраще їх доглядати. Виховувати сиріт в добрих традиціях, дати їм освіту і фах [119, арк.21].

У західноукраїнських землях сестри Милосердя розпочали свою діяльність з 1926 р. за допомогою митрополита А. Шептицького, який уклав угоду з управою і бельгійським єпископом [137, 229]. Тут воно мало назву – сестри Милосердя Св. Вікентія. Першим осередком монахинь став Станіславів, де сестри орендували будинок і виховували покинутих немовлят.

Згодом у монастирі вони продовжували піклуватися про сиріт, організувавши притулок „Пресвятої Трійці”. Тут до 1939 р. 12 черниць опікувалися 124 немовлятами. У 1945 р. монастир припинив свою діяльність. Приміщення було передане для дитячої поліклініки, а сиріт перевели до радянських державних дитячих будинків [119, арк.25].

Окремим, не менш важливим напрямом діяльності монахинь цього згромадження на початку ХХ ст. був медичний догляд хворих, який реалізовувався у виконанні обов'язків медсестер в лікувальному закладі Товариства „Народна лічниця”. Це була перша українська лікарська установа, створена провідними лікарями, громадськими діячами, представниками духовенства при допомозі митрополита А. Шептицького. Силами згаданого товариства у 30-х рр. ХХ ст. почав працювати Шпиталь

ім. Шептицького, де щоденно 15 сестер Милосердя Св. Вікентія обслуговували понад 120 хворих [319, 333].

У часи підпілля сестри продовжували працювати у шпиталях, де надавали духовну, психологічну, моральну опіку і підтримку.

Історія **Згромадження Отців Редемптористів** сягає 1732 р., коли у Італійському місті Неаполі був створений „Чин Найсвятішого Избавителя – отці Редемптористи” з метою проповідницьких місій та духовних вправ. Східна вітка цього чину була заснована у 1906 р. в Канаді священником А. Делярієм. Жили за Правилами, де було чітко визначено, що „ціль кожного – особливе наслідування Бого-чоловіка через працю, молитви, духовні читання, науку” [116, арк. 17].

Згромадження отців Редемптористів у Галичині поширилося від 1910 р. з ініціативи митрополита А. Шептицького. Першим осередком став Львів, де в основному зосереджувалася їхня освітньо-виховна діяльність. Її важливим напрямом було виховання хлопців-сиріт. Також у 1923 р. у Львові представники цього чернечого чину організували богословські студії, які давали відповідну освіту і готували молодь до місійної діяльності. Згодом отці Редемптористи розширили межі своєї діяльності і деякі з них на запрошення єпископа Г. Хомишина поселилися у Станіславові. Тут вони створили бібліотеку, фондами якої мали змогу користуватися жителі міста. Така діяльність монахів сприяла поширенню літературного слова, підвищенню культурного рівня галичан.

На початку Другої світової війни у Галичині налічувалося вісім осередків цього чину, у яких проживало близько 70 ченців. У роки підпілля багато монахів Редемптористів були задіяні до викладацької праці у підпільній семінарії.

Загалом станом на 1939 р. у Галичині всього налічувалося 31 чоловічий та 121 жіночий монастирі та чернечі доми УГКЦ, у яких перебувало 143 єромонахи, 315 монахів-братів та 932 монахині [75, 364].

Інформація про всі згромадження УГКЦ, зазначені у цьому підрозділі, оформлена у таблиці в додатку В.

Отже, у досліджуваній період в Галичині існувало дев'ять греко-католицьких чернечих організацій, які працювали у царині опіки, виховання, соціального захисту українців. Кожен з цих чинів та згромаджень „спеціалізувався” у наданні певних опікунських послуг. Так, піклуванням про сиріт займалися сестри Службниці, Йосафатки, Йосифітки, сестри Пресвятої Родини, монахи Студитського уставу, отці Редемптористи. Медичну опіку, в основному, надавали сестри Службниці та сестри Милосердя Св. Вікентія. Соціально-геронтологічна діяльність була основною у роботі сестер Мироносиць. У сфері освіти і виховання найбільше працювали сестри та отці ЧСВВ.

Розгляд історичних аспектів розвитку греко-католицького чернецтва у Галичині дозволив виділити три основні періоди їхньої опікунсько-виховної діяльності.

Період 1882 – 1918 рр. характеризувався активізацією опікунської діяльності вже створених та бурхливим розвитком нових чернечих спільнот УГКЦ. Власне у 1882 р. за рішеннями Добромильської реформи сестри Василіянки отримали дозвіл працювати зі світськими особами, що дало початок розвитку їхньої освітньо-виховної роботи. У 80-х рр. ХІХ ст. продовжувала плідно розвиватися й опікунська діяльність монахів ЧСВВ та Студитів. Далі впродовж 20-и років були створені або запрошені у Галичину решту чернечих організацій, перелічених нами у цьому підрозділі.

У вказані роки Галичина перебувала у складі Австро-Угорської імперії. Масове створення нових українських релігійних організацій відбувалося завдяки політиці австрійської влади, яка не перешкоджала національному відродженню українського народу.

Слід зазначити, що цей період характеризується здебільшого активною освітньо-виховною роботою чернечих згромаджень УГКЦ. Це

зумовлено тим, що монахи ЧСВВ та Студитського уставу, які спеціалізувалися, в основному, у наданні освітніх послуг населенню, вже були добре розвинутими організаціями і мали свої навчальні заклади. А новостворені згромадження тільки розпочинали свою роботу.

У період з 1919 до 1939 рр. Галичина була під владою Польщі, що внесло певні корективи у розвиток опікунсько-виховної діяльності греко-католицького чернецтва. Польська влада не переймалася соціальними проблемами українців і намагалася всіляко пригальмувати процеси їх національного самоусвідомлення.

Проте, для цього періоду характерне чисельне зростання закладів опіки під керівництвом чернечих чинів УГКЦ. Підтримувані митрополитом А. Шептицьким, монахині організували сиротинці та притулки при кожному своєму осередкові. Усі згромадження активно розширювалися, мали свої монастирі та доми.

Важливою рисою періоду став розвиток таких напрямів опікунської діяльності чернечих організацій УГКЦ як опіка над сиротами, медична опіка, соціально-геронтологічна робота. Їх поява була продиктована вимогами того часу. Зокрема, Перша світова війна спричинила значне збільшення кількості сиріт, поранених, хворих, самотніх людей похилого віку. У відповідь на виклик доби монахині УГКЦ намагалися у своїй роботі боротися з такими явищами як безпритульність, бездоглядність, занедбаність.

Період 1939 – 1946 рр. у діяльності УГКЦ пов'язаний із процесами радянізації західноукраїнських земель 1939-1941 рр., німецькою окупацією 1941-1944 рр. і утвердженням радянської влади в Західній Україні 1944-1946 рр. Цей період характеризується занепадом опікунської роботи греко-католицьких релігійних організацій. Причинами цього стали події Другої світової війни. Слід зазначити, що діяльність греко-католицького чернецтва у роки війни продовжувалася.. Чимало монахинь, ченців, священників і

надалі опікуватися сиротами, хворими, надавати духовну опіку, однак робили це у підпіллі, переховуючись, ризикуючи своїм життям. Цей період став визначальним у діяльності греко-католицького чернецтва, бо у 1946 р. УГКЦ була ліквідована.

Отже, проведений нами аналіз історичних аспектів розвитку чернецтва у Галичині дає підстави стверджувати, що однією із форм їх діяльності була опікунсько-виховна робота. Релігійні згромадження УГКЦ, створені, в основному, на початку ХХ ст. за підтримки митрополита А. Шептицького, ставили благородну мету допомагати дітям-сиротам, немічним, перестарілим та самотнім людям. Вони, не зважаючи на переслідування та тиски з боку іноземних режимів, несли для українського народу християнські цінності, милосердя, патріотизм і сприяли формуванню української нації.

1.4. Суспільно-політичні та соціокультурні передумови соціальної дезадаптованості² вразливих категорій населення Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Наприкінці ХІХ ст. Галичина була аграрно відсталою провінцією Австро-Угорської імперії. Українці, переважно селяни, потерпали від малоземелля чи безземелля. Постійними їх супутниками були голод і безробіття. Промисловість краю розвивалася дуже слабо. Більшість земельних угідь належала місцевим польським магнатам. Як зазначив історик О. Субтельний, життя українців у складі Австро-Угорської імперії можна було охарактеризувати лише одним словом – бідність [360, 193].

---

² Примітка. У цьому розділі з широкого спектру явищ, які зумовили соціальну дезадаптованість, будуть братися під увагу лише найбільш актуальні у той історичний період – сирітство, безпритульність, безпомічність, брак медичного догляду.

Отже, Галичина як найвідсталіша частина монархії Габсбургів фактично становила її сировинний придаток і джерело дешевої робочої сили.

Попри мізерну увагу австрійської влади до Галичини, цей край був для імперії дуже важливим. Варто зауважити, що у 1910 р. тут проживало 15% від загальної кількості підданих монархії. Для земель, де жили галичани, чисельність населення була одним із небагатьох показників, що характеризувалися постійним зростанням. Цей показник у Галичині змінювався від 5,2 млн. у 1849 р. до 8 млн. осіб у 1910 р. [Там же, с. 273]. Природний приріст населення був об'єктивним фактором, характерним для багатьох народів монархії Габсбургів у той період.

Щодо фахових занять, то українці займалися переважно сільським господарством. У 1900 р. таких було близько 95%, лише 1% українців був зайнятий у промисловості, а 0,2% - у торгівлі.

Як відомо, панівне становище у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. належало полякам. Для порівняння наведемо цифри урядової статистики: у 1914 р. в краї було 300 високопоставлених урядових чиновників-поляків, тоді, як українців – лише 25. Українська інтелігенція не вирізнялася масовістю. Включаючи священників, вона становила 12 – 15 тис. осіб. У той же час у поляків – 38 тис., не враховуючи представників духовенства. На початок 1910 р. за даними польського вченого П. Ебергардта, у Східній Галичині проживало 4634,1 тис. осіб, з яких українців було 2970,9 тис., а поляків – 1066,7 тис. [514, 61].

Досить невтішним у кінці ХІХ ст. був стан здоров'я та медичного обслуговування українців, особливо у порівнянні з іншими країнами імперії. Наприклад, у 1900 р. в Австрії одна лікарня припадала на 295 жителів, а в Галичині 1 медичний заклад на 1200 осіб. Унаслідок незадовільного медичного обслуговування, а також через епідемії та недоїдання більше половини дітей не доживало й до п'яти років. Так, у 1900 р. смертність серед немовлят у Галичині сягала 22,9%, тоді як у країнах

Західної Європи вона не перевищувала 13%. У 1904 р. 115 тис. дітей померло у віці до 15 років. У перших роках ХХ ст. в краї було зареєстровано 40000 сиріт та занедбаних дітей, які були позбавлені піклування рідних і потребували захисту і догляду [460, арк.3].

Незважаючи на складне соціально-економічне становище, в якому опинилися українці Галичини, початок ХХ ст. відзначився різким масовим політичним піднесенням українського народу. Він перетворювався на свідому українську націю, яка зуміла відстоювати свої політичні інтереси. Цьому сприяло австрійське ліберальне законодавство, зокрема Основний закон держави, який був прийнятий ще в 1867 р. і проголошував рівні права для розвитку рідної мови та культури усіх народів Австро-Угорщини. Просвітницькі реформи Марії-Терезії та Йосифа II відкрили українській молоді доступ до освіти, у тому числі й рідною мовою.

Унаслідок цього однією з найважливіших позитивних змін в краї був дозвіл на навчання дітей селян, а також зрівняння у правах греко-католицької та римо-католицькою церков. Це забезпечило зростання рівня освіти українського духовенства.

Якщо порівнювати становище освіти в Галичині і в українських землях Російської імперії, то можна відзначити, що рівень освіченості галичан був набагато вищим. Так, на початку ХХ ст. у краї початковою освітою було охоплено 70 % населення, тоді як у Таврійській губернії – 5 %, Київській, Чернігівській, Полтавській – 4%, а у Волинській, Подільській та Харківській – лише по 2-3 % населення було залучено до освітнього процесу.

На початку ХХ ст. в Галичині активно розвивалася мережа українських освітніх, громадсько-культурних, наукових установ, кооперативів. Система української освіти була представлена 3 тис. початкових шкіл, 6-ма державними і 15-и приватними гімназіями. Кооперативний рух представляли близько 500 кредитних організацій,

магазини, спілки для продажу сільськогосподарських товарів та продуктів. Значно сприяли його розвитку й удосконаленню українські ощадні товариства, страхові компанії „Дністер”, „Сільський господар”, які були створені ще наприкінці ХІХ ст. і мали широку мережу агрономічних гуртків. З 1908 р. до них приєднався Крайовий земельний банк.

Українське товариство „Просвіта” в Галичині налічувало 77 філій та понад 3 тис. читалень, 2364 бібліотек [73, 296], популярність яких допомагала у боротьбі з алкоголізмом – поширеним явищем в українському селі.

При читальнях „Просвіти” масово організовувались аматорські театральні гуртки, хори, оркестри. Поряд із культурно-освітніми і господарськими організаціями в краї створюються і спортивно-пожежні товариства, зокрема „Січ”, „Сокіл”, яким належала першість у військовій підготовці юнаків. Їхній досвід та методика виховання молоді на засадах патріотизму, фізичного розвитку, громадської роботи були втілені в діяльності організації „Пласт”, яка набула особливої популярності серед молоді і швидко поширилася на всій території Галичини.

Велику роль в житті українського суспільства краю відігравали і такі організації, як „Шкільна поміч”, „Руське педагогічне товариство”, яке у 1912 р. було перейменоване в „Українське педагогічне товариство”, а з 1926 р. – в „Рідну школу”. Основні напрями їх діяльності – просвітницько-гуманітарний, допомога жертвам війни, утримання в своїх бурсах, інститутах, школах сиріт або дітей із малозабезпечених родин, видання просвітніх та релігійних книжок і розсилання по військових шпиталях, таборах полонених і поранених.

Товариство „Взаємна поміч українського вчительства” – професійна організація народних учителів – в 1938 р. мало 44 відділи із центром у м. Львові і до 20 делегатів. Ця організація видавала журнал “Учительське слово”, педагогічно-методичний вісник, а згодом кварталник “Шлях

виховання і навчання”, серію „Педагогічно-методична бібліотека”. Товариство утримувало Центральну педагогічну бібліотеку, мало у своєму складі Науково-педагогічну комісію, Педагогічну раду. Серед діячів особливо визначилися А. Аліськевич, І. Стронський, М. Мороз, які були засновниками товариства, а також О. Власійчук, І. Юцишин, А. Зелений, Г. Коваль, І. Лилик, Д. Стельмах. Об’єднання належало до міжнародних учительських спілок.

„Українське педагогічне товариство” відіграло велику роль в організації системи недержавної національної освіти. Ним було створено ряд початкових шкіл приватного, громадського і церковного характеру. Тісно співпрацюючи з греко-католицькою церквою та заручившись її матеріальною підтримкою, товариство у 1922-1923 рр. керувало 27 народними школами, 10 гімназіями, 9 гімназійними курсами та іншими навчально-виховними закладами, де навчалось більше 10 тис. учнів [197, 83].

Всі ці українські культурно-освітні товариства діяли у Галичині за рахунок суспільних організацій і фінансово державою не підтримувалися.

Характерним явищем початку ХХ ст. була культурна співпраця східних і західних українців. Перші досить часто були кореспондентами та передплатниками галицької преси, вчені та письменники обох регіонів разом працювали в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. Українців Російської імперії вражали зміни, які відбувалися у Галичині. Тут створювалися українські наукові, освітні, культурні та медичні товариства, навчальні заклади, парламентські представництва, тоді як у Києві заборонялося видання книг українською мовою.

Під впливом російської революції 1905-1907 рр. українці Австро-Угорської імперії розгорнули боротьбу за здобуття національних прав. Українські діячі вимагали скасування польської монополії на владу. У 1907 р. австрійський уряд провів парламентську реформу, яка забезпечила

українцям в імперському парламенті вагоме представництво – 27 депутатів від Галичини та 5 від Буковини [73, 298].

З початком Першої світової війни українські землі стали ареною бойових дій між російської армією та військами австро-німецького блоку. За чужі інтереси воювала величезна кількість українців – 3,5 млн. осіб у лавах російської армії та 250 тис. в австрійському війську.

У серпні-вересні 1914 р. росіяни спрямували свій головний удар в Західну Україну, де розгорнулася Галицька битва. Результатом цього стало захоплення Східної Галичини, Північної Буковини. Під час битви австро-угорські війська втратили понад 400 тис. осіб, з яких 100 тис. потрапили у полон. Допомога Німеччини, яка полягала в переведенні військ з інших фронтів, врятувала Австро-Угорщину від розгрому. У березні 1915 р. росіяни полонили ще 120 тис. австрійців і захопили їхню зброю.

Поразка австрійців мала страшні наслідки для українців Галичини, яких звинуватили у зраді і начебто симпатії до росіян. Все українське населення зазнавало переслідувань, їх сотнями арештовували і ув'язнювали у концтаборах. В одному з них – Талергофі – понад 30 тис. українців гинули від хвороб та голоду.

Російська окупація, яка тривала до літа 1915 р., теж відзначилася жорстоким ставленням до українців-галичан. Цей період характеризувався запровадженням у Галичині російської мови у всі сфери життєдіяльності. Закривалися українські навчальні заклади, культурні організації, відбувалося навернення греко-католиків у православ'я. Представників української еліти на чолі з митрополитом А. Шептицьким було вивезено на заслання.

Не покращив ситуацію в краї і відступ російської армії. Він супроводжувався масовою депортацією населення. Загалом до Росії було переміщено понад 100 тис. українців [360, 203]. У 1916 р. внаслідок бойових

дій понад 1 млн. представників австро-угорської армії було вбито і поранено, а 400 тис. стали військовополоненими.

Загалом ця війна завдала українському народу непоправних втрат: 3,5 млн. українців було мобілізовано до російської армії, а 250 тис. галичан і буковинців – до австро-угорських військ. У результаті боїв у краї було зруйновано десятки містечок, спалено близько 650 навчальних закладів, знищено півмільйона житлових та господарських будівель [180, 214].

Перша світова війна знищила народне господарство Галичини. Згідно з офіційною статистикою крайового уряду, збитки, завдані економіці краю протягом 1914-1917 рр., склали 17 224 000 000 корон [234, 3].

Велика кількість галичан залишилася без власних осель. Люди селилися у напівзруйнованих будинках, де не було опалення, світла. Антисанітарні умови сприяли швидкому поширенню різних інфекційних захворювань. Населення залишалося без кваліфікованої медичної допомоги. У Галичі та Богородчанах поширилася холера. До часу прибуття санітарно-епідеміологічної служби, тобто до листопада 1914 р., у 6 повітах Львівської губернії захворіло холерою 268 осіб. Також набули поширення і такі інфекційні захворювання як сипний, черевний тиф, дизентерія та віспа [257, 102].

Війна мала дуже негативний вплив на сільське господарство краю. Внаслідок воєнних мобілізацій і масових арештів проведених австрійськими військами на початку війни у селянських господарствах залишилося менше як 50% працездатних чоловіків.

Господарська розруха, яка настала в народному господарстві галицьких земель під час російської окупації, викликала в 1914-1915 рр. масовий голод серед населення, інтенсивні міграційні процеси, „вимивання” сільського населення в міста.

Наслідки російського окупаційного режиму в Галичині згубно відобразилися і на загальній чисельності населення краю. На думку

Н. Полонської-Василенко, кількість виселенців із західноукраїнських земель становила 6 млн. чоловік [308, 447-448.].

У 1918 р., зазнавши поразки у війні, Австро-Угорська імперія почала розпадатися, подарувавши українцям надію на створення власної незалежної держави. Це спричинило до польсько-українського протистояння, адже поляки претендували на Східну Галичину. О. Субтельний так охарактеризував ці події: „Це було випробування сили між 3,5 млн. українців Східної Галичини та 18 млн. поляків, котрі водночас воювали з чехами, німцями й литовцями, які також не хотіли бути включеними до Польської держави” [346, 321]. Проте, збройна боротьба за Східну Галичину закінчилася поразкою українців, які втратили 15 тис. осіб [226, 127].

Ще одним страшним соціальним наслідком тих подій було зростання сирітства. Кількість дітей, які залишилися без піклування рідних, збільшилася у 6 разів – це становило близько 250 тис., а показник смертності серед дітей зріс з 4-7% до 30%, а подекуди і до 50% [97, арк.12].

Перемога Польщі забезпечила їй монополію на владу у краї. На це було відповідне рішення Ради послів Антанти, прийняте у Версалі 15 березня 1923 р., яке остаточно нівелювало відмову українців-галичан визнавати польську державу своєю. Поляки неодноразово заявляли про повагу до прав українців, але фактично ігнорували їхні потреби, підпорядковуючи собі політичне, економічне, культурне життя Галичини.

У Польщі більшість українців заселяла колишні габсбурзькі землі Східної Галичини. З 1920 р. це були Львівське, Тернопільське та Станіславське воєводства. Тут проживало близько 4 млн. галицьких українців, переважно – греко-католиків (Додаток Г).

Польський уряд проводив у Галичині щодо українців політику терору, масових арештів, ув'язнень у концтаборах. А. Жуковський зазначив, що протягом 1919-1920 рр. через них пройшло понад 70 тис. українців [152, 107].

У 1924 р. закон, прийнятий польською владою, забороняв українську мову в навчальних закладах та урядових установах. У Львівському університеті були закриті всі українські кафедри. Школи, засновані при австрійській владі, під приводом перетворення на двомовні згодом ліквідовувалися. За даними О. Субтельного, з понад 2400 початкових українських шкіл Галичини у 1937 р. залишилося 352 [360, 379]. З 3662 українських народних шкіл через рік залишилося 774 [322, 37].

Характерною рисою національної політики держави була спроба створити єдиний польський народ і асимілювати меншини. Це реалізовувалося через масове заселення у Галичині та на Волині поляків, які отримували за це грошову винагороду та великі земельні наділи. Польська Республіка штучно поділялася на Польщу А – де проживали поляки, та Польщу Б – територію національних меншин, у т.ч. українців.

Відносини українців і поляків значно погіршилися на початку 30-х рр. ХХ ст. Збіднілі, безробітні селяни-українці не могли пробачити знущання влади, багатих землевласників та переселенців. Підтримувані Українською військовою організацією (УВО), яку очолював Є. Коновалець, українці організували погроми польських маєтків, поміщицьких дворів. У відповідь на це поляки руйнували читальні, осередки українських громад, конфісковували майно, арештовували студентів.

Попри такі репресивні акції проти українців, польська політична система ґрунтувалася на конституційних засадах. Це давало можливість національним меншинам, зокрема і українцям, відстоювати власні політичні інтереси. У польській державі вже у 1925 р. діяло 12 українських політичних партій різного спрямування, серед яких найвпливовішими були Українське народно-демократичне об'єднання (УНДО), Українська соціал-радикальна партія (УСРП), Комуністична партія Західної України (КПЗУ) [23, 433].

Фактична відсутність єдності українських політичних сил була причиною створення у 1929 р. Організації українських націоналістів (ОУН), яку очолив Є. Коновалець. Вона постійно підштовхувала населення західноукраїнських земель до боротьби за свої права.

В умовах іноземного панування однією з найважливіших проблем українського суспільства у Галичині був соціальний захист населення. Звичайно, у законодавстві Польщі були передбачені шляхи її розв'язання. Зокрема, наданням соціальної допомоги займалося Міністерство суспільної опіки, а на місцях – органи територіального самоврядування. При названому Міністерстві функціонував Відділ видатків. Основною категорією населення, яка отримувала допомогу, були безробітні.

За даними М. Ціхоцінської, у 1928-1929 рр. на соціальну допомогу було затрачено 2,1% коштів з бюджету, у роки світової економічної кризи 1932-1933 рр. цей показник збільшили до 4,5%, а у 1936-37 рр. він становив 1,9% [515, 269].

До 1929 р. безробітні отримували одноразову грошову допомогу, яку згодом замінили на продуктові набори та комплекти одягу. З 1931 р. проблемами цієї категорії осіб почав займатися Центральний комітет у справах безробітних при Раді Міністрів Польщі. У воєводствах та повітах створювалася відповідно мережа комітетів, які підпорядковувалися воєводам і старостам.

У 1933-34 рр. 81% видатків з бюджету Міністерства йшли на суспільну опіку безробітних, і лише 19% призначалося для дітей, молоді, інвалідів та ветеранів. Таким же непропорційним був і розподіл видатків на суспільну опіку згаданих категорій у сільській місцевості в порівнянні з містом. Зокрема, диспропорція становила 1 до 7.

Варто зазначити, що сума видатків для суспільної опіки, які і без того не могли забезпечити усіх бажаючих, до 1939 р. значно зменшилася [515, 270], що демонструє таблиця 1.2.

Таблиця 1.2

Видатки на суспільну опіку в Польщі у 1929 – 1939 рр.

(у мільйонах злотих)

Рік	Міністерство суспільної опіки	Органи територіального самоврядування	Разом
1929/30 рр.	36,3	70,4	106,7
1930/31 рр.	56,5	74,9	131,4
1932/33 рр.	53,6	74,4	128,0
1935/36 рр.	28,5	48,0	76,5
1938/39 рр.	14,4	52,7	67,1

Основним документом державного значення, що регулював опікунське законодавство щодо дітей, була стаття 103 Конституції 1921 року, розпорядження міністра суспільної опіки від 19 лютого 1920 року, розпорядження Президента Польщі від 22 квітня 1927 року, а також багато інших юридичних документів, які брали під опіку соціально незахищених, потребуючих допомоги дітей.

Окрім держави, у царині суспільної опіки працювали і польські громадські організації – Громадянський комітет суспільної допомоги, Союз громадянської праці жінок, Робітниче товариство приятелів дітей, Польський комітет опіки над дітьми, Союз товариської опіки над єврейськими сиротами. Проте, їхня діяльність, як і державна допомога, спрямовувалися переважно на вирішення соціальних проблем польського населення.

Українці, не маючи можливості розраховувати на допомогу Польської держави, яку вони відмовлялися визнавати, створювали власну структуру закладів опіки, які в основному були під керівництвом українських громадських організацій краю та УГКЦ.

У 30-х рр. Церква налічувала близько 3040 парафій, 4159004 вірних, 10 єпископів, 2950 священиків, 127 монастирів, 520 монахів, 1090 монахинь, мала 1 Богословську Академію, 5 духовних семінарій, 2 духовні школи, 540

студентів теології, діяльність Церкви висвітлювалася у 3 щотижневих газетах та 6 місячних часописах [82, 83]. Станом на 1939 р. ці показники дещо змінилися. Кількість монастирів, монахів і монахинь за згромадженнями демонструє Додаток Д.

Правове становище Церкви визначалися конституціями Речі Посполитої 1921 і 1935 рр., а також Конкордатом 1925 р., який був укладений між Ватиканом і Польщею та трактував греко-католицький обряд в державі нарівні з римо-католицьким [521, 13].

Українська греко-католицька церква стояла на перешкоді ополячення українського населення Галичини і залишалась основним фактором збереження національної самосвідомості українців. Тому польська влада приділяла їй особливу увагу, намагаючись поглибити поділ не лише в українському суспільстві, але й у греко-католицькій церкві. Політика полонізації українського населення Галичини відбувалася шляхом стимулювання переходу українців у католицизм. Нерідко це відбувалося і під тиском влади. Зокрема, за період від 1 січня 1934 р. до 15 квітня 1935 р. лише в Тернопільському воєводстві змінили греко-католицький обряд на римо-католицький 1551 чол., а навпаки лише 15 [384, арк.12].

На початку ХХ ст. главою УГКЦ став митрополит Андрей Шептицький. Його духовне правління (1901-1944 рр.) припало на часи двох світових воєн та семиразової зміни політичних режимів. Однак, наполеглива душпастирська праця, турбота про освіту і культуру, захист національних і соціальних прав народу, харитативна діяльність, зробили А. Шептицького провідником і моральним авторитетом української спільноти, а саму Церкву впливовою суспільною інституцією.

Греко-католицька Церква, очолювана митрополитом А. Шептицьким, мала підтримку Риму і тому могла протистояти політиці Польщі, намагаючись постійно підтримувати дух українства. Вона мала

розгалужену мережу молодіжних, жіночих товариств, метою яких була боротьба за українську державність.

Свідченням цього були постійні акції. Зокрема, у 1933 р. у Львові відбулося релігійно-національне свято „Українська Молодь Христові”, організоване греко-католицьким духовенством. 200 тис. українських хлопців і дівчат крокували вулицями Львова. Як зазначив Ю. Редько: „Ішли зі співом релігійних пісень, але справляли враження потужної дисциплінованої армії” [322, 39].

Найбільш нещадним і руйнівним для долі духовенства УГКЦ та українського населення Галичини став радянський режим. У вересні 1939 р. на основі договору між Німеччиною та Радянським Союзом західноукраїнські землі перейшли до складу УРСР. З 1940 р. проти українців розпочалися масові репресії. Без суду, слідства галичан арештовували, вивозили до Сибіру на заслання. Серед них в основному були представники інтелігенції – політичні діячі, чиновники, юристи, священики. Згодом переслідувань зазнали усі, хто навіть найменшим чином мав відношення до українства. Я. Радевич-Винницький підкреслив, що ХХ ст. принесло українському народу неймовірні страждання, у порівняння з якими не йдуть навіть часи татаро-монгольської навали [231, 6].

У період становлення радянської влади на західноукраїнських землях з особливою ретельністю винищували представників УГКЦ. Було ліквідовано всі осередки релігійних товариств, зруйновано багато церков і монастирів. Кошти, земельні ділянки, що належали монастирям, були конфісковані. За даними О. Турія, кількість чоловічих монастирів та монахів у них була зведена до мінімуму, а жіночі монастирі ліквідовано усі [75, 364]. „Знищено усі церковні школи і сиротинці, релігійні установи й організації разом з їхнім майном”, – зазначив А. Пекар [294, 21]. Навіть коштовні церковні речі, зокрема: ікони, одяг священиків, старовинні книги, хрести, чаші, а також і самі монументальні споруди, які представляли велику

історичну і мистецьку вартість – були, за ухвалою радянського уряду, знищені.

Таким чином, досліджуваний нами період (кінець ХІХ - перша половина ХХ ст.), зважаючи на зображені історичні події, характеризувався явищами соціальної дезадаптованості населення Галичини. Серед них слід назвати такі, як: сирітство, безпритульність, безпомічність, бездоглядність, занедбаність. У цей час особливо потрібними для галичан були якісне медичне обслуговування, українська книжка, навчання та освіта, духовна опіка, психологічна підтримка, а також люди, які могли хоча б частково це забезпечити.

Отже, завдання вирішувати соціальні, освітні, духовні потреби українців у зазначений період взяли на себе релігійні організації УГКЦ.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз історіографії проблеми дослідження показав, що увага науковців в основному зосереджувалася на проблемах виховання дітей та молоді в Галичині, не розглядаючи його в контексті опікунської роботи. Діяльність УГКЦ у суспільному житті українців представлена переважно культурно-освітньою функцією. У цьому ж напрямі проведено дослідження ролі чернецтва. Поза увагою істориків, педагогів, залишилися психолого-педагогічний та соціально-геронтологічний напрями, як важливі складові опікунської діяльності під керівництвом чернечих згромаджень УГКЦ. Саме тому обрана тема вимагає детального історичного вивчення, осмислення та узагальнення.

2. Створення та діяльність дев'яти релігійних організацій Української греко-католицької церкви було надзвичайно актуальним та своєчасним для Галичини. Протягом всього соціально-культурного розвитку України чернецтво було одним із основних чинників формування національної еліти. Від часів зародження чернецтва його представники працювали для свого народу. Їхні Устави чи Конституції передбачали допомогу сиротам, немічним, перестарілим, бідним і самотнім. І створені в Галичині українські згромадження, і іноземні, які ставали українськими, бо поширювалися на Україні та працювали для українців – всі вони несли у своїй діяльності християнські цінності, сповідували милосердя, патріотизм.

3. Досліджуваний період був часом панування у Галичині чужих режимів, які характеризувалися репресивною політикою щодо українців. Не маючи власної держави вони зазнавали утисків у всіх сферах життєдіяльності. Єдиним гарантом та поборником прав українців виступала Українська греко-католицька Церква. Під егідою УГКЦ відбувалися зібрання молоді, проведення різних культурно-освітніх акцій, сприяючи розвитку шкільництва, формуванню національної свідомості галичан.

Проте, найбільш плідною у царині освіти, соціального захисту українців була діяльність чернечих чинів УГКЦ. Починаючи з перших років ХХ ст., упродовж усього часу свого існування на західноукраїнських землях аж до розгрому радянською політичною системою у 1939 р., релігійні згромадження УГКЦ ставили і активно реалізовували благородну мету – розвивати українську освіту і культуру, а також допомагати дітям-сиротам, учням з малозабезпечених родин, молоді у працевлаштуванні, опікуватися немічними, перестарілими та самотніми людьми

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОПІКУНСЬКО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНЕЧИХ ЧИНІВ ГАЛИЧНИНИ З ДІТЬМИ І МОЛОДЦЮ

2.1. Опіка над дітьми-сиротами

В умовах бездержавного існування української нації, у складній суспільно-політичній та економічній ситуації завдання створення організації дитячих опікунських установ: сиротинців, притулків, захистів – взяла на себе Українська греко-католицька церква.

Занедбанними та покинутими дітьми у Галичині займалися три єпархіальні Комітети опіки над воєнними сиротами. Кожен з них утримував кілька захистів у межах єпархії. Загалом у таких опікунських установах перебувало близько 2000 сиріт. Однак, за дослідженнями І. Мицишин, опіки, догляду, виховання потребувало ще понад 100000 дітей [271, 91]. Тому допомога з боку чернечих чинів УГКЦ в організації сиротинців, притулків для українських сиріт була дуже своєчасною.

Початки такої роботи в Галичині були закладені у 90-их рр. ХІХ ст. Зокрема, Згромадження сестер Службниць Непорочної Діви Марії з 1892 р. у с. Жужіль на Львівщині організувало перший сиротинець, зібравши невелику групу сиріт при місцевому монастирі [283, 41].

На початку ХХ ст. в Галичині значно зросла кількість закладів опіки під керівництвом чернечого Згромадження сестер Службниць. Згодом піклування над дітьми-сиротами набуло більш організованого характеру. При фінансуванні А. Шептицького почали відкриватися сирітські захисти під опікою інших монаших об'єднань УГКЦ: сестер Студиток, сестер Пресвятої Родина, сестер Йосифіток. Вони надавали притулок, харчування,

забезпечували дітей одягом. Тут проводилася і навчально-виховна робота. І хоча такі установи не могли замінити материнського виховання, монахині намагалися створити родинну атмосферу, забезпечити духовну опіку.

У 1917 р., після повернення А. Шептицького з російського полону, галицькі українці передали йому 320 тис.корон для допомоги сиротам. У свою чергу він додав ще 4 млн. корон (тоді близько 1 млн.доларів – І.К.) [450, арк.69] та створив сирітський фонд, за допомогою якого було врятовано від смерті, голоду та занедбання багато українських дітей. А. Шептицький став першим президентом фонду, а згодом товариства, яке прийняло назву „Захист імені митрополита Андрея графа Шептицького”. Його метою була опіка сиріт, які залишилися без батьків в результаті їх смерті, та піклування занедбанними дітьми. До товариства входили церковні діячі: єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський, священники Т. Лежогубський, В. Лициняк, ігумен монастиря студитів К. Шептицький, а також світські особи – відомі громадські діячі: історик О. Барвінський, літературознавець К. Студинський та адвокати В. Охримович і С. Федак [76, 31].

Перша світова та польсько-українська (1918-1919 рр.) війни спричинили великі людські втрати і як наслідок – різке збільшення кількості сиріт, у тому числі й на території Галичини.

Для опіки над воєнними сиротами у Львові в 1916 р. митрополитом А. Шептицьким було створено Український єпархіальний комітет [454, арк.1-3]. Згодом такі організації почали працювати в Перемишлі та Станіславові. Їхнім завданням була допомога жертвам війни, сиротам, вдовам, попередження смертності серед українських дітей. Митрополит постійно допомагав їм матеріально та вирішував організаційні питання.

У часи воєнного лихоліття праця монахинь УГКЦ над розбудовою та розвитком закладів опіки для сиріт набула значно більшого розмаху.

Оскільки на фронтах гинуло багато людей, діти залишалися сиротами, потребували захисту, догляду, матеріального забезпечення, медичного нагляду. Силами чернечих громад була створена і функціонувала ціла мережа сиротинців (Додаток Е). Вони охоплювали своїм впливом дітей віком від народження до 18 років.

Найбільш широко у справі опіки над сиротинцями розгорнуло свою діяльність Згромадження сестер Службниць. Їхні заклади утворювали густу мережу по всій території Галичини, забезпечуючи повне утримання, опіку та навчання багатьох галичан-сиріт.

Уваги заслуговує і діяльність сиротинців під проводом інших релігійних організацій УГКЦ. Сестри Милосердя Св. Вікентія від початку свого існування у Галичині (20-ті рр. ХХ ст.) доглядали у Станіславові покинутих немовлят. До 1935 р. під опікою сестер цього згромадження було 200 сиріт. Піклувалися новонародженими і сестри Мироносиці, які з 1910 р. вели у Станіславові сиротинець, де до 1939 р. 12 монахинь опікувалися 124 сиротами. З 1924 р. у Якторові функціонував сиротинець сестер Студиток, де притулок та опіку знайшли 50 сиріт. У 1928 р. у Брюховичах був відкритий захист для сиріт-немовлят віком від двох тижнів і дітей до шести років під керівництвом сестер цього ж згромадження.

Серед матеріалів Івано-Франківського державного архіву знаходимо звіти інспекторських та лікарських перевірок діяльності таких закладів під керівництвом різних чернечих згромаджень УГКЦ [99, арк. 1-75]. Такі інспектування проводилися систематично та ретельно. Велику вагу перевіряючі приділяли санітарно-гігієнічному стану будівель сиротинців. Тут відзначалися види опалення, освітлення приміщень, наявність кімнат для вмивання, прання білизни.

Деякі сиротинці, переважно у містах чи великих селах, обслуговувалися повітовими лікарями, які здійснювали огляди дітей та вели

картки обліку стану здоров'я підопічних. При потребі лікарі відвідували сиріт частіше, а у випадку захворювання переводили їх до місцевих закладів охорони здоров'я. Лікарем вивчалися умови перебування дітей: дотримання санітарно-гігієнічних норм, зокрема наявність особистих предметів догляду, стану постільної білизни та дитячого одягу. З цього приводу в акті перевірки сиротинця сестер Службниць у Станіславові за 1932 р. зазначалося: "...всі діти мають рушники, зубні щітки; є аптечка; постіль міняється два рази в місяць, а одяг дітей – щотижня" [106, арк. 13]. Важливою умовою збереження та зміцнення здоров'я, досягнення хороших результатів у навчанні дітей було дотримання режиму дня. Варто наголосити, що при його складанні вихователі завжди враховували вікові психологічні особливості дітей, дотримувалися дидактичних принципів, що вказувало на ґрунтовні знання з психології та педагогіки.

У деяких звітах перевіряючими відзначається належний підбір одягу для сиріт, який шили чи купували монахині, звертається також увага на позитивний емоційний стан дітей, чому сприяла хороша психологічна атмосфера та різноманітна ігрова діяльність, вміло організована сестрами [105, арк. 18-20].

Проте, велика кількість сиротинців залишалася без допомоги повітових лікарів. Один лікар обслуговував велику кількість сіл і не міг повною мірою приділити увагу всім, хто її потребував. Особливо ускладнювалася його робота у гірських та віддалених місцевостях краю за відсутності транспорту. У таких притулках медичний догляд, лікування дітей здійснювали монахині, які мали середню медичну освіту, закінчивши медичні курси, школи і здобувши дипломи суспільних гігієністок (детальніше у підрозділі 3.1).

Усі вихованці закладів відповідно віку навчалися у початкових школах, семінаріях, або фахових освітніх установах різного спрямування. Наприклад, 32 із 40 дітей сиротинця сестер Милосердя у Станіславові були

учнями середніх шкіл, решта сиріт ще не досягли шкільного віку [104, арк. 147]. А деякі вихованці сестер Службниць у Станіславові здобували освіту в учительській семінарії.

Метою існування сиротинців було не лише утримання в них дітей до досягнення 18-річного віку, а, звичайно, розвиток, навчання, виховання, забезпечення дитині духовної опіки. Тому, кожен сирітський захист під керівництвом греко-католицького чернецтва мав план навчально-виховної роботи, де відображалися завдання різних напрямів виховання. Для дітей шкільного віку передбачалося доповнення шкільних програм, допомога у виконанні домашніх завдань, пропонувалися цікаві матеріали, які поглиблювали знання вихованців з різних предметів. З дошкільниками проводилися заняття у формі гри. Їх ознайомлювали з навколишнім світом, допомагали засвоїти елементарні математичні поняття, проводили вправи на розвиток мови, пам'яті, логічного та образного мислення.

Особлива роль відводилася морально-релігійному вихованню дітей. Для цього у кожному сиротинці були каплички, де діти проводили ранкові та вечірні молитви, щонеділі відвідували богослужіння у церквах, вивчали катехизм. “Релігійно-моральне виховання, найважливіша і найнеобхідніша основа кожного доброго виховання, повинна знаходити шляхи співпраці з інтелектуальним виробленням молодого покоління”, - зазначив тогочасний культурно-освітній діяч С. Конрад [216, 3].

Засобами виховання у сиротинцях черниць УГКЦ виступали: релігія, церковні звичаї та обряди, фольклор, національні традиції, різноманітні життєві ситуації [271, 92].

Вихователі постійно проводили з дітьми бесіди на морально-етичні теми, де дітям пропонувалося вирішувати різні проблемні ситуації, знаходити правильне рішення і мотивувати та пояснювати свою відповідь. Важко переоцінити значення такої роботи, оскільки вже сам соціальний

статус цих дітей змушував педагогів коректно і тактовно допомогти їм зрозуміти своє становище та недопустити важких психологічних травм. Монахині намагалися виховувати своїх підопічних у християнському дусі, визначаючи основою життя людини Божі Заповіді.

Про головну роль релігії у шкільному навчанні С. Конрад писав так “...тісна кореляція всіх предметів навчання з навчанням релігії – це передумова насправду культурного і доброго виховання молоді” [215, 4].

З метою різностороннього виховання дітей у кожному закладі такого типу створювалися бібліотеки та читальні. Літературу дозволяли брати і в свої кімнати. Періодично у читальнях влаштовували дискусії, обговорення прочитаних літературних творів. Багато таких закладів виписували періодичні видання. Зокрема, у сиротинці сестер Василянок у Львові особливою популярністю серед молоді користувалися журнали “Наш приятель”, “Світ дитини”, “Неділя”, “Наша Хата”, “Нова зоря” [102, арк. 15].

Засобами естетичного виховання виступали твори мистецтва. Так, щомісячно діти відвідували музеї, театри, концерти, різноманітні виставки творів народних майстрів. Проте і самі вихованці мали змогу проявити свої артистичні уміння. Для цього у сиротинцях створювалися хори, оркестри, аматорські драматичні студії. Наприклад, у сиротинці сестер Милосердя у Рогатині з 25 дітей 10 були учасниками оркестру, хор цього закладу налічував 20 осіб [95, арк. 31].

Фізичне виховання як необхідна умова здоров'я займало чільне місце у навчальних планах. Тут систематично проводилася ранкова гімнастика, піші прогулянки та походи.

Харчування дітей у сиротинцях було в основному 4-5-ти разове [459, арк. 7]. На перший сніданок діти переважно отримували молочні каші, на другий – кавові напої з молоком та хліб. Обід складали овочеві супи та другі

страви. Солодке печиво з молоком або фрукти були в другій половині дня. М'ясо дітям пропонували 3-4 рази в тиждень [103, арк. 2].

Практично всі заклади для сиріт мали земельні ділянки, де були створені квітники та городи, на яких вихователі привчали дітей доглядати за рослинами. Така робота, окрім навчальної мети, реалізовувала виконання завдань трудового, естетичного виховання. А найважливішим було те, що діти могли користуватися плодами своєї праці: овочі та фрукти були частиною раціону, а квіти ставали оздобленням кімнат для навчання та відпочинку.

Для розширення мережі таких закладів, а відповідно і надання допомоги ще більшій кількості дітей, глава Церкви А. Шептицький купував земельні угіддя, де організовував будівництво нових сиротинців. У 1916 р. притулкові в Зарваниці він подарував земельну ділянку вартістю 750 тис. корон, а для львівських сиріт було передано з фондів митрополита 600 тис. корон [486, 42]. Так, меценатська діяльність митрополита сприяла вихованню молодого покоління українців.

Велика вдячність Митрополитові за допомогу сиротам відображалася у прагненні організаторів назвати сиротинець його іменем. Так, сестри Василіянки з 1915 р. при монастирі Св. Макрини у Львові опікувалися закладом закритого типу під назвою “Захист для сиріт імені митрополита Андрея Шептицького”. Тут кількість дітей, потребуючих опіки, зросла за перше півріччя діяльності закладу від 7 до 130 осіб [492, 165]. Сиротинець з такою ж назвою виник у 1917 р. і в Стрию біля Львова.

Ініціатива створення сиротинців належала не лише жіночим чернечим спільнотам. З 1919 р. активно діяв заклад для хлопців при монастирі отців Студитів в Уневі. “Ціль захисту – це дати християнське виховання молодому поколінню, теоретичну підготовку і запевнити йому буття”, - так була охарактеризована робота сиротинця у тогочасній періодиці [184, 2-3].

Протягом 15 років існування закладу тут отримало притулок понад 170 сиріт. При монастирі Студитів в Уневі функціонувала і семирічна школа, після закінчення якої учні складали іспити до гімназій, або здобували фахові знання. Вихователі намагалися формувати у хлопців самостійність, привчали до самообслуговування: "...живуть по-пластовому, самі собі варять, стелять, удержують порядок" [185, 4]. Тобто, за зразок було взято організацію „Пласт”.

Усі сиротинці існували за коштів цих релігійних згромаджень. Для забезпечення дітей найнеобхіднішими предметами вжитку монастирі протягом багатьох років обходилися дотаціями Митрополії, пожертвуваннями мирян. Проте, зважаючи на складні соціально-політичні умови, які виникли у краї внаслідок матеріального зuboжіння населення, духовенство не могло сподіватися на значний збір коштів. Не було підстав розраховувати і на допомогу Польської держави для утримання сиротинців, оскільки вона не забезпечувала навіть соціального захисту вдовам і сиротам [213, 3-5].

За таких умов греко-католицьке духовенство для забезпечення дітей житлом, одягом, харчуванням, для профілактики захворювань та лікування сиріт змушене було знаходити кошти за кордоном. Після подорожі митрополита А. Шептицького в 1921 р. у країни Північної та Південної Америки, Західної Європи для участі в нарадах Міжнародного Червоного Хреста з метою збору пожертв для сиріт, коштів на монастирі та сиротинці почала приходити фінансова допомога з Голландії (20 тис. французьких франків), Бельгії (3150 бельгійських франків) [438, арк. 27], а глава Ватикану Папа Бенедикт XV під час прийому митрополита виділив для українських дітей Галичини 100 тис. лір. Добročинна допомога духовенства США становила близько 3500 доларів [309, 110]. Не залишилися осторонь допомоги сиротам і англійська та французька діаспори в Канаді, які

передали А. Шептицькому 2000 доларів, стільки ж зібрали і жителі Едмонтону.

Захисти чернечих згромаджень не одержували жодної матеріальної допомоги від уряду Польщі. Джерелами їх фінансування ставали кошти громад (де до того часу проживали сироти) і добровільні пожертви. Кожний окремий сиротинець був закріплений за конкретним повітом, громадяни якого робили жертвні складки на користь цього закладу [271, 102].

Згодом Польська держава почала надавати українським закладам опіки фінансові дотації. Так, заклад для сиріт та убогих під керівництвом сестер Милосердя у Рогатині та сестер Василянок у Журавно отримували щомісячну допомогу від Міністерства праці та суспільної опіки, яка становила 80-100 злотих. Хоч це проводилось періодично і не могло значно впливати на загальний стан сиротинців, все ж на ці кошти монахині поновлювали дитячий одяг, інвентар.

Релігійне товариство “Захист імені митрополита Андрея Шептицького” теж систематично забезпечувало грошові надходження для дітей. У 1924 р. рада цього товариства на чолі з митрополитом А. Шептицьким виділила одноразову допомогу для сиріт Станиславівської єпархії у сумі 100 доларів, а у 1932 р. для 22 дітей – 1860 злотих [443, арк.12]. Деякі сиротинці, зокрема Львівський сестер Василянок та сестер Студиток у Брюховичах на Львівщині користувалися допомогою особистих фондів А. Шептицького. Глава Церкви піклувався і про вдів та сиріт священників. Будучи членом австрійської Палати панів, призначив для них щомісячну пенсію. У роки Другої світової війни А. Шептицький організував самооподаткування священників для цієї ж справи [195, 197].

З 1917 р. до 1939 р. у Львові діяло благодійне українське „Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю”. Важливим напрямом діяльності цієї організації була опіка над сиротами війни.

Співпрацюючи з греко-католицьким чернецтвом, це товариство у 1918 р. відкрило першу в краї “Українську пораду матерів”, завданням якої було поглиблення санітарно-педагогічних знань та вмінь серед убогого населення, догляд дітей, медичне забезпечення дітей до трьох років, які не були охоплені дошкільними закладами (детальніше у підрозділі 2.2).

Особливу роль у житті вихованців закладів закритого типу відігравали Марійські дружини (синонім – Марійські товариства) – релігійно-громадські об’єднання, завданням яких була духовна, матеріальна опіка, психологічна підтримка українських дітей, передусім сиріт, молоді та представників інших категорій населення Галичини, які були позбавлені піклування рідних.

Зародившись у 1563 р. у Римі, Марійські товариства об’єднували спершу тільки дітей шкільного віку. З 1616 р. після вступу митрополита В. Рутського до членів академічної Марійської дружини у Кракові, такі товариства почали з’являтися і в Україні, оскільки митрополит В. Рутський одержав дозвіл від Папи Лева V відкривати школи і в них засновувати Марійські дружини [282, 86].

Майже кожна освітньо-виховна установа під проводом отців та сестер Василіанського Чину мала одну, а подекуди і дві Марійські дружини для молодшої та старшої молоді. Згодом вони перетворилися в „Марійські товариства молоді”, які вже мали своїх керівників. Їх першим президентом став Йосафат Маркевич – священник ЧСВВ [318, 216].

Згодом Марійські дружини стали охоплювати не лише учнів та студентів, а людей усіх вікових категорій, впливаючи на формування християнських чеснот. Розвиток моральних цінностей у дітей сприяв їх духовному відродженню.

Популяризації цих організацій у Галичині в ХХ ст. слід завдячувати священикам Василіанського Чину о. Й. Маркевичу та о. І. Назарко. У 1939 р.

у краї існувало близько 350 таких Марійських товариств загальною чисельністю 23 000 чоловік. Вони поділялися на дружини для молоді, учнів середніх шкіл, Марійські гуртки для дітей дошкільного віку. Пізніше з'явилися такі товариства для жінок та чоловіків, міської та сільської молоді. Одна з учасників Марійського товариства А. Конрадова так визначила завдання марійського руху: „...в першу чергу обов'язком членок Марійського товариства є мобілізуватися в одну велику армію робітниць ідеї християнського милосердя, ідею харитативної акції поширювати, пропагувати” [376, 6].

Члени Марійських товариств одним із найважливіших своїх завдань вбачали турботу про сиріт. Збираючи пожертви, вони купували дітям найнеобхідніші предмети догляду, одяг, іграшки, допомагали в організації харчування. Дуже актуальною та потрібною була духовна та психологічна допомога сиротам. Дівчата з Марійських дружин опікувалися дітьми, допомагаючи їм своєю увагою, бесідами, часто організовували в сиротинцях свята та розваги. “Крім матеріальної, величезне значіння має моральна поміч, а саме утіха, порада, піддержка духа, щире слово, а на це треба лише трохи труду і люблячого серця,” – так були окреслені засоби харитативної діяльності самими членами Марійського Товариства [378, 9].

Найчисельнішими були Марійські дружини при інститутах (бурсах) сестер Василянок у Львові, Станіславові, Дрогобичі, Яворові. Серед сільської молоді відзначалися такі об'єднання на Тернопільщині.

Діяльність Марійських товариств, створюваних греко-католицьким духовенством у Галичині, була ще однією важливою ділянкою опікунсько-виховної роботи. Сповідуючи християнські цінності: милосердя, доброту – вони надавали матеріальну та духовну допомогу сиротам, сприяли поглибленню релігійного світогляду, зміцнювали віру людей в майбутнє своєї країни.

Важливу роль в оздоровленні сиріт та дітей з малозабезпечених родин відграло створене А. Шептицьким у 1905 р. товариство “Руска оселя вакаційна”. Для цього він у 1905 р. подарував свій будинок у Милованню і перерахував 500 корон для відкриття основного фонду [71, 368].

Під педагогічним наглядом Софії Демчишин та чотирьох семінаристок вже в липні 1905 р. у Милованню було оздоровлено 24 дітей. Устрій оселі мав чітко встановлений режим. Діти вставали о восьмій годині ранку і після спільної молитви снідали. Харчування було 5-разовим. День вихованців оселі був наповнений походами, іграми, співами, ручними роботами, читанням та розвагами.

На відпочинок брали дітей віком 7-14 років. Особливої уваги і опіки надавалося дітям – сиротам і дітям з малозабезпечених сімей, оскільки їм вона була просто необхідною.

Вакаційна оселя приймала дітей щорічно. Навіть коли митрополит А. Шептицький продав цей маєток „Просвіті” для відкриття фахової школи, він поставив умову збереження оселі.

Також діти відпочивали та оздоровлювалися у Коршеві Коломийського повіту. Лише за рік там мали змогу побувати понад 312 дітей [171, 4].

Згодом було організовано вакаційну оселю на Остодорі і так звану кліматичну станцію на горі Сокіл, а також велике Літнице – табір у митрополичих лісах в Карпатах [486, 41]. Табір був розрахований на кілька тисяч дітей віком від 4 до 14 років. Господарство вели сестри Служебниці [222, 8].

Вакаційні оселі мали вагоме значення не лише в медичному догляді маленьких галичан. Тут монахинями згромаджень сестер Служебниць, Студиток проводилася і навчально-виховна робота з дітьми, яка реалізовувала завдання розумового, фізичного, естетичного, патріотичного

виховання. Найважливішим було те, що систематично у таких літніх таборах мали змогу покращувати здоров'я та навчатися сироти.

Поряд з греко-католицькими релігійними організаціями питання опіки над різними категоріями віктимних осіб у Галичині вирішували і чернечі чини римо-католицької церкви (РКЦ.) Слід зазначити, що освітньо-виховна, опікунська робота монаших чинів Римо-католицької церкви (РКЦ) мала давніші корені та традиції, ніж у греко-католицького чернецтва. Оскільки, вони підтримувалися Римом та владою польської держави, відповідно монастирі цих згромаджень були багатшими матеріально, а тому мали більші можливості для своєї добродійної діяльності.

У їхній діяльності можна виділити такі ж напрями, як і в УГКЦ. По-перше, виховання та догляд сиріт, який здійснювали, сестри Службниці та сестри Шаритки; по-друге, поширення освіти, що було передбачене в Конституціях отців Єзуїтів та сестер Уршулянок; по-третє, медична опіка, яку надавали сестри Службниці, сестри Шаритки, сестри Милосердя; по-четверте, опіка над убогими людьми – основний напрям в діяльності сестер Альбертинок, братів Альберта, ордену Камедулів-монахів.

Розглянемо більш детально діяльність римо-католицького чернецтва у Галичині у царині опіки та виховання дітей-сиріт та порівняємо її з роботою монахів та монахинь греко-католицької церкви.

Виховання та догляд сиріт здійснювали сестри Службниці та сестри Шаритки. Згромадження сестер Службниць Пречистої Діви Марії поділялося на так звані гуртки. Засновником першого був Е. Бояновський. Він у 1850 р. склав Положення, яке регулювало поведінку монахинь. Такий документ визначав одним з основних напрямів діяльності римо-католицьких сестер Службниць виховання дітей у притулках.

Заклади монахинь цього згромадження функціонували для сиріт та дітей, батьки яких працювали. Ці категорії дітей разом виховувалися у притулках. Сироти перебували там постійно, а інші діти приходили

у ранкові години і перебували до обіду. Як зазначалося у Положенні, монахині повинні виховувати дітей в дисципліні, прищеплювати їм любов до чистоти, порядку. Особливо наголошувалося на вихованні поваги до старших, спільного майна. Навчання базувалося на вивченні молитов, ігор, пісень, виконанні різноманітних побутових завдань самообслуговування відповідно до віку дитини [113, арк.5]. Під керівництвом монахинь у Станіславові діяв парафіяльний садочок – притулок для дітей дошкільного віку, де виховувалося 30 дітей [120, арк.17].

Як зазначалося вище, серед чернечих чинів УГКЦ таку роботу здійснювали споріднене згромадження, яке мало таку ж назву – сестри Служебниці, а також згромадження сестер Пресвятої Родини, Мироносиць та монахині Студійського уставу. Важливим є те, що на початку своєї діяльності вони навчалися цій справі у римо-католицьких монахинь. Зокрема, відвідували їхні заклади, ознайомлювалися з методикою роботи, вивчали кращі зразки та досягнення. Проте, відмінним у їхній роботі є наступне. Римо-католицькі черниці практикували спільне перебування, виховання сиріт та дітей, які мали батьків. Греко-католицькі монахині, у свою чергу, опікувалися сиротами у, так званих, сиротинцях, а для інших дітей організовували дошкільні установи. Звичайно, існували їхні заклади і зі спільним перебування, однак вони були поодинокі, менш поширені.

Поряд з сестрами Служебницями РКЦ у царині виховання сиріт працювало Згромадження сестер Шариток, яке було засноване спеціально для здійснення опіки над покинутими немовлятами [382, арк. 79]. Притулки для таких дітей під керівництвом сестер Шариток були першими у польських землях організованими формами опіки над дитиною. Варшавський заклад сестер Шариток став зразком для наступних, організованих в Холмі та Кракові.

У традиції УГКЦ покинутими новонародженими дітьми опікувалися сестри Милосердя Св. Вікентія. Відмінністю у роботі обох згромаджень є

кількісний аспект. Монастирів, а відповідно і притулків сестер Шариток було набагато більше. Окрім цього, діяльність римо-католицьких монахинь охоплювала польське населення краю, а сестри Милосердя Св.Вікентія опікувалися українцями.

Таким чином, діяльність сиротинців під проводом чернечих чинів УГКЦ у Галичині, особливо у часі воєн, врятувала від смерті тисячі українських дітей-сиріт, сприяла вихованню дітей, позбавлених батьківської опіки. У своїй опікунській діяльності монахині опиралися на національні традиції, формуючи свідомих українських патріотів, будуючи роботу на принципах культуровідповідності, народності, патріотизму. Найважливішим своїм завданням вони вважали забезпечення сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини.

2.2. Зміст діяльності чернечих чинів у дошкільних закладах та в школах різних типів

Важливим напрямом опікунської діяльності релігійних організацій УГКЦ в Галичині у кінці XIX – в першій третині XX ст. була освітня та виховна робота, яка полягала в піклуванні дітьми дошкільного та шкільного віку в навчальних закладах різних рівнів і типів.

Історія освітньо-виховної діяльності чернечих чинів УГКЦ має давні традиції. Монахи ЧСВВ ще у XVIII ст. навчали юнаків у примонастирських школах. Осередком освітньо-виховної діяльності цього часу був Буцацький монастир, де функціонували гімназія та інститут для дітей зі збіднілих родин. У 1770-х рр. тут працювали курси риторики й філософії, на яких у 1773 р. налічувалося 300 слухачів [472, арк. 1-2].

У 1784 р. при Бучацькому монастирі ченці створили головну 4-класну народну школу, а в 1856 р. – першу учительську семінарію. Згодом у 1870-1893 рр. тут функціонувала 4-класна гімназія. У першій половині ХХ ст. (з 1911 р. до 1944 р. з невеликими перервами внаслідок воєн) отці Василяни бучацького монастиря керували Місійним інститутом ім. Св. Йосафата. Бучацькі школи були популярними не тільки серед українського населення західного регіону. Сюди приїжджала вчитися молодь зі Львова, Белзу, Перемишля, Сяноку, Волині, Поділля та Наддніпрянщини. Нерідко число учнів цих навчальних закладів сягало 800 і навіть 1000 осіб [271, 106]. Проте, навчально-виховна діяльність отців та монахинь ЧСВВ досягла свого розквіту наприкінці ХІХ ст.

В умовах панування іноземних держав (на той час – Австро-Угорщини) галичани не могли розраховувати на повноцінну освіту для українських дітей. Більшість галичан була неспроможною вчити дітей за власний кошт, тому характерною рисою того часу стала неграмотність серед українського населення. Вирішення цих проблем взяла на себе УГКЦ, зокрема її чернечі об'єднання.

Під керівництвом релігійних згромаджень УГКЦ у кінці ХІХ – першій половині ХХ ст. на території Галичини діяли освітні заклади, які забезпечували навчання, виховання та опіку дітям від дошкільного віку аж до вступу вихованців у фахові або вищі навчальні заклади.

Першою ланкою в системі освіти були дошкільні інституції, які у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. мали назву – **захоронки** (охоронки, фреблівки), а з 1932 р., після реформи шкільництва у Польщі, в документах та літературі їх називали “дошкілля”, “передшкілля”.

Створення закладів дошкільного виховання було продиктоване вимогами часу. У другій половині ХІХ ст. для найбільш вразливих прошарків населення краю, які отримали звільнення від панщини, основним засобом до

існування стала сезонна наймана праця. Це спричинило проблему бездоглядності дітей передшкільного віку. Тому доцільним стало створення польськими землевласниками Галичини найперших дошкільних установ – захоронок [280, 18].

Уже наприкінці ХІХ ст. до справи виховання маленьких галичан долучаються черниці греко-католицької церкви. Найбільш розгалуженою була мережа дошкільних інституцій під проводом сестер Службниць. З 1892 р. розпочала свою діяльність перша захоронка монахинь цього згромадження, яка була створена в с. Жужіль священником К. Селецьким та сестрою А. Гордашевською. К. Селецький – один із засновників Згромадження сестер Службниць і настоятель місцевої церкви, виділив для захоронки приміщення для городу та забезпечив дітям і монахиням повне утримання [331, 57].

В уставі (статуті) першої захоронки сестер Службниць знаходимо тези, які свідчать про добрі знання з дошкільної педагогіки та дитячої психології засновників цього закладу: “...захоронярка (вихователька – І.К.) мусить наглядати за здоров’ям дітей, поміркованням у забаві, заправляти до ініціативи”, “наука відбувається усно, простим способом, не надмірно, треба зважати на стать і на вік” [435, 53].

Згодом мережа таких дошкільних інституцій під проводом греко-католицького чернецтва зросла, охоплюючи значно більшу кількість дітей дошкільного віку (Додаток Ж). Проаналізувавши дані у додатку можна зробити висновок, що лише протягом 1935 р. у захоронках сестер Службниць виховувалися понад 1500 дітей, а за даними А. Великого, вже у 1938 р. монахині виховували 4215 маленьких галичан [283, 342].

У 20-х рр. ХХ ст. функціонували виховні заклади й інших жіночих монаших спільнот: сестер Йосифіток – у Калуші та Долині, де виховувались близько 30 дітей, захоронка у Станіславові та виховний заклад у Журавно,

ведені сестрами Василіянками, де захист та забезпечення отримували 18 дітей. З 1914 р. у Буську на Львівщині працювала захоронка сестер Йосафаток, чії славні традиції опікунства та виховання молоді у Галичині беруть початки ще з кінця XVIII ст. [456, арк.4, 7, 12].

Для відкриття захоронки монахині повинні були отримати дозвіл шкільної адміністрації та підготувати наступні документи:

- 1) рішення влади воєводства про санітарно-технічну придатність приміщення;
- 2) список інвентаря і дидактичних засобів;
- 3) річний бюджет;
- 4) свідоцтво про педагогічну освіту вихователя;
- 5) документ про громадянство;
- 6) свідоцтво „моральності”;
- 7) статут закладу [437, арк. 38].

Усі захоронки утримувалися власним коштом та за рахунок пожертвувань, зокрема з членських внесків, дотацій митрополії, магістрату, добродійних зборів.

Особливістю повоєнного часу було спільне перебування в дошкільних закладах дітей, які мали батьків, та сиріт. Наслідками Першої світової війни стала велика кількість українських дітей (близько 100 тис.), які опинилися без жодних засобів до існування [280, 76]. Ці заклади були напівзакритого типу, тобто діти-сироти постійно перебували у захоронці. Таким чином вирішувалася проблема бездоглядності покинутих дітей. Такі інституції греко-католицьких черниць існували на Львівщині: у Бібрці, Великому Любіні, Радехові; на Станіславщині: у Городенці, Калуші, Коломиї [436, 135].

Окрім суто педагогічних обов'язків вихователі повинні були вести спеціальну документацію: книгу реєстрації дітей (із зазначенням прізвища, імя, дати і місця народження дитини, а також роду занять її батьків) та журнал для запису спостережень і зауважень за кожним вихованцем; підбір педагогічної літератури для педпрацівників і дитячих книжечок бібліотеку.

У групі, якою опікувалася одна вихователька, могло бути не більше 40 дітей. Диференціація дітей у групі мала здійснюватися як за віком, так і за рівнем розумового розвитку дитини [271, 78].

Програму виховання складали дидактичні, рухливі ігри, навчання елементів ручної праці, початкові математичні уявлення, підготовка руки до письма, малювання, навчання співу, декламування та вивчення віршів, читання оповідань [482, арк. 1]. Різноманітні ігри, вірші, пісні, які вивчали діти у захоронках, ґрунтувалися на кращих взірцях народного фольклору. Проведення концертів, постановка вистав, організація календарно обрядових, спортивних розваг, літературних вечорів, свят релігійної тематики з участю маленьких дошкільників сприяли вихованню гуманістичного світогляду дітей, розвитку моральних та патріотичних рис, духовності. Зокрема, проводилися такі імпрези для дітей: вистава „Золота сопілка”, постановка Вертепу та різних казок, релігійні свята. Такі заходи, які проходили для жителів міст та сіл, де знаходилися дошкільні заклади, були одночасно і джерелом збору коштів для утримання захоронок, допомоги дітям із бідних сімей [108, арк. 105, 111].

З метою попередження шкідливого впливу вулиці, охорони життя та здоров'я дітей, велика увага приділялася організації дитячого дозвілля у літній період, коли батьки особливо були зайняті польовими роботами. Тому, за розпорядженням митрополичого ординаріату, захоронки функціонували цілий рік, лише деякі з цих дошкільних установ через матеріальні труднощі змушені були припинити роботу взимку.

Слід відмітити, що монахині, окрім організації власних захоронок, працювали у дошкільних закладах товариства „Українська захоронка”. Засноване у 1900 р., товариство спершу мало назву „Руська захоронка”. Уже на початку ХХ ст. його силами було створено дві дошкільні установи у Львові для дітей віком від 3 до 6 років. У педагогічно-методичному часописі „Шлях виховання й навчання” за 1934 р. так було окреслено зміст та засоби роботи цих перших захоронок: „... дати дітям не тільки захист, харч, опіку, але розвивати їх духовно, підготувати їх забавами й систематично веденими робітками, доцільними до правильної шкільної науки” [163, 68].

Створення нових українських захоронок та залучення до них більшої кількості маленьких галичан було вкрай необхідним в умовах панування чужих держав. Реалізація такої мети вимагала постійних і немалих коштів. Для цього товариство „Українська захоронка” проводило збір добровільних пожертв, організовувало різноманітні музичні, літературні вечори, постановки вистав, проводило аукціони.

Складним для діяльності товариства та його захоронок був період Першої світової війни. Проте навіть тоді вони не перестали існувати. Значну допомогу, зокрема, в організації харчування для всіх львівських захоронок надавала міська влада. З 1918 р. фінансова допомога почала надходити з-за кордону. Спершу це відбувалося через Український горожанський комітет, а згодом через староства. Так, з власних сил, праці та при сприянні добродійних установ Товариство розширило мережу дошкільних інституцій. А це, у свою чергу, забезпечило належний догляд, виховання та навчання більшості українських дітей.

Станом на 1933 р. лише у самому Львові функціонувало 7 захоронок Товариства, які охоплювали понад 400 дітей дошкільного віку. Варто зазначити, що третина з названої кількості дітей в силу матеріальної неспроможності була звільнена від оплати. Їх утримання стало можливим

завдяки росту Товариства, а відповідно і членських внесків учасників, а також увазі і добročинності громади міста.

Отже, в окреслений період особливого розмаху набуває створення українських дошкільних закладів, які діяли під керівництвом українських громадських організацій та чернечих чинів УГКЦ. Діяльність греко-католицького духовенства у царині розвитку українських дошкільних інституцій Галичини у кінці ХІХ – в 30-х рр. ХХ ст. була важливим чинником зародження національного дошкільного виховання. Ці заклади виконували першочергові завдання розумового, естетичного, духовного, фізичного розвитку дитини, формування моральних якостей, патріотизму, гуманності.

Наступною ланкою в системі освіти були **школи**. Особливо плідну діяльність у справі організації та керівництва школами у зазначений період розгорнув Чин Святого Василя Великого – один з найчисельніших чернечих об'єднань. Слід відмітити, що педагогічною діяльністю займалися обидві гілки ЧСВВ. Отці Василяни приділяли основну увагу вихованню майбутніх священників у духовних семінаріях, а сестри Василянки більше опікувалися освітньо-виховними установами.

Так, наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ ст. на теренах Галичини з ініціативи монахинь Василянського Чину були створені й функціонували навчальні заклади, які забезпечували початкову, середню й фахову освіту дітям різних соціальних прошарків населення. Вони підпорядковувалися державній шкільній владі й користувалися у своїй діяльності навчальними планами та програмами. До 1918 р. плани затверджувалися Міністерством віросповідань і освіти Австро-Угорщини, а з 1919 р. – Міністерством освіти Польщі.

Початкову освіту забезпечували: народні та виділові школи. Народні школи – загальноосвітні установи, доступні для дітей усіх прошарків

суспільства. Вони були підготовчим етапом до навчання у середніх школах, який тривав три роки. Обов'язковими предметами навчання були: релігія, читання, письмо, елементи математики, спів, малювання, ручна праця, гімнастика, а в старших класах навчальні плани доповнювалися географією, природознавством, історією та літературою [403, арк. 3-4].

Виділові школи, на відміну від народних, характеризувалися поділом дітей відповідно до статі. Основним завданням виділових шкіл була підготовка учнів до вступу у фахові освітні заклади. Це був вищий ступінь міських народних шкіл у Галичині, реорганізованих на 7-класні; трьом вищим класам (5, 6, 7) надано назву виділової школи. Варто зазначити, що наприкінці XIX ст. в Галичині всі державні виділові школи були польськими і саме сестри Василіянки у 1881 р. у м. Львові відкрили першу українську приватну школу такого типу [242, 22].

Школи сестер Василіянок функціонували при монастирях Св. Василя Великого та Св. Макрини у м. Львові, при монастирях у м. Бучачі, м. Станіславові, м. Яворові, м. Дрогобичі.

Згідно з навчальними планами, затвердженими державною шкільною владою, на початку XX ст. учениці шкіл сестер Василіянок вивчали українську, польську та німецьку мови, географію, історію України, арифметику та геометрію, природознавство, письмо, спів, малювання, а також проводилися уроки фізичного виховання та, так звані, практичні заняття [110, арк. 3]. Крім обов'язкових предметів, учениці опановували французьку мову, мистецтво гри на фортепіано та хореографію. Поза офіційною програмою викладалися стенографія, машинопис, українська література та історія [144, 246-247].

Оскільки основою роботи сестер Василіянок з дітьми було морально-релігійне виховання, навчальні плани доповнювали такі предмети, як: катехизм, церковний спів, історія релігії (Додаток 3).

Вибір методів, прийомів та форм роботи з учнями завжди обумовлювався дотриманням сестрами Василянками принципів урахування вікових особливостей дітей, природовідповідності, наочності у навчанні [428, арк. 41]. Проаналізувавши тематику занять у школах сестер Василянок у різних містах Галичини, можемо зробити висновок, що формування навчальних програм ґрунтувалося на принципах послідовності та наступності. Так, наприклад, вивчення іноземної мови у першому класі передбачало засвоєння алфавіту, у другому класі – основна увага приділялася вивченню основ граматики цієї мови, у третьому класі – учні вели бесіди іноземною мовою та виконували вже практичні вправи з граматики, а наступного року програма ускладнювалася вивченням синтаксису, стилістики мови [496, 81-83].

Виконання опікунсько-виховних функцій було значною мірою покладено на, так званих, опікунок. На цю посаду обирали монахиню або світську учительку. Вона мала бути добре обізнана з фізичним станом дитини, матеріальним становищем та умовами проживання. Опікунка мала забезпечувати учнів підручниками, контролювати їх поведінку та цікавитися позашкільним життям. До числа її обов'язків входило і звітування батькам та керівництву закладу на вчительських конференціях. Це свідчило про тісну співпрацю педколективу з батьками вихованців, допомагало глибше зрозуміти проблеми чи труднощі у навчанні дітей, створити шкільну атмосферу, наближену до родинної, і, в свою чергу, максимально покращувати навчальний процес.

Василянські школи, будучи приватними закладами, постійно контролювалися державною шкільною владою, яка їх візитувала (інспектувала). Варто наголосити, що акти таких перевірок, в основному, містили схвальні відгуки про діяльність шкіл сестер Василянок [419, арк. 1-8].

Діяльність початкових шкіл під керівництвом сестер Василянок у Галичині в кінці XIX – в 30-х рр. XX ст. забезпечила початкову освіту багатьом українським дітям. Так, лише у примонастирській школі Лаврова за 123 роки її існування мали змогу вчитися близько 6,5 тисяч учнів [496, 90]. Значущість Василянських шкіл полягає у створенні можливостей для навчання українських дітей. Визначальним напрямом їх діяльності було морально-релігійне виховання.

Наступною ланкою у системі освіти після початкової школи були **гімназії** – загальноосвітні середні школи, в яких викладалися класичні мови і які давали право вступати до університетів. Гімназії були спочатку 4-класові, а з 1817 р. – 7-класові. За статутом 1864 р. створювалися 8-класові, реорганізовані на класичні (з двома мовами), напівкласичні (з латинською мовою) та реальні (без вивчення класичних мов).

Гімназії сестер Василянок функціонували у Львові, Станіславові, Яворові. Першою розпочала роботу Львівська гімназія. З дозволу Крайової шкільної ради 22 травня 1906 р. були відкриті підготовчий курс та перший клас гімназії. Вона діяла при монастирі Св. Василя Великого. Як прилюдна школа, гімназія спочатку підлягала нагляду шкільної влади, а згодом Кураторії львівського шкільного округу. Шкільною радою проводились візитації, від результатів яких залежало надання гімназії права прилюдності. Це забезпечувало приватним школам змогу видати учням свідоцтва успішності або зрілості, рівноцінні з державними навчальними закладами [242, 164].

Першу таку візитацію провів краєвий шкільний інспектор Й. Левицький у 1906 р. Слід відмітити, що вже на першому році існування цей заклад отримав право прилюдності. Це свідчило про високий рівень педагогічної майстерності колективу.

Багато відомих діячів культури та науки працювали у Львівській гімназії сестер Василянок, зокрема І. Крип'якевич та Б. Барвінський – викладали історію, М. Зарицький і І. Сітницький – математику, навчання української мови відбувалося під керівництвом В. Щурата та Ф. Колесси, Ю. Дзерович був викладачем німецької мови, Б. Вахнянин навчав природознавства, а О. Степанів – географії, елементи ручної праці учні вивчали із С. Сидорович, а уроки співу проводив М. Гайворонський [492, 33].

Керівництво закладом здійснював директор. Цю посаду свого часу займали о. С. Кархут, професор державної гімназії Ю. Левицький, о. Т. Лежогубський, професор В. Щурат.

Успішно розвиваючись, гімназія з кожним роком поповнювалася новим курсом. Так, у 1913-1914 навчальному році було вже 8 курсів. У цьому ж році учениці гімназії склали перший екзамен зрілості – матуру. Проте не лише курсами збільшувався цей заклад, постійно зростала і кількість учениць. Наприклад, в 1906 р. у гімназії навчалася 35 дівчат, у 1910 р. – 126, у 1917 р. – вже 157 учениць, а в 1920 р. їхня кількість зросла до 330. У період з 1921 р. до 1934 р. число відвідувачів гімназії збільшилося з 220 до 408 учениць [449, арк. 1-15]. Так, відбувалося постійне зростання кількості гімназисток аж до Другої світової війни.

Чимало схвальних відгуків про роботу Львівської гімназії сестер Василянок з'являлося в пресі. Відзначалася наполеглива праця монахинь, хороші умови для навчання та проведення дозвілля учнів. У часописі “Учительське слово” зазначалося: „Монастир Василянок не жаліє жодних сил та матеріальних засобів на утримання гімназії. Шкільний будинок знаходиться в найздоровішій частині міста” [287, 6].

Плани навчання у Василянських гімназіях були такими ж, як і в державних і встановлювалися шкільною владою [417, арк. 81].

Особлива увага тут, як і в усіх школах ЧСВВ, приділялася вивченню релігії, як вважали монахині, визначальному чиннику формування гуманістичного світогляду учнів. Викладали релігію отці катехити у всіх восьми класах. У першому та другому класі вивчали катехизм християнсько-католицької релігії за підручниками, складеними у формі запитань і відповідей. Учениці засвоювали основні принципи етики і моралі. Третій клас займався на основі підручника Л. Лужницького „Літургіка”, четвертий – вивчав Біблію Старого і Нового Завітів. У старших класах учениці вивчали християнсько-католицьку етику, згодом догматику та апологетику, а завершували курс релігії історією української Церкви [318, 40].

Василіянські гімназії були жіночими навчальними установами. Греко-католицьке духовенство велику роль приділяло вихованню жінки, яке ще з другої половини XIX ст. набуло особливого змісту. Такою була його мета: „...виховати українську жінку: релігійну, моральну, ознайомлену з життям свого народу, здатну до громадянської праці” [167, 31].

Виховуючи жінку-матір, жінку-громадянку, жінку-патріота, педагоги використовували кращі зразки української літератури. Твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки змальовували мужніх, терпеливих, сильних духом жінок. Вони допомагали розкривати різносторонність жіночої душі: ніжність, м’якість, глибину почуттів, „посвяту для добра рідні та народу, моральну чистоту” [там же, с.34].

Окремим та не менш важливим завданням роботи педагогічних колективів Василіянських гімназій було збереження та зміцнення здоров’я учнів, що полягало в постійному медичному догляді. У фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові знаходимо щорічні відомості про стан охорони здоров’я в жіночих гімназіях сестер Василіянок [484, арк.1-28]. Вони свідчать, що огляди відбувалися двічі на рік – в листопаді та червні. Це давало змогу визначити

стан здоров'я учнів на початку навчального року, вжити заходів для його покращення протягом навчання. Для вирішення завдань фізичного виховання в гімназіях обов'язковим предметом була гімнастика, в позаурочний час проводилися екскурсії на природу, організовувалися туристичні походи.

Значні успіхи у навчанні та вихованні учнів шкіл сестер Василянок обумовлювалися співпрацею з батьками. Основною формою цієї роботи була діяльність батьківських комітетів або гуртків, яка спрямовувалася на сприяння тим ученицям, хто не встигав у навчанні, опіка над гімназистками в післяурочний час. Найважливішою ланкою роботи батьківських комітетів була допомога дітям з малозабезпечених сімей [422, арк. 34, 45; 449, арк.3, 4, 7].

Учасниками таких батьківських організацій були матері учениць, члени управи. Комітети обирали голову, секретаря, фінансового референта. Остання посада була особливо важливою, оскільки батьківські гуртки збирали кошти для матеріальної опіки учениць-сиріт та бідних дітей. Вони допомагали їм одягом, грошима.

Серед завдань батьківських комітетів можна виділити допомогу педколективу в організації дозвілля молоді. Спільно з учням вони організовували літературні вечори, шкільні свята. Учні львівської та яворівської гімназій неодноразово відвідували вистави театру „Заграва” та театру Тобілевичів. Такі імпрези були хорошими засобами естетичного виховання, формували в учнів сприйняття та розуміння прекрасного.

Вважаючи національну складову основою змісту навчання та виховання, сестри Василянки дбали про створення у своїх навчально-виховних установах етнографічних музеїв. Так, зокрема, у музеї львівської гімназії містилися, зібрані монахинями предмети народного побуту, господарства, колекції чоловічого та жіночого одягу, шлюбних віночків.

Такі старовинні експонати ставали прекрасним ілюстративним матеріалом на уроках з історії рідного краю, сприяли вивченню народних звичаїв та обрядів, формуванню патріотичних цінностей в учнів.

Про розвиток та здобутки львівської гімназії неодноразово писали в пресі. Тут, зокрема, зазначалося, що з-поміж інших освітніх установ у Львові вона займає одне з перших місць [287, 10].

Створення гімназій відбувалося не лише при монастирях сестер Василянок. У 1928 р. під керівництвом отців Василян у Бучачі діяли три гімназійні класи, де навчалося близько 50 учнів. Освіту здобували діти у віці 11-18 років [464, арк. 13].

Таким чином, гімназії, які функціонували у першій третині ХХ ст. під керівництвом Василянського Чину, відіграли важливу роль у творенні національної системи освіти, зокрема розвитку приватного шкільництва. Вони надавали можливість українським дітям здобувати середню освіту та готуватися до навчання у вищих закладах. Для гармонійного розвитку підопічних великого значення вчителі приділяли усім напрямам виховання: національному, громадянському, релігійно-моральному, духовному, естетичному, фізичному. Завдяки ідеям свободи, взаємодопомоги, поваги до народу та родини, які утверджувалися у змісті виховання учнів, Василянські гімназії були осередками національної культури, рідної мови, формували високодуховних людей та свідомих патріотів.

Випускники виділових шкіл могли продовжити навчання у **фахових освітньо-виховних установах** під керівництвом греко-католицьких релігійних згромаджень: учительських семінаріях, промислових школах, які знаходилися під управою Краєвої шкільної ради. Це були середні навчальні заклади вважалися, які не давали права вступати до університетів.

Зокрема, у кінці ХІХ – першій третині ХХ ст. діяли Яворівська, Львівська, Дрогобицька та Станіславівська учительські семінарії (сестер

Василіянок), кравецькі школи для дівчат у Львові (сестер Василіянок) та Бориславі (сестер Служебниць), а також ремісничі школи для хлопців у Львові (отців Редемптористів), Жовкві (отців Василян) та у Дорі на Гуцульщині (монахів Студитів).

Особливо популярними серед фахових навчальних закладів на початку ХХ ст. були **учительські семінарії**. Необхідність підготовки спеціалістів цього профілю була продиктована вимогами часу. Негативні наслідки військових дій, що проходили і на галицьких землях та спричинили збільшення кількості дітей-сиріт, дітей, залишених без догляду. Постала проблема розширення мережі інтернатів, дошкільних закладів та інших установ, які б забезпечили постійне чи тимчасове перебування дітей, а разом з тим – і збільшення кількості кваліфікованих педагогічних кадрів.

Створивши мережу дошкільних закладів, черниці УГКЦ прагнули забезпечити їх кваліфікованими кадрами. З ініціативи сестер Василіянок від початку ХХ ст. функціонували учительські семінарії у Дрогобичі, Львові, Станіславові та Яворові.

Першою була створена Яворівська учительська семінарія. Вона розпочала свою діяльність у 1906 р. з дозволу австрійського міністерства освіти. У цьому ж році галицька Краєва рада затвердила її організаційний статут. Цей навчально-виховний заклад був організований як і інші державні чи приватні учительські семінарії та підлягав краєвій шкільній владі при австрійському уряді та Кураторії львівського шкільного округу при польському.

Керівниками її були Т. Слоневський та згодом священик О. Залітач, який виконував і обов'язки катехита. Викладацький склад становили кваліфіковані монахині та світські вчителі.

Кількість учениць семінарії постійно зростала, що свідчило про популярність цього закладу. Для прикладу наведемо такі дані: в рік

заснування закладу було 25 семінаристок, а через кілька років існування їхня кількість становила вже 180 учениць [492, 107-108].

Відкриття семінарій відбувалося з дозволу Міністерства освіти і віросповідань Польщі та кураторій шкільних округів. Вагомим важелем було моральне та матеріальне сприяння українців, які прагнули дати дітям хорошу освіту. Вступ до закладів такого типу проводився на конкурсній основі. Випускники шестикласних шкіл здавали при вступі українську та польську мови, математику, географію, а ті, хто вчився приватно – релігію, природознавство, історію [232, 24].

Для зміцнення знань, набуття професійного досвіду, педагогічної майстерності при кожній семінарії існували 4-класові школи вправ. Учениці тут вивчали такі загальнообов'язкові предмети: українську та польську мови, рахунки (арифметику – І.К.), читання та письмо, спів, рисунки (малювання – І.К.). Окрім цього монахині навчали дівчат релігії та церковному співу. Велика увага приділялася фізичному вихованню учениць, уроки з якого називалися руханкою [408, арк. 23]

Великого значення у навчальному процесі надавали вибору методів навчання. Для цього враховувалися особливості навчальних предметів, вікові особливості учнів та рівень їх підготовленості, рівень теоретичної та практичної підготовки учителя і його особистісні якості.

Найбільш поширеними у практиці роботи монахинь були словесні методи (розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, лекція), наочні методи (метод ілюстрацій, екскурсія, спостереження), практичні методи (вправи, лабораторні і практичні роботи), проблемно-пошукові (постановка проблеми перед учнями, створення проблемної ситуації, розв'язання заданої проблеми, вибір оптимального шляху розв'язання проблем).

Навчання основних предметів відбувалося переважно за українськомовними підручниками, і лише деякі з них були написаними

польською мовою (Додаток II). Оскільки за законом 1907 р. у Галичині могли функціонувати лише двомовні семінарії [500, 89].

Монахині Василіянського Чину великого значення надавали матеріальній базі навчання. Тому в кожному закладі вони дбали про комплектацію бібліотеки, яку складали твори українських, російських, німецьких, французьких письменників та поетів, зразки фольклору українського народу, антична, епістолярна література. Наявність бібліотек сприяла самоосвіті учнів, різнобічному вихованню та розвитку молодого покоління.

Навчальні заклади сестер Василіянок, Служебниць були жіночими, тому багато виховних моментів присвячувалися питанням участі жінки в громадському житті, в Церкві, а також культу матері.

Учні всіх семінарій сестер Василіянок навчались за кошти монастирів Василіянського Чину. Це надавало можливість талановитій, але малозабезпеченій молоді здобути освіту і професію.

Чільне місце в групі українських **ремісничих (промислових) шкіл** зайняли фахові навчальні установи для дівчат під керівництвом сестер Василіянок у Львові та сестер Служебниць у Бориславі та навчальні заклади для хлопців під керівництвом отців Редemptористів у Львові та отців Василіян у Жовкві.

Львівська та Бориславська фахові школи для дівчат забезпечували професійну освіту в галузі крою та шиття [223, 168]. Навчання у школах тривало три роки. До обов'язкових теоретичних предметів навчання входили: релігія, українська та польська мови, історія, геометрія, хімія. Цікавим доповненням до теоретичного курсу стали наука про господарство, господарська географія, костюмологія та основи декорації, товарознавство. Були визначені і надобов'язкові предмети: французька мова (для розуміння фахової літератури), малювання, а також фізкультура та спів [492, 130].

Практичні навички учні фахових шкіл сестер Василянок та сестер Службниць здобували на уроках крою, пошиття білизни, ведення домашнього господарства.

Після закінчення школи та трирічної практики випускниці складати іспит перед державною комісією, що давав їм право відкривати власні майстерні. Таким чином, в умовах масового безробіття в Галичині українці самі могли створювати робочі місця, що давало можливість забезпечувати власні сім'ї.

Про популярність фахових шкіл греко-католицького чернецтва свідчили відгуки у пресі: „...ця школа (львівська – І.К.), окрім фахової кравецької, дає ще й повну середню освіту, а також вчить додаткових предметів: друкарство, бухгалтерія, куховарство, вишивка і гаптування. Тут учительки з вищою фаховою освітою солідно підготовляють учениць” [150, 206].

Така оцінка громадськістю роботи педколективу свідчила про належний рівень освітньої роботи в школах та високу професійну майстерність випускниць, кількість яких щороку збільшувалася. Для прикладу: у кравецькій школі у Львові 1933-1934 рр. навчалось 78 учениць, а через чотири роки їхня кількість зросла до 115 осіб [352, 12].

У навчальних закладах монаших згромаджень УГКЦ Систематично проводилися засідання педагогічних рад, де заслуховувалися звіти про навчальну та виховну роботу викладачів, звіт керівництва закладу про відвідування шкіл ученицями, статистичні дані. Окрім цього, щорічно на одну з таких нарад подавали звіти опікунки (класні керівники) про проведену виховну роботу з учнями своїх класів [423, арк.1-21].

Не менш важливою стала допомога греко-католицького духовенства юнакам для оволодіння ремеслами. Це допомагало молодим галичанам вижити в умовах безробіття. Так, у 1922 р. у Жовкві на Львівщині під

керівництвом отців Василіян була створена реміснична бурса, де щорічно здобували освіту та отримували матеріальне забезпечення 50 хлопців [151, 292].

З 1930 р. при монастирі отців Редemptористів у м. Львові понад 30 юнаків набували навиків у столярстві, ковальській, кравецькій, слюсарській справі та вивчали малярське ремесло. У 1935 р. отці Студити відкрили майстерні для молоді у с. Дора Надвірнянського повіту на Станіславщині. Тут учні поряд з теоретичними знаннями набували практичного досвіду у теслярстві та кушнірстві – досить популярній та актуальній галузі на Прикарпатті. Громадськість високо оцінювала працю духовенства у ділянці поширення освіти. „Школа стоїть під опікою і проводом Отців Студитів; це гарантія, що в новій гуцульській школі релігійно-моральне виховання займатиме належне місце”, - писав тогочасний український часопис „Мета” [317, 5].

Підтримуючи та розвиваючи фахове шкільництво, повітовий комітет праці на чолі з священником Й. Савицьким у м. Стрию на Львівщині в 1934 р. заснував професійну сільськогосподарську школу, де учні вивчали основи аграрної науки та набували вмінь вести сільське господарство.

Школа такого ж професійного спрямування була створена при підтримці митрополита А. Шептицького у с. Миловання на Станіславщині. Тут мали змогу навчатися малозабезпечені діти Галичини та Волині. Вчительський колектив школи тісно співпрацював з товариством „Просвіта”, „Товариством вакаційних осель”. Тут часто бували відомі діячі культури, письменники та поети Р. Купчинський, Б. Нижанківський-Бабай, В. Софронів-Левицький, О. Бабій, М. Дяченко. Вчителі та учні були активними учасниками товариств „Лут”, „Відродження”, „Союз українок”; діти також мали змогу відвідували театральний, самоосвітній гуртки, гурток книголюбів та гурток хліборобської молоді.

Учні сільськогосподарської школи мали змогу, окрім навчальної діяльності, активно включатися у суспільно-громадське життя краю, спілкуватися з відомими людьми того часу, значно збагачувати власний світогляд. “Учительський актив, як і курсанти, були великим стимулом у піднесенні національної свідомості, а з тим і покращання добробуту”, - зазначив П. Моцюк [273, 615].

Таким чином, фахові середні школи, створювані греко-католицьким чернецтвом у 30-х рр. ХХ ст. давали можливість українській молоді навчатись рідною мовою, здобути хорошу освіту, опанувати практичними вміннями та навичками у різних галузях ремесла, що безумовно допомагало у складний час долати економічні та соціальні негаразди. Греко-католицьке чернецтво виховувало “не лише кваліфікованих фахівців, майстрів свого фаху, але й свідомих, загально освічених і активних громадян, творців майбутнього суспільства.” [494, 106].

Велику увагу приділяли сестри Василянки позакласній та позаурочній роботі з дітьми. З цією метою в усіх їхніх освітньо-виховних закладах діяли гуртки, студії, молодіжні клуби. Наприклад, у наукових гуртках (математичному, історичному, філологічному) вони готували реферативні повідомлення про цікаві історичні події, математичні поняття, задачі та приклади, постаті літератури і мистецтва, про яких чули на уроках та хотіли довідатись більше.

Оригінальним та цікавим нововведенням стало відкриття в гімназії сестер Василянок у м. Львові кооперативної крамниці, на базі якої учениці опановували ази економіки, організовували збір коштів на різні потреби гімназії, самостійно закуповували шкільне приладдя. У цьому ж закладі існував гурток природничого напрямку „Кружок прихильників звірят і рослин”, в якому при сприянні митрополита А. Шептицького був створений живий куточок [242, 29].

На базі Василянської гімназії у м. Яворові діяли майстерні, де учні поглиблювали знання з фізики, хімії, біології [492, 145]. У Станіславівській учительській семінарії сестер Василянок учениці самостійно організували та були керівниками самоосвітнього гуртка, діяльність якого полягала в обговоренні науково-популярних видань, цікавих фактів з різних галузей наук. Голоувала на зібраннях гуртка учениця 4 класу, а його учасниками були семінаристи молодших класів. Цікавою була тематика виступів та обов'язкових дискусій і обговорень на засіданнях членів гуртка. Зокрема, протягом 1912-1913 навчального року учні семінарії слухали повідомлення з різних галузей знань: про будову та рухи тіл у сонячній системі; походження вулканів; малярське мистецтво на сучасному етапі; історія австрійської конституції та ін. [167, 37].

Увага викладачів та керівництва закладів до позакласної роботи учнів сприяла покращенню якості навчального процесу. Діяльність гуртків, студій допомагала урізноманітнити та збагатити навчання, забезпечувала виховання гармонійної особистості учня.

Велика кількість учнів навчально-виховних закладів монаших згромаджень УГКЦ віком 14-18 років були залучені до молодіжної спортивної організації „Пласт”, якою в найбільшій мірі опікувався, надаючи вагому матеріальну допомогу митрополит А. Шептицький. Багато греко-католицьких священиків ставали пластовими опікунами. Девіз пластунів „Бути вірним Богові та Україні” виховував кращі християнські риси, сприяв всесторонньому патріотичному усвідомленню молоді. Окрім цього, учасники „Пласту” виконували і громадські доручення. Зокрема, учениці Львівської гімназії сестер Василянок, які були залучені до цієї молодіжної організації, упорядковували стрілецькі могили на Янівському та Личаківському кладовищах [318, 226].

Важливим напрямом роботи Василянського чину з молоддю у кінці XIX – першій половині XX ст. було створення **інститутів та бурс**. Існували

два види цих закладів: перші організовувались при монастирях, де діяли школи сестер Василіянок, другі – діяли для учнів державних шкіл. За організацією вони нагадували гуртожитки, оскільки діти тут проживали та харчувались за незначну плату.

Проте, такі установи можна вважати і окремим видом навчально-виховних закладів, бо підопічні тут отримували різностороннє виховання. Сестрами Василіянками у позаурочний час проводилася освітня та виховна робота, яка полягала в доповненні знань, встановлених навчальними планами й програмами фахових шкіл та гімназій. Зокрема, учням державних середніх шкіл монахині викладали: українську мову, історію України, релігію, музику (гра на скрипці та фортепіано), співи та інші предмети, яких не було на той час в державних закладах освіти [463, арк. 2]. Також монахині надавали допомогу тим дітям, які з деяких предметів відставали у школі. Особлива увага приділялася фізичному вихованню молоді. Тут ретельно та систематично проводилася ранкова гімнастика, один чи два рази в рік для дітей організовували туристичні походи в гори, а екскурсії містом та околицями відбувалися один раз в тиждень у супроводі вихователів-черниць.

День вихованців інституту (для прикладу розглянемо інститут сестер Василіянок у Львові) був розпланований наступним чином:

6.30 – підйом;

7.50 – молитва, сніданок, навчання у школі;

13.30-15.30 – обід, відпочинок;

15.30-16.30 – виконання домашніх завдань;

16.30-17.00 – підвечірок;

17.00-19.00 – виконання домашніх завдань, ігри, розваги;

19.00 – вечеря;

20.00 – молитва, приготування молодших дітей до сну;

21.30 – приготування до сну старших вихованців [492, 121].

Як і у всіх василіянських навчально-виховних закладах, у інститутах визначальним чинником виховання була релігія. Для цього в кожній установі були каплички, у яких монахині навчали учні молитов та слухали Літургію.

У Василіянських інститутах активно реалізовувалася ідея „співпраці школи і дому”. Про значення цієї роботи так писали в тогочасній пресі: „...учителі перебувають з молоддю цілий час, їх виховний вплив не переривається і школа може всебічно перевести в життя свій виховно-научний план” [274, 230]. Отже, досвід безперервного зв’язку вчителів та учнів був позитивно сприйнятий українською громадськістю.

Важливим є той факт, що монахині не лише навчали дітей у інститутах. У своїй роботі вони використовували і різні форми контролю знань учнів. Наприклад, у львівському інституті сестер Василіянок у 1893 р. керівництвом закладу було запроваджено, так званий, попис (іспит, залік – І.К.) з наступних предметів: релігії, української мови, декламування, літератури, історії, географії, гри на фортепіано та цитрі, а також промови (риторики).

Досить відомими на початку ХХ ст. були інститути при монастирях Василіянського Чину у Львові, Станіславові, Бучачі. Утримувалися вони переважно за батьківські кошти. Дуже часто монастир надавав дітям з малозабезпечених сімей пільги в оплаті. Різні організаційні питання, зокрема проблеми фінансування, покращення харчування учнів вирішувалися на засіданнях педагогічних рад [76, 99].

У Місійному інституті ім. Св. Йосафата у Бучачі у 1921 р. виховувалось більше 50 юнаків, які готувались стати місіонерами. У Львівському інституті сестер Василіянок, який забезпечував житлом

переважно учениць вчительської семінарії, протягом 1928-1930 рр. 8 учнів утримувались завдяки А. Шептицькому, а 23-и особи забезпечував монастир. Для допомоги та піклування про учнів львівських гімназій, як приватних василіянських, так і державних митрополитом А. Шептицьким був створений інститут Св. Йосафата у Львові. Метою створення та діяльності інституту було „...старання про належні поступи учнів у науці” [22, 203]. Тобто, головне завдання діяльності цього закладу керівництво вбачало в забезпеченні прогресу учнів у здобутті знань.

Настоятелі та опікуни дітей у цьому інституті були відомі у суспільстві люди: Іван Тесля – автор „Географії України”, Адам Антонович – культурно-освітній діяч, знаний в Україні та за кордоном.

Створення закладів такого типу давало можливість піклуватися дітьми не лише під час навчання. Забезпечення дітей житлом та харчуванням, допомога у навчанні – були виявами постійної та різнобічної опіки. Це сприяло вирішенню проблеми бездоглядності учнів у позаурочний час та унеможливило негативний вплив вулиці.

Навчально-виховні заклади греко-католицького духовенства були відкриті для дітей різних соціальних верств населення Галичини: ґрунтовні знання, хорошу освіту могли здобувати діти незаможних батьків. Свідченням цього було листування керівництв монастирів з Міністерством Віросповідань та Освіти (Австро-Угорщина) про виділення грошей для матеріальної допомоги ученицям з малозабезпечених сімей [420, арк. 1]. Особлива увага приділялася сиротам – керівництво монастирів повністю звільняло цих дітей від оплати за навчання та проживання. Для такої добродійної діяльності були створені спеціальні організації – „Шкільна самопоміч” у Львівській гімназії та „Комітет допомоги бідним учням”, який функціонував з матеріальної допомоги митрополита А.Шептицького.

Усі Василіянські освітньо-виховні установи отримували право прилюдності. Цьому сприяли: високий науково-методичний рівень викладацького складу, наявність відповідної матеріально-технічної бази, уніфіковані навчальні програми.

У 1935 р. митрополичий ординаріат створив при своєму відомстві шкільну раду, до завдань якої належали складання навчальних планів та програм, підбір підручників та забезпечення літературою учнів усіх своїх закладів, проведення поточного та підсумкового контролю діяльності навчальних установ та рівня успішності учнів, а також апробація педагогічних кадрів [269, 262].

До складу ради у 1935 р. входили візитатори шкіл у Львові: І. Копач, В. Кузьмович та В. Левицький, а також професор богословської академії Ю. Дзерович. Діяльність ради забезпечувала і можливість перевірки, контролю та корекції навчального процесу шкіл, які функціонували під керівництвом греко-католицьких монаших об'єднань. Отже ці навчально-виховні установи підпорядковувались та звітували не лише перед державним інспекторами. Вони проходили ретельний і подекуди значно суворіший контроль ради Митрополичого ординаріату.

Варто наголосити, що в той час, коли державні освітньо-виховні установи були німецько- чи польськомовними, у школах, семінаріях, гімназіях під керівництвом греко-католицького чернецтва навчання здійснювалося українською мовою, про що свідчить низка документів різних архівів [406, арк. 17; 110, арк. 2; 122, арк. 1].

Це сприяло формуванню національно свідомих людей, оскільки „...з усіх ознак національності найбільшу вагу має мова” – стверджував відомий український діяч М. Драгоманов [140, 547].

Поряд з опікою та вихованням дітей у власних навчально-виховних установах, греко-католицьке духовенство піклувалося і про молодь, яка

здобувши середню освіту, вступала у вищі заклади освіти. Для опіки над студентами у 1931 р. у Львові розпочав свою діяльність Український католицький академічний сеньйорат, метою діяльності якого була матеріальна підтримка, допомога в навчанні. Свідченням цього стало створення у 1937 р. у Львові Християнського інтернату для української учнівської молоді. Відкриття такого закладу стало можливим при фінансовій підтримці митрополита А. Шептицького. В середньому тут проживало до 60 хлопців у віці 14-22 років. Молодь отримувала знання у галузі кравецтва, радіотехніки, перукарства та монтажної справи [381, 3].

Опікунська діяльність греко-католицького чернецтва полягала і в піклуванні про малозабезпечених талановитих дітей, які навчалися в інших державних чи приватних навчально-виховних закладах. У 1938 р. десять найбільш бідніших учениць школи імені Б. Грінченка у Львові змогли продовжити навчання завдяки допомозі А. Шептицького. Протягом 1936-1937 навчального року товариство „Захист імені митрополита Андрея Шептицького” фінансувало 13 стипендіатів, 10 з яких були галичанами і проживали у Львові та Коломиї. У 1937-1938 навчального року стипендії отримувало 22 особи [76, 90]. Також за сприянням священників греко-католицької церкви була збудована школа імені Т. Шевченка у Львові, діяла Українська промислова школа, Руська ремісничо-промислова бурса у Львові [372, 5-6].

Ще одним важливим напрямом опікунської діяльності УГКЦ була організація безкоштовного харчування учням з бідних сімей та дітям-сиротам. Під опікою „Української захоронки” та з фінансування А. Шептицького у Львові діяли дві безкоштовні їдальні для дітей безробітних галичан. Вони були розраховані на 135 дітей (по вул. Жовківській) та на 152 особи (вул. Городоцька). Митрополит виділив для таких цілей із своїх фондів 5 тис. злотих [462, арк.7]. Користувались

їдальнями учні початкових, середніх, фахових шкіл до досягнення 16-річного віку.

Майже в усіх навчально-виховних установах сестер Василіянок були створені Марійські дружини. Члени Марійських дружин піклувалися про малозабезпечених школярів, збираючи серед населення кошти для допомоги учням найбідніших сімей. Так, у 1937 р. Марійське товариство у Львові оплачувало навчання 2 учениць у гімназії та фаховій школі сестер Василіянок, 2 студентів університету, 2 студентів Музичного інституту. Харитативна секція Марійської дружини студенток вищих навчальних закладів, заснована у 1931 р., допомагала 15 студенткам [450, арк.6].

Поширення освіти було і важливим завданням римо-католицького чернецтва. Зокрема, навчання та виховання молоді здійснювали монахи ордену Єзуїтів та сестри Уршулянки. З 1895 р. до 1946 р. представники чоловічого ордену жили у власному монастирі у Станіславові. [63, 141]. Після утворення радянської влади в Західній Україні монахи Єзуїти, побоюючись політичних репресій, були змушені виїхати до Польщі. Основним видом діяльності цього ордену була освітньо-виховна робота з хлопцями, а головна місія Єзуїтів полягала у створенні мережі навчальних закладів, найпоширенішими серед яких були колегії, що забезпечували середню освіту [81, 122]. Педагогічний колектив єзуїтських навчально-виховних закладів складали старанно підготовані кращі випускники цих же установ.

Серед жіночих чернечих чинів РКЦ освітньо-виховну роботу здійснювали сестри Уршулянки. Своє життя та діяльність монахині Уршулянки вели згідно з Конституціями. У них зазначалося, що черниці живуть в монастирі, щоб „працювати над виробленням свого характеру” [114, арк. 24]. Основний вид діяльності – навчати й виховувати дівчат „від молодшого віку через школу нижчу, середню аж до поступлення в

університет” [Там же, арк. 25]. Конституції зобов’язували виховувати дівчат різних соціальних прошарків – як багатих, так і убогих дітей.

Навчально-виховну діяльність здійснювали монахині з відповідною освітою. Черниці без освіти мали право займалися лише господарськими справами. У Галичині сестри Уршулянки організували широку мережу освітніх інституцій, їхні заклади були створені у всіх більших містах. Наприклад, у 1938 р. під керівництвом сестер Уршулянок у Станіславові діяли приватна народна школа для дівчат і приватна жіноча гімназія з польською мовою викладання [63, 147].

Освітньо-виховну діяльність сестер Уршулянок доцільно порівнювати з таким же напрямом роботи сестер Василіянок, якими створена широка мережа навчальних закладів у Галичині на початку ХХ ст. Школи та гімназії обох чинів організовувалися з дозволу шкільної влади, якій звітували і підпорядковувалися; навчальні плани та програми у них затверджувалися державними органами. І сестри Уршулянки, і сестри Василіянки основною метою своєї діяльності визначали гармонійний та всесторонній розвиток дитини. Відмінним у роботі навчальних закладів цих згромаджень були народні традиції, на основі яких засновувалася та діяла школа, а також мова навчання. Відповідно до цього формувався національний склад учнів. І хоча це були неконфесійні освітні установи, все ж зрозуміло, що полякам (римо-католикам) були ближчі навчальні заклади сестер Уршулянок, а українцям Галичини (в основному – греко-католикам) – монахинь Василіянського Чину.

Цікавим був такий вид роботи римо-католицьких монахинь як навчання молоді рукоділля, зокрема, вишивки, в’язання, плетіння, шиття, створення квітів з різноманітних матеріалів, композиції з них та прикрас. Також монахині навчали молодих дівчат сільськогосподарській праці, важливе місце у якій займало вирощування, збір, заготівля лікарських рослин і виготовлення з них настоянок, та інших медичних препаратів. Такі

уроки допомагали молоді не лише опанувати певне ремесло, а й забезпечити собі роботу, а відповідно і заробіток для прожиття.

Таким чином, під опікою та керівництвом греко-католицького чернецтва у кінці XIX – першій половині XX ст. була створена мережа освітньо-виховних, опікунських установ, які забезпечували освіту, виховання, розвиток українським дітям від дошкільного віку та готували вихованці до вступу у вищі навчальні заклади. Школи, гімназії, семінарії, інститути чернечих згромаджень поряд із релігійним, патріотичним вихованням молоді сприяли розвитку української національної освіти.

2.3. Підготовка монахинь УГКЦ до опікунсько-виховної діяльності

Серед чернечих чинів УГКЦ освітньо-виховну роботу першими завадили отці Василіяни. Задовго до навчання на спеціальних педагогічних курсах чи у семінаріях вони вивчали методику отців Єзуїтів, яку можна назвати першоджерелом у педагогічній підготовці греко-католицьких ченців. Дослідник монастирів ЧСВВ Я. Стоцький зазначав, що „школа Єзуїтів була фундаментом василіянської школи” [356, 74]. Застосування кращих досягнень римо-католицького чину в поєднанні з рідними традиціями, звичаями, врахування українського менталітету для виховання гармонійної особистості – це було притаманне освітньо-виховній роботі отців Василіян.

Слід відмітити, що отці Єзуїти мали свою оригінальну методику виховання та навчання, яка заслуговує на окрему увагу. Виховна методика Єзуїтів вирізнялася ретельним підбором принципів, методів, а також мала елементи класно-урочної системи. Головним стимулом навчання виступав

принцип змагальності, широко практикований у найрізноманітніших формах. Наприклад, під час обов'язкових диспутів, які були однією з форм перевірки знань, клас ділився на дві половини, що конкурували між собою у відповідях. Ще один метод освітньо-виховної роботи ордену Єзуїтів – регулярне пересаджування учнів у класному приміщенні відповідно до рівня успішності, причому кращим присвоювали почесні звання. Окрім цього, обов'язковою була практика взаємоконтролю серед учнів, яка передбачала заохочення тих, хто помічає помилки товаришів.

Представники жіночих чернечих згромаджень УГКЦ також навчалися освітньо-виховній роботі у римо-католицьких монахинь. Задовго до відкриття своєї першої захоронки сестри Службниці відвідували педагогічні курси, які велися за методикою німецького педагога Ф. Фребеля. Педагогічні погляди цього вченого були побудовані на переконаності в тому, що можливості людини розвиваються в процесі її діяльності, і що педагогічний процес, відповідно до цього, повинен бути заснований на „дії, роботі і мисленні”.

Метою виховання Ф. Фребель вважав розвиток природних здібностей дитини, а основну мету дитячого садка вбачав у створенні дітям сприятливих умов для всестороннього виховання. Визначальне значення, на думку педагога, мають різноманітні види діяльності (гра, навчання, праця) та їхня взаємодія в різних формах. Гру Ф. Фребель називав „вищим ступенем дитячого розвитку”. Він розробив теорію гри та створив знамениті „Дари” – предмети для формування навичок конструювання з метою розвитку у дитини просторових уявлень та вивчення понять форми, величини, розмірів. Зокрема, було запропоновано 6 таких дарів, ознайомлення з якими повинно відбуватися в чіткій послідовності. Так, перший дар – м'яч. Поступово до першого м'яча додаються інші різного кольору (6-7 кольорів, які символізують веселку між землею і небом). Ці предмети та ігри з ними призначалися для дітей у віці від 5 місяців до 1

року). Другий дар – кулі двох кольорів: білі і чорні. Третій дар – куб, розділений через центр на частини по всіх сторонах і паралельно з ними. Крім різних просторових якостей, тут дитиною пізнаються числа, арифметичні дії. Четвертий дар – куб, розділений на 8 брусків, що мають певну величину, рівновагу, стійкість, вагу. П'ятий дар – куб, розділений на 27 частин, з яких 3 по діагоналі, 3 - на чотири частини. Цей дар призначався для дітей старшого дошкільного віку. У іграх з ним відбувається засвоєння математичних уявлень, поняття кутів, багатокутника. Шостий дар – куб, розділений на 27 частин, з яких 3 розділені навпіл уподовж і 12 розділені навпіл упоперек.

Використовуючи основні прийоми методики Ф. Фребеля монахині УГКЦ навчалися розвивати у дітей мислення, пам'ять, творчу уяву. А запропоновані німецьким педагогом засоби – кулі, кубики, палички, шестикутники – сприяли сенсорному вихованню дошкільників. Звичайно, ця методика була чужою, але черниці навчилися вміло використовувати основні прийоми, пристосовувати їх до відповідних умов, наповнили її національним змістом, тим самим створюючи свою власну виховну систему.

Підготовка до навчально-виховної діяльності включала теоретичний курс та практичну підготовку у захоронках римо-католицького Згромадження сестер Феліціанок [271, 84].

Проблема підготовки кваліфікованих кадрів серед черниць УГКЦ була актуальною в умовах панування іноземних держав, тому керівництво жіночих монастирів особливо сприяло монахинях у навчанні.

Так, у 1917 р. ігуменя монастиря сестер Василіянок у Львові організувала поїздку сестер В. Слободян та С. Цьорох до Берліна. Там заходами католицького товариства „Харітас” відбулися педагогічні курси з навчання вихованню сиріт [271, 94].

Однією з центральних проблем курсів було визначено потребу введення в практику новітніх методів і форм виховання. Набувати практичних вмінь та навичок слухачі мали змогу у німецьких сиротинцях. Організацію навчального процесу німецьких курсів згодом високо оцінила у своїй монографії С. Цьорох [492, 54]. Після повернення сестри як кваліфіковані педагоги мали підстави працювати у сиротинці товариства „Захист імені митрополита А. Шептицького”.

Для ознайомлення та впровадження досвіду кращих європейських дошкільних закладів представниці згромадження сестер Службниць проходили підготовку на педагогічних курсах у Варшаві. Зокрема, кваліфікацію здобули сестри Моніка та Ератея [412, арк.12].

У березні 1918 р. при фінансовій допомозі Єпархіального комітету опіки над сиротами у Львові були організовані перші двомісячні курси для керівників і педагогічного персоналу захоронок і сиротинців [280, 145]. На 24 лекційних заняттях слухачі вивчали основи дошкільної педагогіки, методику навчання та виховання.

Ще одні курси для підготовки вихователів були організовані у Львові у 1921 р. за сприяння Українського педагогічного товариства, „Української захоронки” та „Крайового товариства охорони дітей та опіки над молоддю”, яке взяло на себе вирішення фінансових питань.

Навчальний план та програми характеризувалася глибоким змістом, різноманітністю та актуальністю запропонованих предметів. Зокрема, викладалися: національне виховання, нові системи дошкільного виховання, устрій захоронки, завдання і обов'язки садівниці, суспільна опіка над дітьми, гігієна дитячого віку, забави та рухливі ігри, спів у захоронці: теорія і практика, основи фізичного виховання.

Викладачами були прогресивні громадські діячі М. Галущинський, М. Гайворонський, В. Целевич, М. Кекиш, І. Куровець, М. Таранько,

В. Литиська, О. Суховерська. Цінними були лекції, ініціаторки створення українських дошкільних інституцій К.Малицької під назвою “Казка і оповідання в житті дитини”, “Дитина в історії людства”.

У 1927 р. відбулися педагогічні курси, завданням яких була підготовка організаторів культурно-освітньої праці в селах Галичини і провідниць дитячих садків. Ці курси, як зазначила З. Нагачевська, були поштовхом до організації нового типу дошкіль – дитячих садків сезонного характеру [280, 150].

Учасники цих курсів мали змогу послухати лекції М. Донцової, М. Галущинського, Л. Ясінчука, Д. Лежогубської. Програму складала предмети з вивчення кооперації, крою, шиття, домашнього господарства. Випускниці отримували свідоцтва, які дозволяли створювати і працювати у дитячих садках.

Для поглиблення професійних знань осіб, які працювали у навчальних закладах монахинь УГКЦ, з ініціативи митрополита А. Шептицького у 1927 р. було організовано чотириденний педагогічний семінар. Учасники готували реферативні повідомлення за такими темами: „Виховні ідеї в наших монастирських школах”, „Завдання монастирських захоронок”, „Фізичний та психічний розвиток дитини та гігієна цього віку”, „Як учити в монастирських школах, щоби наука спричинилася до вироблення християнського світогляду молоді”, „Середники педагогічні, застосовуються в католицьких виховних заведеннях”, „Справа організації наших монастирських шкіл Галичини” [Там же, с. 101-102]. Це свідчить про високий рівень педагогічної свідомості організаторів та учасників семінару. Такий обмін досвідом між керівниками та педагогами навчальних закладів різних чернечих згромаджень та громадськості сприяв удосконаленню роботи освітніх інституцій, допомагав налагодженню контактів для співпраці у царині освіти і виховання української молоді.

Активним учасником та організатором підготовки педагогічних кадрів для українських освітніх закладів у 30-х рр. ХХ ст. було товариство “Українська захоронка”. У 1930 р. та 1933 р. воно провело курси, на яких викладали: К. Малицька (література для дітей дошкільного віку), О. Бігун (співи), М. Козловська (психологія, педагогіка та методика виховання в дошкільних закладах), А. Кульба (руханка фізична і ритмічна – уроки фізичного виховання та ритміки – І.К.), М. Яворська (ручні роботи – праця – І.К.), М. Ганущак (основи економіки), С. Парфанович (гігієна). Практику учасники курсів проходили у львівських освітньо-виховних закладах [244, 9-10].

Окрім Львова, педагогічні курси неодноразово проходили і в Станіславові. Зокрема, у 30-х рр. ХХ ст. їх організовували товариство “Рідна школа”, гурток імені М. Шашкевича.

Так, у 1933 р. на курсах під керівництвом Р. Савицького було 56 слухачок. На щоденних заняттях учасники вивчали педагогіку, психологію, педологію, методику виховання в дошкільних закладах різних типів, методику роботи з казкою, основи гігієни та фізичний розвиток дитини, співи, ручні роботи [171, 3]. Важливе місце у навчальному плані займали уроки з вивчення методик Ф. Фребеля, О. Декролі, М. Монтесорі.

Учасники цих курсів проходили практику у німецькому дитячому садку. Викладацький склад становили переважно професори та магістри української дівочої гімназії УПТ, відомі діячі товариств „Просвіта”, „Рідна школа”: І. Велигорський, М. Трофан, Р. Савицький, М. Кушнір, В. Яцикевич, О. Девоссер, І. Недільський, О. Гірняк, К. Воєвідка [280, 154].

Слід підкреслити, що монахині УГКЦ були не лише активними учасниками педагогічних курсів, неодноразово вони ставали співорганізаторами таких навчально-методичних заходів. Зокрема, у 1934 р. сестери Службниці при співпраці осередків „Рідної школи”, „Союзу

українок”, „Української захоронки”, „Просвіти” організували курси у невеликих містах на Львівщині: Бориславі, Бродах, Дрогобичі, Комарно, Підгайцях, Самборі, Сокалі, Стрию. Це загалом забезпечило педагогічну підготовку 259 осіб для створення та роботи у дитячих садках [134, 357-358].

Виконуючи „Закон про приватні школи й наукові та виховні установи”, українська громадськість та представники УГКЦ створили ряд приватних жіночих дошкільних семінарій. У 1934 р. сестри Василіянки відкрили захоронкову семінарію на базі школи у Львові. Ця семінарія була єдиним в краї центром з підготовки кадрів для утримуваних українськими черницями дошкільних закладів.

Проблему кваліфікованої підготовки педагогічного персоналу вирішувала і спеціально створена у Львові приватна. Семінарію, яка існувала у 1935-1939 рр., утримували сестри Василіянки. Навчання тут, як і в інших учительських семінаріях під керівництвом монахинь ЧСВВ тривало чотири роки. Навчатися мали право дівчата віком 13-17 років. Для вступу до цього навчального закладу слід було подати такі документи: автобіографію, метрику, свідоцтво з останнього класу та довідку про щеплення від віспи. Абітурієнтки, які мали освіту 6-ти класів при вступі склали українську та польську мови, арифметику, географію, а ті, які навчалися приватно – релігію, природознавство, історію. У 1935 р. у семінарії для виховниць дошкіль ім. Св. Йосафата навчалось 78 учениць [352, 122].

Згодом сестри Василіянки створили мережу учительських семінарій, які функціонували у Львові, Яворові, Дрогобичі та Станіславові. Ці навчально-виховні заклади на початку минулого століття, забезпечували ґрунтовну професійну освіту в галузі дошкільного виховання, давали глибокі знання з педагогіки, дитячої психології, методик виховання дошкільників, формували фахові практичні навички роботи з дітьми.

Навчання в учительських семінаріях тривало чотири роки. Окрім загальнообов'язкових предметів, учні тут вивчали педагогіку та методики. Перелік усіх предметів для вивчення за курсами подано у Додату К.

Важливим моментом у підготовці кваліфікованих педагогів була практика. Вона відбувалася у дошкільних закладах, які часто створювалися при семінаріях. Так, учениці львівської учительської семінарії мали змогу набувати професійних знань та умінь і підвищувати свою педагогічну майстерність, працюючи з дошкільниками у захоронці при семінарії [492, 97].

Згодом була створена приватна, так звана, захоронкова семінарія „Рідної школи”.

Високий рівень професійної майстерності викладачів Василянських шкіл сприяв зміцненню авторитету цих навчальних установ. Про освіту й підвищення кваліфікації монахинь-учительок постійно дбав Протоігуменат монастирів, відправляючи їх на курси та відповідні студії при Львівському університеті. Цей навчально-виховний заклад був потужним освітнім центром, де готувалася велика кількість майбутніх педагогів.

Так, з 1902 до 1930 рр. підготовкою педагогів керував визначний учений, засновник Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовський. Він читав такі предмети як дидактика, історія та теорія виховання. Ці курси користувалися незмінною популярністю серед студентів, а К. Твардовського вважали одним із найвидатніших педагогів свого часу.

Наприкінці 1920 рр. лекції з педагогіки у Львівському університеті читав також краківський вчений Зигмунт Кукульський. У 1930-1937 рр. підготовка вчителів на гуманістичному факультеті проходила під керівництвом теоретика польського громадянського виховання, доцента

К. Сосніцького, а з 1937 р. новостворену кафедру педагогіки очолив видатний дидакт Б. Суходольський.

Потреби вивчення історії польської освіти, викликані відновленням держави, спричинили до появи у 1923 р. на філософському (невдовзі - гуманітарному) факультеті кафедри історії освіти і шкільництва. Її керівником став професор історії польської літератури Варшавського університету С. Лемпільський. При кафедрі функціонував одноіменний семінар, було здійснено спробу заснувати науковий інститут. Серед відомих згодом учених, наукове і педагогічне становлення яких відбувалося у Львівському університеті міжвоєнної доби, варто назвати імена видатного історика шкільництва Л. Курдибахи, а також педагога і бібліографа А. Кнота.

Педагогічна підготовка студентів відбувалася і на теологічному факультеті, де безпосередньо педагогічну освіту здобували монахині УГКЦ. До 1918 р. тут викладався навчальний курс педагогіки, окремі елементи педагогічних знань подавалися також на лекціях з катехитики і методики.

Варто зазначити, що ці навчальні дисципліни викладалися окремо українською і польською мовами. Серед українських викладачів педагогіки слід згадати Й. Делькевича та церковного діяча І. Бартошевського. Протягом міжвоєнного періоду майбутні богослови вивчали загальне виховання, дидактику і проходили заняття у семінарі з катехитики і методики.

З 1939 р. у Львівському університеті функціонувала кафедра педагогіки і психології, яка отримала статус загальноуніверситетського підрозділу. У її складі певний час працювали викладачі логіки і методики викладання шкільних навчальних дисциплін.

Отже, вагомими підставами для здійснення освітньо-виховної діяльності представниками УГКЦ був високий рівень освіти ченців і монахинь. З 1904 р. до 1939 р. 62 отці Василіянського Чину здобули вищу

освіту. Зокрема, 30 осіб навчалося у Римі, 20 – в Інсбруці, 5 – у Загребі, 3 – у Львові, 4 – у Варшаві [284, 362]. Сестри Василіянки, Служебниці набували теоретичних знань і проходили практичну підготовку на різноманітних педагогічних курсах та семінарах.

Висновки до розділу 2

1. Чернецтвом УГКЦ враховані та використані різноманітні форми роботи з дітьми з метою їхнього всестороннього гармонійного розвитку. Найважливішим у педагогічній діяльності монахинь усіх згромаджень була постановка і дотримання триєдиної мети: навчання, виховання та розвиток української дитини. У кінці XIX – в першій половині XX ст. можливості та масштаби опікунської освітньо-виховної діяльності греко-католицького чернецтва змінювалися, проте мета завжди залишалася сталою – виховання молоді на засадах моральності, духовності, патріотизму. Педагогічні інституції, що діяли під проводом релігійних організацій греко-католицької церкви були важливою складовою частиною національної системи освіти. Опікуючись навчальними закладами, створюючи притулки та сиротинці, допомагаючи українським дітям матеріально, надаючи психологічну підтримку та духовну опіку в досить складній політичній та економічній ситуації в Галичині, греко-католицькі релігійні згромадження виховували громадян, свідомих своєї національно-культурної місії і завдань християнського життя.

2. Опіка над дітьми, що перебували у сиротинцях, захоронках, школах чернечих згромаджень, оберігала їх від шкідливого впливу вулиці; забезпечувала розвиток їх пізнавальних потреб, здібностей, зацікавлень, привчала до працьовитості; а у фахових школах ще й давала можливість здобути професійні знання, вміння та навички, щоб стати освіченим, свідомим і корисним членом суспільства.

Боротьба духовенства та чернецтва за пріоритет викладання українською мовою у навчальному процесі та виховання української молоді на християнських цінностях були і залишаються важливими уроками патріотизму і духовності.

3. У кінці XIX – на початку XX ст. монахині УГКЦ на спеціальних курсах планомірно та ретельно готувалися до здійснення різних напрямів опікунської діяльності. Педагогічні семінари сприяли підготовці фахівців з числа черниць для роботи у навчальних закладах різних типів. Особливо важливим етапом роботи греко-католицьких черниць було створення власних учительських семінарій для вивчення ученицями азів педагогіки, набуття умінь і навичок роботи з дітьми. Педагогічна практика, яка відбувалася у зразкових дошкільних закладах сприяла вдосконаленню педагогічної майстерності черниць. Вагомим чинником такої підготовки було сприяння сестрам керівництва монастирів, допомога Митрополита А.Шептицького та духовенства.

РОЗДІЛ 3

ОПІКУНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНЕЧИХ ЗГРОМАДЖЕНЬ УГКЦ ЩОДО ВІКТИМНИХ КАТЕГОРІЙ ДОРΟΣЛИХ І ПЕРЕСТАРІЛИХ

3.1. Осередки медичної опіки Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Медична опіка – один з важливих напрямів діяльності греко-католицьких чернечих чинів. Вона була спрямована на лікування хворих, поранених, медичний догляд за дітьми та перестарілими при монастирях та вдома.

Ще з моменту зародження християнства на Русі лікарську справу вважали, як свідчить Л.Горелова, „предметом безпосереднього відання й опіки церкви” [83, 15]. У Х ст. поряд з княжими лікарями, які жили при дворі київських князів, медичну допомогу надавали і монахи, яких називали також печерськими, оскільки їх осередком був Києво-Печерський монастир.

Про те, що лікарською справою традиційно займалися представники чернецтва, засвідчує ще „Устав Великого князя Володимира”. Тут зазначено, що в ХІ ст. при Києво-Печерській лаврі діяла лікарня, яку заснували і обслуговували хворих монахи, зокрема: Агапіт, Феодосій, Антоній, Даміан-цілитель, також згадано імена диякона Маркела, Пимена-постника, іконописця Алімпія.

У цей же час новостворений збірник законів Ярослава Мудрого „Руська правда” теж визначав одним з важливих завдань Церкви – будівництво лікарень та надання безкоштовної медичної допомоги людям.

Серед найвідоміших монахів-цілителів Київської Русі XI ст. слід назвати Агапіта Печерського. Добре знаючи різновиди, властивості та дію лікарських рослин він, у поєднанні з молитвою, зцілював ними людей. Серед пацієнтів Агапіта був і Володимир Мономах, якому чернець врятував життя. Щедру винагороду за лікування чернігівського князя Агапіт віддав для монастирської лікарні.

У княжу добу у Києві діяло 17 монастирських лікарень, у Галичі – 5, у Чернігові – 3, у Переяславі – 2, у Володимирі-Волинському – 1 шпиталь при монастирі [199, 28]. Ці лікарські установи забезпечували опіку всім верствам населення.

Шпиталі при монастирях та церквах продовжували надавати безкоштовну медичну допомогу і у XVI ст. Більшість монастирів в Україні мали також і притулки для одиноких хворих, калік та старих непрацездатних людей. Під час голоду, різних воєн монахи не лише допомагали хворим та пораненим, але й організовували харчування для людей. Монастирські лікарні у своїй практиці користувалися статутами.

Дослідник історії української медичної науки й освіти В. Плющ відзначав, що для лікування хворих були призначені спеціальні монахи, які на той час непогано знали засади догляду за хворими, методи лікування ран та найбільш розповсюджених хвороб, добре знали лікарські рослини. Керував примонастирською лікарнею „старший над больницею” (або наглядач) [305, 29].

Щодня у шпиталях під керівництвом монахів дуже ретельно проводилися обходи хворих, відмічалися зміни у перебігу хвороби та лікуванні. Лікарняні будинки розміщувалися посеред монастирських дворів у найпридатніших для цього місцях. Вони були оточені допоміжними будівлями: лазнями, умивальнями, аптеками. Хворі розміщувалися у

лікарняних келіях, причому, інфекційні та психічно хворі – в окремих ізольованих приміщеннях [Там же, с. 30].

Як уже зазначалося, лікування у монастирських шпиталях було безкоштовним. Проте, відомі випадки, коли багаті люди жертвували монастирям досить значні суми грошей, харчі або відписували свої землі. Бідні люди, за бажанням, віддячували особистою працею в монастирі.

Низький рівень медичної допомоги, широкомасштабні епідемії та високий показник смертності серед населення – все це було характерним для Галичини в другій половині XVIII ст.

Ще у 1750 р. австрійською владою були видані перші правила, які регламентували медичну службу. З 1770 р. діяв головний санітарний статут, в якому було досить докладно регламентовано її організацію, права та обов'язки лікарів, хірургів, акушерів, аптекарів, а також накреслено основні дії по боротьбі з епідеміями.

Приєднання до Австрії внесло деякі зміни у медико-санітарну організацію краю. Проте, ці заходи держави вживалися звичайно для неукраїнського населення Галичини, а тому не могли якісно вплинути на покращення медичного забезпечення галичан. У 1722 р. в краї практикували лише 15 лікарів. Тут у сільській місцевості не було збудовано жодної лікарні, а з 46 повітових міст, за даними І. Верхратського, лікувальні заклади були лише у 27 [47, 286]. Стаціонарна медицина через високу плату була недоступною для більшості селян.

У 1773 р. була створена Крайова санітарна комісія у складі радника намісництва, лікарів, старшого штабного лікаря окупаційних військ та хірурга. До складу цієї комісії увійшов і український лікар А. Крупинський. Аналізуючи медико-санітарний стан у Галичині, він був вражений низьким рівнем медичної допомоги населенню. Лише у Львові та у провінції трьома

роками раніше епідемія чуми забрала життя близько 200000 осіб. Поширеними явищами були дизентерія, тиф, віспа, холера [305, 52].

Для виходу з такої критичної ситуації у 1775 р. австрійською владою була введена посада повітового лікаря. Це були перші представники наукової медицини. На них покладалися обов'язки щодо організації боротьби з епідемічними захворюваннями серед населення, надання швидкої медичної допомоги, судово-медичні функції та заготівля лікарських рослин. Також повітові лікарі консультували людей з питань догляду та лікування свійських тварин. У кожному місті при повітовому лікареві були двоє учнів та повитуха.

Проте, робота повітових лікарів не могла значно покращити якість медичної допомоги в краї, оскільки один лікар на велику кількість населення, при відсутності транспорту, не міг, повною мірою, приділити увагу всім, хто її потребував.

На початку ХІХ ст. у Галичині на 20 тис. людей було 6 лікарів, а з них лише двоє мали лікарські дипломи. Поряд з цим медичну допомогу надавали 22 цирульників. Ще гірша ситуація була в провінції. Тут семеро лікарів обслуговували 2 млн. осіб. З них лише чотири мали дипломи. Лікарі працювали в Ярославі, Сокалі, Ряшеві, Замості, Бродах та Краківці [266, 12].

Щодо шпитальної опіки в краї, то на початку ХІХ ст. її здійснювали у лікарнях, які переважно утримувалися монастирями та парафіями. Зокрема, у Львові існували шпиталь Святого Духа, шпиталь Святого Лазаря, який вважався найкращим та найбільшим, шпиталі Святого Станіслава, Святого Мартина, лікувальна установа сестер Милосердя. Також при монастирі Василіянського Чину діяв шпиталь Святого Онуфрія [305, 54]. Вони безплатно надавали медичну допомогу усім верствам населення. Проте їхня кількість не могла забезпечити лікування усім хворим.

Аптечна справа також знаходилася не в найкращому стані. У Львові в цей період функціонувало лише 7 аптек, з них 2 були монастирські та 5 загальних. У інших містах було 11 аптек: у Станіславові, Перемишлі, Ярославі, Коросні, Сокалі, Бродах, Городенці, Білій, Заліщиках, Самборі, Замості. Також діяли і аптеки при монастирях та шляхетських дворах.

Всі названі медичні заклади і аптеки зосереджувалися у містах. Тому у сільських місцевостях ситуація була особливо складною. Якщо у великих містах люди залучалися до періодичних медичних оглядів, то селянам це було недоступним. Найбільшою проблемою була безграмотність сільських жителів. Це, в свою чергу, унеможливило проведення якісних профілактичних заходів у боротьбі з тифом, туберкульозом, віспою, дифтерією, скарлатиною, цингою, кишковими та венеричними хворобами, які були тоді особливо поширеними та складними в лікуванні.

На ситуацію із захворюваністю серед селян особливо впливали міграційні процеси. Так, переселенці, які поверталися на батьківщину, ставали носіями різноманітних вірусів та інфекцій.

З огляду на байдужість державної влади щодо проблем медичної опіки галичан особливо доречною в кінці XIX ст. стала допомога представників греко-католицького чернецтва, зокрема, Згромадження сестер Службниць. Ініціатором здійснення медичної опіки монахинями був священник Є. Ломницький – один із засновників цього згромадження. Працюючи серед селян, він особливо гостро відчував проблеми соціальної незахищеності цієї категорії населення Галичини.

Для організації медичної допомоги сестрами Службницями був створений спеціальний статут, на основі якого здійснювалася лікувальна справа. Заслуговують уваги окремі його правила для монахинь-лікувальниць. Зокрема, такі:

- „в недужому треба завжди вбачати потреби тіла і душі, співчувати і лікувати з любов'ю до Христа”;
- „спішити недужим на поміч скоро і радо”;
- „помагати за порадою лікаря, сповняти його доручення”;
- „сповняти його доручення, відводити від пустовір'я, чарів, подбати про священика”;
- „обслуга повинна бути безплатна”;
- „повинні сестри дбати про вбогих і залишених всякої опіки”;
- „старатися навертати невірючих словом і прикладом чеснот” ;
- „потішати недужих відповідно до віку, стану, тривання та якості недуги”;
- „видужалих сестри нехай спонукають до вдячності Богові, обережності та праведного життя”;
- „сестри супроводять померлих на вічний спочинок”
- „зайнятися ріднею вмерлого, потішити і допомогти їй” [283, 54-55].

У випадку смерті когось із хворих, монахині були зобов'язані допомагати рідним, дбати про дітей, які залишалися сиротами. Також правила статуту передбачали заготівлю сестрами лікарських рослин і безкоштовний розподіл їх хворим.

Важливою ланкою роботи монахинь була допомога рідним хворого. Адже дуже часто хвору людину забирали до шпиталю, а вдома у неї залишалися без догляду діти. Розуміючи, що результати лікування значною мірою залежать від психологічного стану, монахині намагались їх розраджувати і тим самим сприяти швидкому одужанню людей.

Дослідник історії Згромадження сестер Службниць, релігійний діяч А. Великий визначив такі складові медичної діяльності монахинь: „здоровий глузд, розумна гігієна, знання народної лікувальної мудрости, щоденна практика, дрібка медикаментів, велика доза терпеливості, жертвенности і

посвяти, а ще більше християнської духовности і релігійного спрямування, про які подбали Устави, а здійснили перші вихованки” [43, 54].

Особливо актуальною була медична опіка сестер Службениць у період Першої світової війни. Вони працювали у прифронтових санітарних пунктах, воєнних лазаретах. В одному з них хворих доглядали монахині Моніка та Петронеля, які були кваліфікованими медсестрами. До їх обов'язків входили підготовка до операцій, перев'язки, ін'єкції, транспортування важкохворих до міських шпиталів, а також виконання різноманітних лікарських доручень.

Робота сестер Службениць у галузі медичної допомоги поширювалася не лише на території Галичини. У зазначений період вони працювали і у військових шпиталях Волині. Там, у церквах чи у звичайних будинках, були організовані лазарети, розраховані на кількість від 40 до 200 осіб [283, 183].

Підтримавши шляхетні починання духовенства у справі покращення медичного обслуговування населення наприкінці XIX ст. активну діяльність в краї розгорнула українська громадськість. Так, у 1897 р. у Львові при Науковому Товаристві імені Т.Шевченка була створена Лікарська Комісія, яка стала першою організацією лікарів-українців. Вона мала науковий характер і започаткувала формування української медичної термінології.

До складу лікарської Комісії входили відомі громадські діячі: М. Долинський, І. Горбачевський, В. Кобринський, С. Окуневська-Морачевська, які зробили великий внесок у розвиток української медицини [371, 3].

Головою цієї організації був обраний Є. Озаркевич – знаний у Галичині та за її межами лікар, учасник студентського товариства „Січ”, член Наукового товариства ім. Т. Шевченка, діяч товариства „Просвіта”. Він був добре знайомий простим українським селянам, серед яких постійно пропагував основи гігієни, елементи медичних знань. Наприкінці XIX ст.

Є. Озаркевич заснував товариство „Міщанська бесіда” – одне з перших культурно-політичних осередків у Галичині. Деякий час працював повітовим лікарем. Згодом, переїхавши до Львова, активно займався організацією медичної та громадсько-культурної роботи в краї.

На початку ХХ ст. українська медицина в Галичині продовжувала розвиватися завдяки співпраці громадськості та греко-католицької церкви. З ініціативи Є. Озаркевича та завдяки фінансовій опіці митрополита А. Шептицького у Львові в 1903 р. було створене статутне товариство „Народна лічниця”, на базі якого розпочав свою діяльність лікувальний заклад. Мета цієї організації – надання безплатної лікарської допомоги убогим хворим без огляду на їхнє віросповідання.

Співорганізаторами та першими учасниками цього товариства стали представники духовенства, лікарі та інші громадські діячі: священники І. Чапельський, Б. Пюрко, І. Рудович та світські особи П. Сушкевич, А. Хомин, С. Морачевська, М. Коцюба, М. Глиджук, О. Онишкевич, К. Левицький, М. Павлишак та інші. Покровителем та духовним наставником був обраний митрополит А. Шептицький. Він подарував товариству будинок та за власний кошт повністю обладнав його під лікарню. Фундації митрополита були основним джерелом фінансування та діяльності товариства та лікарської установи Народної лічниці [370, 18].

Це стало важливим етапом розвитку медичної опіки в краї, здійснюваної під керівництвом та за сприяння греко-католицького духовенства. Є. Озаркевич прагнув створити філантропійну медичну установу, де лікарі допомагали б убогим хворим. Такий заклад мав стати і місцем праці та професійного вдосконалення українських лікарів. Народна лічниця втілювала шляхетні прагнення, оскільки в статуті цього товариства було записано: „...лікарі будуть давати поміч, а по змозі подавати хворим безплатно ліки” [Там же, с.20].

За статутом, основними напрямками роботи Народної лікарниці були:

- 1) надання безплатної допомоги бідному населенню в т.ч. безплатне забезпечення ліками;
- 2) згуртування українських лікарів для наступного об'єднання в професійному товаристві;
- 3) підготовка молодих медичних кадрів, яким доступ до університетських клінік був обмежений;
- 4) поширення серед населення елементарних математичних знань [198, 120-121].

Для реалізації останнього із перелічених напрямів у 1906 р. керівництво Народної лікарниці планувало випуск науково-популярних книг із питань гігієни і медицини. Однак через брак коштів ця ідея не була реалізована. Тут доречною стала допомога часопису „Свобода”, який друкувався „Просвітою”. У тижневику містилися доповіді, замітки, поради, рекомендації лікарів з актуальних для населення медичних питань.

Про доцільність створення такого українського медичного центру в Галичині свідчила велика кількість хворих, які протягом першого року існування Народної лікарниці звернулися за допомогою до її фахівців. Отже, з жовтня 1903 р. до грудня 1904 р. у Народній лікарниці була надана лікарська допомога 4569 особам не лише з м.Львова, а й з інших міст та сіл Галичини [439, арк.32].

Створення української лікарської установи надало можливість галичанам вчасно проходити обстеження, отримувати консультацію фахівців з різних галузей медицини. Зокрема, у 1904 р. у цьому медичному закладі були відкриті відділи хірургії, гінекології, очних захворювань, оториноларингології та відділення дитячих хворіб [440, арк. 2]. З 1905 р. розпочав роботу відділ шкірних захворювань.

Перша світова війна значно ускладнила роботу Народної лікарниці. Лікарі перебували на фронтах. У її приміщенні було організовано малий

шпиталь для російських військових. Інструменти, білизна та інше приладдя було передано до польового шпиталю „Червоного Хреста”.

Свою діяльність амбулаторія відновила лише у 1916 р. Після смерті її організатора та керівника Є. Озаркевича Товариство очолив Б. Овчарський. Уже з 1916 р. при медичному закладі діяв реабілітаційний центр – захист (притулок – І.К.) для Українських січових стрільців, які проходили реабілітацію після поранень на війні.

У 1920 р. Народна лікарня як медична установа прийняла 2672 пацієнти, у 1924 р. їхня кількість зросла до 7958 осіб, а у 1928 р. це число становило вже 9200 осіб. Отже, за такий невеликий проміжок часу 25000 людей мали змогу консультиватися, проходити медичні обстеження та лікуватися [370, 17].

У 1927 р. у медичному закладі Народної лікарни працювало 16 лікарів, а лікувалося 16785 хворих. Надання допомоги такій великій кількості хворих було можливе завдяки праці монахинь, які виконували обов'язки медичних сестер. Спеціальна комісія з підбору кадрів для товариства заключила договір з монахинями Згромадження сестер Милосердя Св. Вікентія. Посаду старшої медсестри також займали монахині цього ордену. Щоденно 15 сестер допомагали 120 хворим.

Для здійснення медичної опіки вони проходили лікарську підготовку у шпиталях Перемишля та в Сокалі, навчалися під керівництвом дипломованих лікарів.

Окрім обслуговування хворих в амбулаторії Народної лікарни, монахині завідували господарськими справами – магазинами, кухнею, пральнею, фінансами. Їм допомагав кваліфікований книговод. Увесь допоміжний персонал складали теж монахині. Ними керувала сестра-настоятелька. Монахині виконували дуже багатодоручень, тим самим

намагалися зменшити видатки на залучення до праці в шпиталі нових працівників [265, 34].

Важлива роль в організації медичної допомоги галичанам, діяльності Народної Лічниці належить відомому громадському діячеві, лікареві І. Куровцю, який з 1923 р. був головою товариства. Дипломований фахівець, член Української народно-демократичної партії, посол до Галицького краєвого сейму він чітко усвідомлював проблеми української медицини, розумів, що мережу лікувальних закладів потрібно збільшувати і удосконалювати. Власне І. Куровець одним з перших підняв питання про побудову нового медичного закладу – Українського шпиталю у Львові. Це стало новий кроком у розвитку української медицини та лікарської допомоги галичанам-українцям.

З цією метою було створено комісію, яка відповідала за фінансовий бік справи. На загальних зборах товариства „Народна лічниця” визначили, що основним джерелом коштів є добровільні пожертви пацієнтів, громадян, членські внески учасників товариства. Керівництвом Народної лічниці були розіслані повідомлення про збір коштів на побудову шпиталю. Звичайно, враховуючи складну соціально-економічну ситуацію в краї, учасники Товариства не могли розраховувати на значні пожертви.

У 1928 р. на засіданні ради товариства І. Куровець повідомив присутніх про фінансову підтримку митрополита А. Шептицького. Зокрема, глава Церкви створив фундацію шпиталю з власних коштів. Одноголосно була затверджена назва майбутньої медичної установи – „Шпиталь Народної Лічниці імені Митрополита Андрея Шептицького”.

У 1930 р. відбулася урочиста посвята закладеного каменю на фундамент шпиталю. У подальші роки велися будівельні роботи, які вимагали багато коштів. Тут доречною була допомога Львівської Архиепархії. Фундації духовенства дозволили не припиняти розпочату

справу. У 1933 р. в пресі друкувалися схвальні повідомлення про посвячення приміщення шпиталю Народної лічниці і підкреслювалося, що „це свято є великим досягненням західної вітки українського народу” [501, 4].

У статті тогочасного керівника товариства Т. Бурачинського зазначалося, що основними пацієнтами Народної лічниці та шпиталю є шкільна молодь, тобто діти від дошкільного до старшого шкільного віку. Зокрема, учні шкіл, які не мають забезпеченої лікарської опіки. Це школи Українського педагогічного товариства та інші українські приватні школи. Для цих навчально-виховних закладів Народна лічниця була фаховою консультативною установою. Також медичний персонал своїм обов’язком вважав лікування інвалідів Української галицької армії (УГА), воєнних вдів і сиріт, а також допомогу безробітним людям. Ці категорії громадян проходили медичні огляди та лікувалися безплатно.

Протягом 1937 р. у шпиталі Народної лічниці галичани отримали кваліфіковану консультацію та пройшли курси лікування у таких відділеннях: хірургічний (загальна кількість пацієнтів – 3863 особи), лор-відділення (2786), очних захворювань (19682), гінекологічний (1806), стоматологічний (474), дитячих хвороб (328), урології (415), нервових захворювань (435), рентгенівський (1453) та кабінет кварцування (871), захворювань шкіри (933), загальне відділення (5700). Отже, за статистичними даними, у 1937 р. шпиталь Народної лічниці надав медичну допомогу 41041 особі, з яких українцями було лише 10420 людей [370, 65]. Тобто, опікунською діяльністю греко-католицьких монахинь охоплювалися не лише українці, а й громадяни інших національностей. У цьому й полягала істинна жертвність і християнське милосердя черниць УГКЦ.

В історії товариства дослідниця Л.Клос виділяє такі періоди існування: перший – від моменту заснування до кінця Першої світової війни, другий – міжвоєнний період (1918 – 1939 р.). Третій період розпочався в

1990 р. з ініціативи громадян Львова. Товариство функціонує за статутом 1903 р. і є першим медичним закладом харитативного характеру в незалежній Україні [198, 121].

Сучасна Народна лікарня працює над відродженням своїх давніх традицій, побудованих на милосерді, співчутті до немічних та хворих. Її основним завданням і далі є надання висококваліфікованої безкоштовної медичної допомоги в першу чергу людям, які живуть за межею бідності, незалежно від їх національності та віросповідання, задоволення духовних потреб хворих і немічних. У шпиталі Народної лікарні, як і на початку ХХст., медичними сестрами працюють монахині згромадження Милосердя Св.Вікентія.

Поряд з діяльністю Народної лікарні над організацією якісного медичного забезпечення людей різних соціальних верств, а в першу чергу малозабезпечених, в Галичині працювали і громадські лікарські товариства, молодіжні об'єднання, а також медичні заклади.

Зокрема, у 1914 р. у Львові з ініціативи сотника Легіону Українських Січових Стрільців (УСС) М. Волошина та громадської діячки І. Домбчевської був створений „Приют для хорих та виздоровців УСС”. У притулку колишнім воїнам надавали медичну допомогу. Він слугував і місцем відпочинку фронтовиків. Багаторічним адміністратором тут була І. Домбчевська, після неї керувала О. Косачева. Управителем був лікар В. Щуровський.

За дослідженням Д. Юсипа, у „Приюті” медичний персонал склали лікарі з числа світських осіб, а медичними сестрами працювали монахині УГКЦ [506, 54].

У 1915-1916 рр. тут проходив лікування І. Франко. Лікував поета Б. Овчарський, а доглядала медсестра С. Монжаєвська. У „Приюті для хорих та виздоровців УСС” поет багато працював, зокрема, тоді були

написані його твори за мотивами історії Стародавнього Риму [Там само, с. 55].

Лікування І. Франка стало для січових стрільців особливою подією, оскільки вони вважали його національним провідником, ідейним наставником молоді. Твори І. Франка мали виховний та естетичний вплив на хворих, які лікувалися у „Приюті для хорих та виздоровців УСС”. Завдяки поетові тут поглиблювалася аура просвітительства. Важко переоцінити значення такого медичного закладу. Він був створений в роки Першої світової війни, наслідками якої стала велика кількість хворих і поранених.

У 1910 р. у Львові задля підтримки національної справи об'єдналася група українських лікарів. Так було створене Руське лікарське товариство, згодом перейменоване в Українське лікарське товариство (УЛТ). У складі товариства працювали відділи:

1) „станово-організаційний”, основним завданням якого було активне відстоювання прав українського населення Австро-Угорщини в органах влади як на місцях, так і в столиці.

2) науковий, який представляв окрему комісію, що займалася розробкою української медичної термінології [200, 99].

Варто виокремити діяльність допомогового фонду при товаристві. Основними завданнями цього структурного підрозділу була допомога вдовам та сиротам лікарів, які загинули у Першій світовій та польсько-українській війні 1918-1919 рр.. З 1925 р. УЛТ надавало постійні щомісячні стипендії для колишніх студентів Українського таємного університету, які продовжували навчання на медичних студіях за кордоном.

У 30-х рр. ХХ ст. товариство ініціювало створення кооперативу „Лікарська самопоміч” з метою фінансової, правової допомоги молодим українським лікарям для їхнього працевлаштування і відкриття медичних кабінетів.

Наприкінці 30-х рр. Українське лікарське товариство налічувало близько 460 членів з Галичини, Волині, Буковини та Закарпаття.

З 1910 р. розпочала свою діяльність студентська фахова організація „Медична громада” – об’єднання українських студентів медичного факультету Львівського університету. Провідна ідея – надання майбутнім лікарям основ „фахового і суспільно-громадського вишколу”. Значну фінансову допомогу молодь отримувала від митрополита А. Шептицького. Він подарував свій будинок в с. Підлютому з метою влаштування там протитуберкульозного санаторію для хворих українських студентів-медиків, а також закупив значну частину необхідного обладнання. Завдяки цьому вже в 1911-1912 рр. 19 молодих медиків мали змогу покращити стан здоров’я, пройти реабілітацію. Усі роботи, пов’язані з обслуговуванням санаторію, здійснювали самі студенти [198, 128]. Це в свою чергу слугувало хорошою практикою, допомагало українським студентам удосконалювати свої професійні уміння та навички.

„Медична громада” мала у своєму складі так звану відчитову комісію, однією із форм діяльності якої були „самаритянські курси”. Вони тривали по кілька тижнів і збирали значну кількість слухачів, інколи навіть до 80 осіб. Починаючи з 1912 р. такі курси були регулярними, а тематика їх – завжди актуальною – надання невідкладної допомоги при різних патологічних станах. При цьому відбувалися практичні заняття, де учасники курсів навчалися накладати пов’язки, проводити елементарні реанімаційні заходи.

Завдяки такій просвітницькій діяльності „Медичної громади” десятки людей отримали навички надання першої допомоги різного роду потерпілим, пораненим. Значення такої роботи важко переоцінити, особливо в період бойових дій, які проходили і на території Галичини.

У цей час активно розвивалася і українська медична періодика. У 1912-1914 рр. виходив перший україномовний часопис „Здоровле”, а з 1922 р. це видання було перейменоване на „Лікарський вісник”. Зусиллями

Лікарської комісії НТШ побачили світ шість випусків „Збірника медичних статей”. У цей час вперше з’явилися підручники з медицини та науково-популярні публікації українською мовою [371, 4].

Активно працювали у галузі медичного обслуговування в краї і організації греко-католицької церкви. Зокрема, товариство Марійських дружин у Львові створило „Комітет допомоги хворим”, який фінансувався за кошти А.Шептицького. Збираючи добровільні пожертви, учасники Комітету працювали у шпитальних відділеннях, відвідували хворих вдома, допомагаючи їм ліками, святковими подарунками [451, арк.89].

При сприянні та безпосередній участі релігійних організацій, зокрема, „Товариства імені Христової дитини”, а також керівництва греко-католицької церкви відкривалися навчальні заклади з підготовки середнього медичного персоналу. Серед випускниць цих закладів значну частину складали монахині.

Дещо згодом, а саме у 1929 р. розпочало свою діяльність „Українське гігієнічне товариство” [200, 97]. Серед багатьох напрямів діяльності цього товариства особливо актуальними у той час були, на нашу думку, такі: поширення гігієнічних знань серед населення, створення мережі лікувально-профілактичних закладів для надання безкоштовної допомоги населенню та підготовка фахівців середнього рівня для здійснення медичної допомоги.

Останній напрям реалізовувався через організацію курсів з підготовки суспільних гігієністок, які ставали одночасно і громадськими пропагандистами здоров’я [Там же, с. 101]. Спектр обов’язків суспільних гігієністок був досить широким. Зокрема, вони працювали у медичних закладах, відвідували хворих удома, безкоштовно розповсюджували медикаменти, консультували людей з питань гігієни, скеровували хворих на обстеження.

Важливим для нас є той факт, що учасниками таких курсів були і монахині [61, 16]. Власне вони, отримавши посвідчення, здобували право

працювати медсестрами у лікарнях та інших медичних установах. У сиротинцях та притулках, які функціонували при монастирях, монахині мали підстави виконувати обов'язки гігієністок. Таким чином, це засвідчує професійний підхід духовенства до організації усіх сфер діяльності власних опікунсько-виховних закладів.

Медична опіка, здійснювана під керівництвом греко-католицького чернецтва, продовжувала розвиватися у роки Другої світової війни. Звичайно, події 1939 р. – коли радянською владою було знищено та вивезено до тюрем більшість представників духовенства УГКЦ – перешкодили діяльності монахинь в царині медичної допомоги. Проте, перебуваючи у підпіллі, вони брали активну участь в лікуванні воїнів Української Повстанської Армії (УПА). Виконуючи роботу медсестер, вони разом з лікарями, студентами-медиками, фармацевтами формували санітарну службу УПА.

До здійснення медичної опіки черниці УГКЦ теж ретельно готувалися, навчаючись та набираючи досвіду в спеціальних освітніх закладах. Першими почали надавати медичну допомогу населенню, а відповідно і вивчати лікувальну справу сестри Служебниці з 1893 р. під керівництвом повітових лікарів, а згодом на медичних курсах. Автор історії цього згромадження А.Великий у своєму дослідженні зазначив: “Дуже солідно лікарі вчили Сестер і за півроку Сестри зробили великі поступи. За два роки праці в шпиталі всі Сестри дістали від цісаря Франца Йосифа медалі і дипломи заслуги за працю в шпиталях Сокаля” [283, 183].

Дослідник Б. Головин відмічав, що для здійснення медичного догляду монахині при монастирях опановували методику лікування та вивчали основні напрями профілактики різних захворювань, тобто набували „навиків молодшої медичної сестри” [78, 197]. Від початку заснування згромадження кваліфіковані консультації у вивченні медичної справи монахині отримували від настоятельки Й. Гордашевської, яка закінчила Львівську

державну медичну школу для виховання медсестер і у 1899 р. отримала диплом з відзнакою (Див. додаток Л).

„Szkola dozorczyń chorych” (школа догляду за хворими – І.К.) була заснована у Львові з ініціативи та за фінансової підтримки Крайового відділу здоров'я спільно з Товариством Червоного Хреста в 1895 р. Основна мета школи – підготовка кваліфікованих кадрів з догляду за хворими у шпиталях. Діяльність цього закладу відбувалася за проектом голови Товариства Червоного Хреста у Львові, протомедика Галичини, професора Львівського університету, доктора Ю. Мироновича.

Термін навчання у школі змінювався відповідно обставин від 2 до 7 місяців. Навчання було безкоштовним. Право вступу до цього закладу мали дівчата і молоді жінки з освітою не менше 6 класів гімназії. Важливим для нас є той факт, що з 1898 р. основну частину учениць складали монахині. За даними Л. Клос, серед випускниць школи за майже 30-річний період існування закладу монахинь було близько чотирьох сотень, тоді як зі світських осіб трохи більше 50 чол. З 1895 по 1924 рр. відповідно – 393 і 54 випускниці [198, 80].

Школа діяла на базі загального шпиталю у Львові. Це було важливим для формування практичних вмінь та навичок учениць. Перша світова війна зупинила роботу медсестринської школи у Львові. Знову відновити діяльність цього закладу вдалося лише у 1922 р. Тривалість навчання становила один рік, а з 1924 р. школа перейшла на 2-річний термін підготовки медичних сестер. Як і раніше, сюди приймали молодих жінок, а також монахинь, обов'язково з освітою 6-и класів гімназії або 7-и класів початкової школи. Переваги при вступі мали особи з кількарічним стажем практичної роботи.

Керівником медсестринської школи у 1922-1926 рр. був доктор Погарецький – директор загального шпиталю у м. Львові, а після нього –

випускниця паризької школи з догляду за хворими, представниця Згромадження сестер Милосердя – І. Люшкевич.

Зміст освіти в 2-х річній школі медсестер складала фахово орієнтовані та спеціальні предмети, які читали у вигляді теоретичних лекційних курсів. У навчальній програмі були щоденні практичні заняття, які відбувалися або в спеціально обладнаних навчальних залах, або безпосередньо у відділеннях загального шпиталю під керівництвом сестер Милосердя. Обов'язковою була практика в амбулаторіях, або осередках здоров'я, упродовж одного місяця. Для тих учениць, що в майбутньому планували працювати в амбулаторіях, шпиталях, практика тривала три місяці [197, 179].

До засобів навчання, крім лекційного матеріалу, належали і підручники. Одним з перших підручників для медсестер був, надрукований у 1912 р. польською мовою „Догляд за хворими”. Цінним допоміжним засобом навчання для медпрацівників середньої ланки з 1928 р. став часопис „Польська медична сестра” – друкований орган польського фахового товариства. Журнал регулярно висвітлював актуальні питання організаційного характеру, різноманітні проблеми медичного змісту.

Всі випускниці школи Червоного Хреста, отримуючи дипломи, складала урочисту присягу бути вірними ідеям цього Товариства, дотримуватися професійної етики, сумлінно виконувати всі свої обов'язки,.

З 1924 р. по 1930 рр. дипломи медсестер отримали 10 світських осіб і 115 монахинь. У клініках медичного факультету Львівського університету працювали переважно монахині [199, 30].

У 1937 р. силами „Товариства імені Христової дитини” у Львові була відкрита приватна школа з догляду за хворими, яка забезпечувало підготовку середнього медичного персоналу спеціально для дитячих закладів. Навчання в школі було платним, тривало два з половиною роки. До школи приймали жінок віком 18-25 років.

Керівником цього навчального закладу була медсестра Ангерман, яка мала досвід педагогічної роботи. Загалом, за дослідженнями Л. Клос, школа готувала високоосвічених на той час медсестер, що могли доглядати за немовлятами і дітьми раннього віку, а також хворими дітьми. Випускниці школи працювали у дитячих клініках, poradнях для матерів і дітей, а також доглядали за хворими та здоровими дітьми у приватних будинках багатих людей.

У 1929 р. „Українське гігієнічне товариство” згуртувало свідомих українців, всіх, хто прагнув покращення медичного забезпечення галичан. Силами цієї організації проводилися різноманітні курси, які пропагували здоровий спосіб життя (протиталкогольні, санітарно-гігієнічні курси), поширення знань про різні захворювання та методи профілактики з ними (протитуберкульозні курси, надання першої допомоги), а також з підготовки фахівців середнього рівня (курси суспільних гігієністок) [200, 97].

Останні тривали шість місяців. Навчальні плани включали теоретичний курс та обов'язкові практичні заняття під керівництвом досвічених лікарів у шпиталі ім. А. Шептицького у Львові. Теоретичний курс складали такі дисципліни: анатомія, фізіологія людини, загальна патологія, бактеріологія, основи антисептики та дезинфекції, біохімія, ендокринологія, генетика, інфекційні захворювання, основи гігієни, охорона материнства і дитинства, догляд за хворими, невідкладна допомога [61, 19].

Дослідник Т. Воробець зазначив, що серед учасників цих курсів були монахині УГКЦ [Там же, с.18]. Випускниці отримували посвідчення суспільних гігієністок від „Українського гігієнічного товариства”, яке визнавалося радянською владою і давало право працювати у різних лікувальних установах. Проте, найважливішим було те, що дипломовані черниці мали підстави працювати у власних опікунських закладах, надавати допомогу хворим вдома.

Медична опіка була важливим напрямом у діяльності і римо-католицьких чернечих згромаджень. Її в Галичині здійснювали сестри Служебниці та сестри Шаритки.

Як і представниці греко-католицького чернецтва (сестри Служебниці та сестри Милосердя Св.Вікентія), вони теж виконували у шпиталях обов'язки медсестер та відвідували хворих вдома [113, арк. 19]. Кожна з монахинь заздалегідь повинна була відвідувати підготовчі курси для медичних сестер.

Сестри Шаритки займали і важливе місце у діяльності закладів системи охорони здоров'я на Волині. Оскільки основними осередками з надання медичної допомоги мешканцям Волині були шпиталі, створені при католицьких монастирях. Кількість місць у таких закладах не перевищувала 20-30 ліжок, а догляд за хворими здійснювали монахині ордену, що мали спеціальну підготовку [374, 44].

Отже, медична опіка як напрям опікунської діяльності був передбачений статутами згромаджень сестер Служебниць та сестер Милосердя Св.Вікентія. Робота цих чернечих організацій УГКЦ сприяла покращенню медичного обслуговування в першу чергу незаможних українців, для яких лікування у державних медичних закладах часто було недоступне.

3.2. Організація психолого-педагогічного і духовного дорадництва дорослих

Психолого-педагогічне дорадництво слід виділити як важливий напрям опікунської діяльності чернечих чинів та духовенства УГКЦ, особливо актуальний у Галичині першої третини ХХ ст.

У сучасному тлумаченні дорадництво – це методика, що часто використовується для соціально-педагогічної, психологічної допомоги особам, сім'ям, групам і громадам. Вона здійснюється за такими видами діяльності як надання поради, накреслення альтернатив, допомога у визначенні цілей і надання необхідної інформації [3, 41].

Церква розглядає таку допомогу через призму виконання завдань катехизи. „Пристосована до різного віку катехиза – це суттєва вимога, яка стоїть перед християнською спільнотою. Адже, з одного боку, віра бере участь у розвитку особи, а з другого, - кожний період життя зазнає виклику, щоб надати йому християнського характеру і насамперед мусить зміцнюватися виконанням щораз нових завдань християнського покликання” [234, 175]. Основна мета такої роботи - „...привести до усвідомлення непорушності гідності кожної людської особи.” [158, 20-21].

В усі часи катехиза осіб різного віку була важливим інструментом Церкви у вихованні своїх вірних. Вона намагалася, особливо у важких історичних обставинах, чи критичних моментах життя людини допомогти подолати труднощі, зберегти людяність та гідність, знайти правильний шлях. Представники церкви – священики (серед них багато монахів) – знаходяться поряд з людиною у найвизначніші моменти їх життя: хрещення, вінчання, похорону. Саме до них звертається віруючий у складних життєвих умовах. Священик, черниця, монах виконують роботу, яку можна прирівнювати з професією психолога, оскільки її основа – вислухати людину та підказати правильний шлях.

У досліджуваний період значення такої роботи важко перебільшити. Час воєнних дій на території Галичини супроводжувався епідеміями, каліцтвом, зневірою, самотністю, смертю рідних та друзів. Саме тоді психологічна, моральна, духовна підтримка представників чернецтва була особливо доречною.

Психолого-педагогічне дорадництво дорослих осіб під керівництвом монахинь та духовенства відбувалося за такими напрямками:

- створення консультативних закладів (порадень);
- духовне та психологічне дорадництво смертельно хворих осіб;
- психологічна допомога пораненим;
- моральна підтримка інвалідів;
- підготовка пар до сімейного життя, шлюбу;
- катехизація різних вікових груп дорослих.

Завдяки фінансовій допомозі митрополита А. Шептицького з 1918 р. та з ініціативи першого голови львівської філії „Українського крайового товариства охорони дітей і опіки над молоддю” доктора Я. Пачовського у Львові був організований медико-консультативний центр під назвою Українська порадня матерів. Метою діяльності цього закладу було надання лікарської допомоги бідним українським дітям та матерям, а також безкоштовної юридичної консультації матерям у справах, пов'язаних з опікою над дітьми.

„Порадня” знаходилася у приміщенні амбулаторії Товариства „Народна Лічниця”. Тут із зазначених питань консультували 20 жінок, яким керувала С. Раковська. Серед працівників порадни були світські особи і монахині [198, 177]. Ординаторами тут працювали відомі у тогочасному суспільстві українські лікарі Д. Лежогубська-Чубатова, О. Філяс, Т. Туна-Надрага. Будинок та лікарське обладнання для цієї медико-консультативної установи подарував митрополит А. Шептицький [438, арк.3].

Вже на початку існування закладу допомогу отримало 29 дітей раннього віку. За перший рік діяльності Порадні ця кількість зросла до 500 осіб, а за перше півріччя 1920 р. – 311 дітей мали змогу пройти безкоштовні медичні обстеження та лікування [60, 92].

Найважливішим було те, що молоді українські матері, часто недосвідчені та неграмотні у питаннях догляду новонароджених, одержували кваліфіковану допомогу. Завдяки організаторам та працівникам „Порадні” жінки з дітьми до 3-х років проходили обстеження стану здоров’я дитини, безкоштовно лікувалися, радилися з різних питань щодо розвитку, догляду та виховання дітей. Важливим моментом роботи „Порадні” було те, що лікарі відвідували сім’ї з немовлятами, особливо у випадках хвороби дитини. У період епідемії віспи тут було організоване масове щеплення, проведені консультації щодо профілактики цього та інших захворювань.

З 1920 р. послугами „Порадні матерів” могли користуватися і діти до 14 років. Протягом року цей заклад опікувався 2098 дітьми різного віку, надаючи лікарську, матеріальну, просвітницьку допомогу.

Керівництво закладу прагнуло залучити якомога більше жінок та дітей, сприяти поширенню знань з медицини, фахово допомагати малозабезпеченим українцям. Тому у 1934 р. силами „Порадні” були організовані курси плекання немовлят. 45 слухачів на 12 лекціях вивчали основи гігієни, методи виховання та догляду за новонародженими. Практичні демонстрації проводили досвідчені лікарі О. Барвінський, С. Парфанович, О. Філяс [271, 98-99].

За свідченням одного з працівників закладу лікаря О. Барвінського, „Порадня” дбала не лише про фізичне, але про духовне й національне виховання українських дітей. Лікарі під час візитів до хворих дітей або на прийомі в амбулаторії Народної лічниці, спілкуючись з батьками, наголошували, зокрема, на необхідності навчання дітей саме в українських

школах [198, 178]. Цим самим відбувалася популяризація навчальних закладів під керівництвом монахинь УГКЦ та громадських товариств.

Завдання матеріальної, консультативної, психологічної допомоги самотнім матерям виконувала Секція нешлюбних жінок та їх дітей, яка у 1935 р. була створена „Українським краєвим товариством охорони дітей та опіки над молоддю” [369, 5].

Поряд з цим громадськість краю у співпраці з УГКЦ дбали про безробітних людей, організовуючи, так звані, фахові поради. Ці інституції допомагали молоді та старшим особам зорієнтуватися у виборі професії, здобути елементарні знання та вміння з обраного фаху.

Зокрема, у 1932 р. у Львові була створена „Українська рада для вибору звання”, учнями якої окрім молоді, були дорослі безробітні люди, інваліди, каліки, стан здоров'я яких дозволяв їм працювати. Тут консультували „фахові доради”, які повинні були знати психологію, основи педагогіки, орієнтуватися в питаннях ринку праці того часу. Окрім них, бесіди профорієнтаційного змісту проводили лікарі. Слід, зазначити, що засновники та фахівці Ради чітко усвідомлювали важливість правильного вибору професії людьми, які до них зверталися. Тому ретельно вивчали уподобання, розумові та фізичні, можливості, здібності своїх підопічних.

За перший рік існування заклад надав допомогу близько 80 особам. Поступово були визначені структурні відділи „Ради”. Зокрема, консультацію можна було отримати у таких секціях: психотехнічній, економіко-статистичній, фахового шкільництва, лікарській, секції порадиництва. Важливим моментом при виборі професійних уподобань була бібліотека, матеріали якої орієнтували людей в основних галузях життєдіяльності. „Рада” проводила й популяризацію фахових навчальних закладів краю.

Згромадження сестер Службниць самостійно організувало подібні консультативні заклади, які сприяли у виборі фаху. Так, у 30-х рр. ХХ ст. у Галичині було створено 12 таких спеціалізованих центрів під керівництвом монахинь. Це були, так звані, робітні крою та шиття, церковних риз, квітів і гафтів, курси куховарства, які функціонували у Збаражі, Новосілках, Бучачі, Монастириськах, Кристинополі, Самборі, Коломії [283, 345].

Таким чином, в умовах засилля польських колоністів, коли українці в більшості були безробітними, не мали освіти, різні консультативні заклади, створені громадськістю, Церквою, підтримувані митрополитом А.Шептицьким, сприяли галичанам в здобутті знання, сформуванні певних умінь, що допомагало подальшому працевлаштуванню.

Наступний напрям – духовна та психологічна допомога пораненим, невиліковно хворим – визначався у документах чернечих чинів як важлива форма опікунської роботи. Зокрема, у Конституції Згромадження сестер Службниць з цього приводу зазначалося: „Сестри передусім служать духовним потребам хворих, і коли приходить час, приготавляють їх до зустрічі з Господом” [218, 41].

Війни та епідемії призводили до важких захворювань, які довго, а подекуди, і взагалі не виліковувалися. Церква розглядала цю проблему, використовуючи поняття „паліативна допомога”. Це медична допомога смертельно хворому пацієнтові, яка скерована в основному на боротьбу із симптомами, ніж з основною причиною хвороби. Для цього хворому призначають процедури, які полегшують його існування [149, 105].

Звичайно, на першому плані у вирішенні таких проблем була і є медична допомога, проте не останнє місце у лікуванні займає психологічний та душевний стан хворого. У підрозділі 3.1. вже зазначалося, що кількість кваліфікованих українських медиків на початку ХХ ст. у Галичині була вкрай малою. Тому, обслуговуючи велику кількість хворих та поранених, вони не мали змоги кожному приділити достатньо уваги. Зрозуміло, що і в

польських шпиталях особливо не переймалися українськими пацієнтами. Саме тому, турбота, піклування монахинь були такими важливими. Розмова з духовною особою, молитва до Бога, сповідь для українця-християнина була заспокоєнням душевних переживань, підтримкою, стимулом у лікуванні.

Наслідками бойових дій на землях Галичини була і велика кількість інвалідів війни. Зокрема, до них належали ветерани українського національно визвольного руху, українські січові стрільці, ветерани УГА.

Силами громадськості та Церкви для цієї категорії населення було створене у Львові „Українське крайове товариство опіки над інвалідами”. Метою діяльності товариства була опіка над інвалідами, яка полягала в утриманні, лікуванні, забезпеченні всім необхідним [369, 5]. Для цього почав діяти Дім українських інвалідів у Львові. Важливою рисою закладу було те, що тут не лише проходили лікування приїжджі з різних населених пунктів, а й знаходили притулок бездомні самотні люди з особливими потребами. Кошти для утримання такого закладу надходили із спеціального фонду, створеного митрополитом А. Шептицьким.

Важливим завданням Товариства була побудова санаторію для інвалідів, потреба в якому ще більше зросла після закриття українського військового табору у Чехо-Словаччині, де перебували кілька десятків колишніх військових Української Галицької Армії (УГА). Для здійснення кошти постійно поповнював сам митрополит, допомагали меценати.

У 1925 р. Українське крайове товариство опіки над інвалідами налічувало 14 філій у різних містах Галичини, тут було зареєстровано понад 700 осіб. У Домі інваліда у цей час одержали притулок 34 особи. У 1928 р. ця організація опікувалася 863 інвалідами, 394 з яких щомісяця отримували грошову допомогу у розмірі 7 200 злотих [161, 2].

Робота з інвалідами полягала не лише у наданні медичної допомоги. Особливо важливою для таких людей була психологічна підтримка, яку могли надавати монахині. Дуже часто інваліди були самотніми, втративши рідних і близьких. Сповідуючи християнські цінності, черниці УГКЦ при спілкуванні з ними, допомагали відчувати себе потрібними – своєму народові, друзям, Церкві.

Ще одним напрямом психолого-педагогічного дорадництва була підготовка молоді до шлюбу, сімейного життя, народження дітей. Таку роботу, в основному, здійснювали представники чоловічих чернечих згромаджень, оскільки саме вони проводили обряд вінчання. Проте, і монахині гуртували при своїх домах та монастирях молодь, ознайомлюючи їх із християнськими засадами шлюбу, допомагали зрозуміти психологію сім'ї, морально готуватися до цього. Така робота, в першу чергу, сприяла профілактиці розлучень, соціального сирітства, коли мати чи батько покидали дитину через незрілість та неготовність її виховувати.

Для здійснення духовної, психологічної, моральної опіки представники чернецтва, духовенства застосовували різні методи: бесіди, розмови, обговорення та допомога у вирішенні проблеми. Зокрема, найбільш популярними були бесіди, одним із завдань яких було спрямувати, виправити, вдосконалити і розвинути природні дарування того, з ким вони проводилися [276, 37].

Окремим напрямом дорадництва була і є актуальною сьогодні катехизація (проповідання віри) дорослих. Засоби катехизи: педагогіка таїнств, сповідь, Святе Причастя, реколекції, духовне наставництво. Результатом цього є „усвідомлення самим собою й іншими непорушності гідності кожної людської особи” [159, 178].

Проповідання віри дорослим повинно широко враховувати пережитий ними досвід, а також обставини й проблеми, з якими вони зустрічаються у житті, вона також звертається до тих, які переживають

зміни та іноді досить глибокі кризи. Тому віру дорослого треба постійно „просвічувати, розвивати й оберігати” [190, 3].

Серед різних категорій дорослих людей чи не найбільше значення має духовна допомога перестарілим. „Ці люди, на яких дивляться як на пасивний об’єкт, що так чи інакше заваджає, повинні бути визнані Божим даром для Церкви і суспільства” [159, 56] – на таких християнських засадах повинно формуватися ставлення до людей похилого віку.

Яскравим прикладом допомоги перестарілим особам на початку ХХ ст. була діяльність примонастирських притулків. Тут сестри опікувалися людьми похилого віку не лише матеріально (детальніше у підрозділі 3.3). Монахині розуміли, що часто люди досягають старості з глибокими душевними і тілесними ранами. Якщо особа знаходиться у притулку, то вона самотня, можливо втратила дітей і рідних. Черниці допомагали пережити такі ситуації завдяки молитві, прощенню і внутрішньому миру. Вони намагалися будувати свою роботу на укріпленні в людей надії, поясненні важливості духовної підготовки до зустрічі з Богом.

Підготовка до здійснення психологічної та духовної опіки були центральними у психолого-педагогічній, геронтологічній роботі черниць. Підстави для її проведення давала освіта, здобута у вищих та середніх духовних та богословських закладах.

На відміну від створення опікунсько-виховних закладів, яке вимагало спеціальних дозволів, проповідницька, богословська робота чернецтва могла здійснюватися безперешкодно. Для цього, як і для інших напрямів роботи теж потрібні були кваліфіковані кадри. Тому УГКЦ піклувалася і про розвиток системи духовної опіки. Представники чернецтва навчалися в духовних семінаріях, академіях та, так званих, новіціатах – школах для молодих монахів (послушників). Вищі духовні навчальні заклади присвоювали своїм випускникам учений ступінь, що часто було підставою займати керівні посади в монастирях.

Вагомим у здійсненні духовної і психологічної освіти монахинями був сам досвід чернечого життя. Глибоке знання законів і традицій Церкви, християнської етики, статус сестер були тим підґрунтям, що зміцнювало віру людей в себе, формувало духовність, милосердя, сприяло укріпленню патріотичних почуттів.

Отже, зазначені форми та види роботи чернецтва формують один з важливих напрямів опікунської діяльності чернечих згромаджень УГКЦ в Галичині у досліджуваний період – психолого-педагогічне дорадництво дорослих. В умовах Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі психологічна, моральна, духовна підтримка монахинями осіб, які зазнали фізичних та душевних травм, допомагала вижити у складних життєвих обставинах.

3.3. Соціально-геронтологічна діяльність чернечих об'єднань у монастирях та будинках перестарілих

Український народ протягом тривалого періоду бездержавного існування зазнавав соціальних утисків та дискримінації. Війни і епідемії першої половини ХХ ст. призвели до загибелі значної кількості людей, а еміграції – до масового виїзду галичан, у яких вдома залишалися самотні старі батьки. Зрозуміло, що польська влада найменше уваги приділяла проблемам українців, ігноруючи усі сфери їх життєдіяльності. Дієвим оборонцем соціальних прав і свобод народу була Греко-католицька церква, яка намагалася вживати різноманітних заходів для матеріальної, правової, духовної підтримки галичан.

Це визначило ще один напрям опікунської діяльності чернечих чинів УГКЦ – допомога самотнім перестарілим, немічним, які не можуть самостійно себе обслуговувати, та убогим людям. Оскільки ці категорії осіб на початку ХХ ст. були найбільш чисельними та найбільш потребуючими.

Свідома українська громадськість розуміла важливість та актуальність проблеми допомоги перестарілим і шукала шляхів її розв'язання. Так, священник Д. Танячкевич у часописі „Нива” зазначав, що найважливішою є „потреба, головна по селах, опіки над старцями і каліками. Якись домки-притулки для них, це річ конечна” [363, 149]. Необхідність такої допомоги була очевидною, бо саме відношенням до перестарілих визначався рівень цивілізованості суспільства.

Першими опіку над перестарілими започаткували сестри Службниці. „Дім для убогих старців” під проводом монахинь та сестри Йосафати Гордашевської існував ще з 1895 р. Для цього Комітет фундації князя Костянтина Острозького в Тернополі подарував монахиням будинок та пожертвував 250 злотих. Тут працівниками були черниці Теофіла та Олександра, та дівчата, які ще не прийняли монаших обітів, М. Клим і Т. Турчанська [284, 82]. Такий напрям їхньої діяльності регламентували директиви згромадження. З цього приводу там зазначалося: „Сестри можуть провадити доми для немічних та старших людей” [218, 41].

Ініціативу Згромадження сестер Службниць у справі опікування перестарілими продовжили й інші чернечі спільноти. З цією метою у 1910 р. духовенством УГКЦ при парафії Кристинопільського монастиря отців Василіян було створене „Товариство жінок-мироносиць”. Основним завданням його діяльності визначалася опіка над самотніми перестарілими (Додаток М). На першому році існування ця добродійна організація налічувала 738 осіб, частина з яких доглядали перестарілих, а інші допомагали товариству коштами [493, 25].

З 1914 р. „Товариство жінок-мироносиць” продовжило свою діяльність у власному монастирі (м. Кристинопіль) як монаша спільнота – Згромадження сестер Мироносиць під покровом Св. Марії Магдалини. Важливим є той факт, що головна мета товариства – опіка над людьми похилого віку – стала й основою діяльності нового чернечого об'єднання.

Опікунська діяльність черниць над перестарілими і немічними людьми ще не була предметом спеціального дослідження в науковій літературі, за незначними винятками, зокрема дипломної роботи з історії Згромадження сестер Мироносиць монахині Августини Черноус. До цієї проблеми автори зверталися лише побічно. У зв'язку із відсутністю фахової літератури, матеріалом для написання цього підрозділу стали бесіди та інтерв'ю з монахинями, що жили в описуваний період.

Як зазначила генеральна настоятелька сучасного згромадження В.Тара, опіка – це харизма сестер Мироносиць [137, 225]. У статуті Товариства, а згодом і Згромадження на початку ХХ ст. з цього приводу було визначено „Приймати до свого власного захисту найубозших старців і удержувати їх на власний рахунок до смерті” [353, 2]. Для цього організовували притулок – відводили частину будівлі монастиря, де селили старих та немічних людей. Важливим було те, що за статутом, опікунський заклад повинен був мати кожен монастир Згромадження. Проте, притулок мав бути лише один для групи осіб однієї статі, тобто для чоловіків або жінок.

Статут Мироносиць передбачав і основні види послуг, які монахині надавали потребувачим. Зокрема, це:

- забезпечення житлом (окреме приміщення у монастирі), де мали бути дотримані усі санітарно-гігієнічні вимоги (світло, тепло та ін.);
- організація харчування;
- прання одягу, його пошиття, ремонт;
- обслуговування немічних осіб (допомога у пересуванні, здійсненні гігієнічних процедур, одягання, прогулювання та ін.)
- медичний догляд у випадку хвороби;
- після смерті – організація похорону за християнськими канонами [353, 3].

Засновник Згромадження сестер Мироносиць Ю. Дацій уклав спеціальний документ під назвою „Правильник для приютів під опікою сестер Мироносиць” (Додаток Н). Він містив правила прийому до притулку, права та обов’язки перебуваючих. Зокрема, це зазначалося у таких розділах: „Хто приймач до приюта?”, „Кого можна прийняти до приюту?”, „До чого зобов’язаний приютовець?”, „Чого має сподіватися приютовець в приюті?”, „Практики духовні в приюті”, „Порядок у приюті”, „О праці приютовців”, „Харч”, „О хорих приютовця”, „О виключенню приютовця”, „Кілько відділів має бути при кождім домі”, „Відділ дівчат”, „О сестрі Провідниці приюта” [310, 1-11].

Слід відзначити, що діяльність притулків для перестарілих та немічних людей під керівництвом сестер Мироносиць була організованою та планомірною. Вона керувалася згаданими документами: Статутом Товариства Мироносиць, Правильником, а також окремі положення такої діяльності було висвітлено в „Уставах Згромадження Сестер Мироносиць під покровом Св. Марії Магдалини” в розділі XX „О праці Сестер”.

Згідно „Уставів” керівництво притулку становила домова Рада, до складу якої входили сестра Настоятелька (керівник), сестра Заступниця, сестра Скарбничка і дві монахині, які склали обіти [373, 31].

Керівник притулку вела відповідну документацію:

1) книгу реєстрації людей, що потрапляли в притулок. Цю книгу складали окремі протоколи, або їх ще називали – виводи. Вони містили інформацію про дату та місце народження кандидата до притулку, час прийняття до опікунського закладу, важливі моменти з життя та інформацію про стан здоров’я.

2) книгу „Інвентар приюта”.

3) книгу „Історія приюта”.

4) папку з різноманітними документами людей.

Важливою при прийнятті до притулку була наявність особистих документів, які засвідчували особу. Якщо їх не було, настоятелька просила принести довідку, рекомендацію від когось з родичів, або від сільської громади. Такі заходи здійснювалися з двох причин. По-перше, для з'ясування особи майбутнього підопічного. По-друге, громада чи окремі люди, які рекомендували особу, несли відповідальність за неї у випадку виключення з притулку. Такий момент, як виключення, був передбачений „Правильником”. До цього призводило недотримання правил перебування.

Важливою особливістю діяльності сестер Мироносиць було те, що вони утримували людей виключно з власних коштів – „з праці своїх рук”. Для цього монахині винаймали землю, обробляли її і вирощували овочі і зернові культури. За звичай, ті, хто проживали у монастирі і могли виконувати посильну роботу, допомагали сестрам. З цього приводу в „Правильнику” був окремий розділ, який регламентував види діяльності підопічних: „Провідничка призначає роботу кожному, маючи на увазі здоров'я, силу, спроможність і здатність” [310, 7].

До обов'язків мешканців притулку належало і прибирання власних кімнат, знову ж таки, якщо людина була працездатною. В основному, всю господарську роботу: догляд приміщення монастиря та притулку, прання постелі та одягу підопічних, готування їжі здійснювали монахині.

Особлива увага монахинь приділялася хворим людям, які мешкали в притулку. Якщо захворювання було епідемічного характеру, керівниця доправляла особу до шпиталю, інших лікували самі чернеці. При догляді хворих чоловіків, монахині користувалася допомогою інших підопічних. Важливим моментом були сповідь, причастя, елеопомазання хворих, оскільки вважалося, що вони допомагають одужати, несуть психологічний комфорт, позитивну енергетику.

Ілюструє опікунську діяльність згромадження приклад допомоги одній із галицьких сімей. Події встановлено за спогадами очевидиці – сестри

Ірини Чайки. Так, з 1914 р. монахині Мироносиці опікувалися родиною Градюків. Спочатку вони забрали до монастиря на виховання дітей Любу і Миколаю, які через смерть матері та участь батька у бойових діях залишилися напівсиротами. Після закінчення війни, яка зруйнувала будинок цієї сім'ї, у монастирі сестер Мироносиць жив і батько. Зазнавши важких травм, він потребував постійного медичного догляду.

За дослідженнями А. Черноус, у 1914 р. при монастирі сестер Мироносиць проживало троє осіб похилого віку, які були позбавлені допомоги рідних [493, 25]. Зі спогадів сестри Ірини Чайки, стало відомо що окрім сім'ї Градюків, у міжвоєнний період при монастирі проживало понад 30 самотніх убогих та немічних осіб, які потребували допомоги монахинь.

З 1920 р. деякі сестри Мироносиці переїхали до монастиря у Підгірцях на Львівщині, де також організували притулок для самотніх перестарілих. У 1925 р. таку роботу здійснювало 40 монахинь [Там же, с.35].

У 1929 р. інтерес до діяльності цього згромадження виявив єпископ Г.Хомишин. Результатом його відвідин сестер Мироносиць у Підгірцях було запрошення на проживання до Богородчан на Станіславщині.

Під впливом владики згромадження стало місійно-контемплативним (чергуючись, сестри не переривали молитву навіть уночі). Проте, добре спланований режим дозволяв монахиням продовжувати працювати у притулку та надавати допомогу немічними, самотнім людям похилого віку. Свідченням цього є те, що в 1935 р. у новозбудованому монастирі згромадження сестер Мироносиць у Богородчанах жило 15 самотніх осіб, якими опікувалися 64 монахині [137, 226].

Така робота проводилася від часу створення Товариства жінок-мироносиць, продовжувалася у діяльності Згромадження до 1939 р. і є актуальною сьогодні. Зокрема, в Івано-Франківську представниці цього чернечого об'єднання постійно провідують самотніх перестарілих людей, прибирають їхні оселі, здійснюють медичний догляд. Періодично монахині

готують і роздають для цих осіб так звані „продуктові пакунки”. Ініціатором такої роботи є сестра Іриня. Слід відмітити, що допомогою черниць користуються одинокі старі люди не лише з того району, де розташований монастир. Сестри по можливості піклуються про потребуємих осіб з усієї області, навіть з Львівщини.

У 1935 р. захист для одиноких жінок похилого віку, позбавлених опікування родин, організувало у Львові Згромадження сестер Йосафаток [316, 274].

Наслідки війни, голод, повені, світова економічна криза 1929-1933 рр.– все це стало причинами великої кількості безробітних, яких у 1932 р. налічувалося 10260 родин [196, 8]. Від повені у 1927 р., яка охопила все Прикарпаття, постраждало близько 500 000 людей. Лише у Львівському воєводстві 14 000 родин залишилися без засобів до існування [76, 148]. У 1933 р. таке ж стихійне лихо відбулося на Закарпатті. Ці події призвели до голодування, від якого особливо страждали діти та німечні люди.

Греко-католицьким духовенством постійно організовувалися збори коштів для голодуючих. Так, у 1935 р. такий захід допоміг бідним та голодуючим на Яворівщині, куди була переведена сума у розмірі 2 млн. 630 тис. злотих [48, 77].

Вирішувати такі складні ситуації намагалося і Марійське Товариство Пань у Львові, у якому діяла спеціальна секція Добродійності. Мета – матеріальна і моральна допомога жертвам війни, голодуючим родинам. Керівники С.Козакова та О.Бачинська згуртували для такої роботи 465 людей [451, арк. 82].

Для боротьби з безробіттям, голодом з 1930 р. функціонували, створені під керівництвом митрополита А. Шептицького, Українські комітети допомоги безробітним та убогим. Значну допомогу в організації таких структур надавали єпископи Й.Коциловський та Г.Хомишин [76, 54].

У 1932 р. Головна рада Українських комітетів допомоги організувала Український союз милосердя. Союз виділяв кошти для дешевої кухні ім.Св.Йосафата у Львові, зокрема у 1932 р. було надано допомогу в сумі 300 злотих. Окрім цього, новостворена благодійна організація допомагала голодуючим у Косові (Станіславщина) та Турці (на Львівщині).

Велику роль у вирішенні таких складних соціальних проблем українців відіграла Центральна адміністрація столових маєтків, працівники якої постійно перераховували частину своїх зарплат на потреби безробітних, убогих людей. Допомагаючи галичанам відновлювати будинки після повеней чи готуватися до зими, адміністрація виділяла будівельний матеріал, дрова для опалення, які надавалися з церковних маєтків у Перегінську.

Опіку над убогими перестарілими був основним у діяльності сестер Альбертинок. Монахині цього згромадження жили за своїми Конституціями. У Станіславові монастир сестер Альбертинок був представлений монахинями польками за національністю. У Станіславові на вул.Млинарській в будинку цього монастиря до 1939 р. черниці доглядали одиноких перестарілих інвалідів. З 1944 р. вони продовжували свою діяльність у Будинку інвалідів. У 1945 р. дев'ять сестер доглядали тридцять трьох німецьких осіб [63, 143]. Опіку над перестарілими убогими людьми здійснювала і чоловіча гілка цього римо-католицького згромадження – Брати Альберта. У Станіславові на початку ХХ ст. вони мали свій будинок, де проживали, забезпечувалися матеріально та підтримувалися морально одинокі. Старими одинокими людьми піклувалися і представники ордену Камедулів-монахів. У Галичині, зокрема, Станіславові, діяв костел цього згромадження, при якому на кошти міста ченці організували притулок.

Опіку над перестарілими в УГКЦ, як зазначено вище, здійснювали сестри Мироносиці. Вони, як і римо-католицькі монахині, організовували для таких осіб притулки при своїх монастирях. Проте, чернецтву РКЦ у

такій діяльності сприяла польська влада. У зв'язку з цим їхні притулки були масовіші та забезпечували догляд значно більшій кількості людей на відміну від опікунських закладів черниць УГКЦ. А греко-католицькі монахині охоплювали своєю роботою українців, проблемами яких польська влада особливо не переймалася.

Отже, соціально-геронтологічна діяльність греко-католицького чернечих чинів полягала у створенні притулків для одиноких перестарілих та немічних осіб, які були позбавлені опіки рідних. Така робота регулювалася спеціальними документами – „Правильниками”. Її найважливішою рисою було поєднання матеріальної допомоги з моральною підтримкою.

Висновки до розділу 3

1. Створення лікувально-профілактичних установ для обслуговування малозабезпеченої частини населення Галичини було найважливішим завданням української громадськості та духовенства. При сприянні митрополита А. Шептицького на початку ХХ ст. для лікування, медичних консультацій незможних українців та представників інших національностей працювали амбулаторія Народної лічниці, шпиталь ім. Митрополита А. Шептицького, санаторії для українських студентів. Всі ці установи безкоштовно обслуговувалися черницями УГКЦ, які, виконуючи обов'язки медичних сестер, допомагали хворим не лише у лікуванні, а й надавали психологічну та духовну опіку.

2. Психолого-педагогічне, духовне дорадництво дорослих осіб під керівництвом монахинь УГКЦ було важливим напрямом опікунської діяльності. Аналізуючи таку роботу черниць початку ХХ ст. її з упевненістю можна назвати систематичною, послідовною, багатокomпонентною та результативною діяльністю, яка здійснювалася в складній ситуації, а тому була дуже доречною і потрібною.

3. Чернечі чини УГКЦ за сприяння духовенства опікувалися й безробітними, убогими людьми та цілими родинами, людьми, які постраждали від стихійних лих, особами похилого віку, немічними. Це реалізовувалося через роботу комітетів допомоги, секцій доброчинності, створення притулків для перестарілих. Соціально-геронтологічна діяльність чернецтва сприяла вирішенню проблем найбільш потребуючих, занедбаних людей, чого тоді не могла зробити жодна державна інституція. Своєю роботою монахині несли галичанам віру в Бога, у себе, свої сили, свій народ, бажання жити за християнськими канонами. Водночас, робота з перестарілими, будучи однією з найважчих ділянок соціальної роботи,

приносила моральну сатисфакцію і самим представницям чернечих згромаджень, які були свідомі своєї християнської і соціально-культурної місії, а тому виконували її з охотою та посвятою.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та здійснено системний аналіз актуальної проблеми опікунської діяльності релігійних організацій УГКЦ у Галичині в кінці XIX - першій половині XX ст., що полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних засад опіки, вивченні розвитку чернецтва УГКЦ в контексті опікунсько-виховної діяльності.

Результати історико-педагогічного наукового пошуку, аналіз широкої джерельної бази забезпечили виконання поставлених завдань та дозволили сформулювати такі висновки.

1. Вивчення суспільно-політичних та соціокультурних передумов опікунської діяльності УГКЦ дозволяє сверджувати, що її значущість в кінці XIX – першій половині XX ст. була зумовлена низьким рівнем соціально-економічного розвитку регіону, стрімким зростанням явищ соціальної дезадаптованості: сирітства, безпритульності, бездоглядності та педагогічної занедбаності дітей, молоді та дорослих внаслідок воєн, епідемій, масових еміграції, незадовільним станом медичного обслуговування, відсутністю рідномовних освітніх та опікунських установ. На початку XX ст. в краї було зареєстровано 40000 сиріт та занедбаних дітей, які потребували захисту і догляду. Після Першої світової війни таких дітей було вже близько 250000, а показник смертності серед них подекуди сягав 50%. Ці негативні явища були викликані комплексом соціально-політичних, економічних та інших причин. У таких умовах українці ініціювали створення власної структури закладів опіки, які в основному були під керівництвом українських громадських організацій та УГКЦ.

2. Розкрито зміст діяльності греко-католицького чернецтва у галузі опіки дітей-сиріт, школярів і молоді, який полягав у моральній, психологічній, духовній підтримці, матеріальній допомозі та сприянні у

навчання, що підтримувалося функціонуванням широкої мережі навчально-виховних та опікунських закладів. Вони надавали можливість молоді здобувати середню освіту та готуватися до навчання у вищих освітніх закладах. Найважливішим моментом опікунсько-виховної діяльності греко-католицького чернецтва була постановка і дотримання триєдиної мети: навчання, виховання та розвиток української дитини. Для гармонійного розвитку учнів великого значення вчителі приділяли усім напрямам виховання: національному, громадянському, релігійно-моральному, духовному, естетичному, трудовому, фізичному, які реалізувалися на принципах культуро- та природовідповідності, врахування вікових особливостей дітей, послідовності, наступності, науковості. Навчально-виховна робота здійснювалася за допомогою словесних, наочних та практичних методів. Опікунсько-виховні установи чернецтва УГКЦ підпорядковувалися та звітували державній шкільній владі, яка відзначала високий науково-методичний рівень їх викладацького складу, наявність відповідної матеріально-технічної бази, уніфіковані навчальні програми.

Опікуючись освітньо-виховними закладами в досить складній політичній та економічній ситуації в Галичині, греко-католицькі релігійні згромадження виховували громадян, свідомих своєї національно-культурної місії і завдань християнського життя.

3. Здійснене дослідження дозволило визначити сутність андрагогічної та соціально-геронтологічної роботи релігійних організацій із віктимними категоріями осіб досліджуваного періоду, які здійснювалися за такими напрямками: медична допомога пораненим, невиліковно хворим та особам з функціональними обмеженнями, психолого-педагогічне і духовне дорадництво дорослих, які зазнали фізичних чи душевних травм, та створення притулків для самотніх людей похилого віку. Метою цієї діяльності була консультативна допомога, моральна і психологічна підтримка, що полягала у втішанні, розраджуванні тих людей, які потрапили

у складні життєві ситуації, втратили рідних, залишились самотніми. Для реалізації окреслених напрямів були підібрані і залучені у практику роботи такі засоби: сповідь, бесіда, духовне наставництво, за допомогою яких представники чернецтва несли людям віру в Бога, бажання жити за християнськими канонами, а також сприяли формуванню національної еліти.

Окремо слід зазначити, що діяльність релігійних організацій УГКЦ була б неможливою без духовного батька і наставника митрополита А. Шептицького, який не лише стояв біля витоків їх зародження і становлення, а й потужною фінансовою допомогою сприяв їх розвитку і процвітанню на благо всього українського народу.

Поряд з українськими чернечими чинами та згромадженнями у Галичині опіку над дітьми, молоддю та самотніми немічними і перестарілими здійснювали і римо-католицькі монахи і монахині. Їхня робота відбувалася за подібними напрямками та охоплювала такі ж категорії осіб, хоча і спрямовувалася в основному для поляків. Ті українці, які відвідували опікунські установи цих згромаджень, повинні були розмовляти польською мовою та сповідувати польські традиції і звичаї. Оскільки греко-католицьке духовенство в Галичині було тісно пов'язане з українським національним рухом та змаганнями за українську державність, то це відбилося на взаєминах із римо-католиками та послужило підставою для репресій з боку радянської влади.

4. Узагальнення досвіду опікунства релігійних згромаджень УГКЦ дозволило стверджувати, що найбільш ефективними напрямками роботи були такі: опіка над новонародженими-сиротами та дітьми дошкільного віку, позбавленими батьківського піклування, матеріальна допомога дітям із незаможних сімей, моральне виховання школярів, допомога дітям з особливими потребами, медичний догляд, опіка та морально-психологічна

підтримка убогих, немічних, хворих та саодинокх лодоєй похилого віку; психолого-педагогічне і духовне дорадництво дорослих.

Сьогодні в Україні опіка здійснюється загалом державними органами. Для розв'язання деяких проблем піклування осіб, які потребують допомоги, функціонують і громадські організації, створено благодійні фонди. Відроджена УГКЦ має усі підстави для впровадження свого позитивного історичного досвіду опіки і піклування (Діяльність УГКЦ та чернечих чинів у царині опіки в сучасній Україні зображена у додатку П).

Дослідження позитивних результатів у галузі опіки і піклування УГКЦ над віктимними особами означеного періоду набуває особливої актуальності в сучасних умовах, у зв'язку з невирішеністю в українському суспільстві гострих проблем сиріт, немічних, лодоєй похилого віку. (Деякі дані, які характеризують ці питання, представлені у додатку Р). З метою вивчення історичного та педагогічного досвіду опікунської діяльності чернечих чинів УГКЦ нами розроблено спецкурс „Опікунсько-виховна діяльність чернецтва у Галичині в кінці ХІХ – першій половині ХХ ст.” для дисциплін „Історія соціальної роботи”, „Історія педагогіки”, програму якого поміщено у Додатку С.

Ретроспективний аналіз досвіду опікунсько-виховної діяльності дозволив визначити такі шляхи його творчого використання :

- співпраця держави з церквою та її організаціями у розв'язанні складних проблем опіки над віктимними категоріями дітей та дорослих;
- забезпечення підготовки кадрів для роботи в опікунських установах з числа представників релігійних згромаджень силами церкви та держави;
- проведення спільних благодійних акцій, які сприяли б фінансовій підтримці, розвитку та удосконаленню опікунсько-виховної сфери під керівництвом релігійних та громадських організацій;
- створенні навчально-виховних і опікунських закладів різного типу: дошкільних навчальних закладів, початкових шкіл, гімназій, ліцеїв,

шпиталів, лічниць, будинків для одиноких матерів, домів перестарілих на основі позитивного досвіду державних і релігійних організацій;

- творче використання напряму психолого-педагогічного дорадництва дітей і дорослих;

- застосування елементів духовної опіки в практиці медичних закладів, особливо для людей з функціональними обмеженнями;

- підготовка молодих людей до сімейного життя та свідомого батьківства на засадах християнської етики;

- підтримка молоді в процесі її соціалізації.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого цілісного вивчення потребують зміст та особливості опікунської діяльності православного чернецтва, досвід релігійних згромаджень у питаннях опіки над неповнолітніми в'язнями у виправних закладах, напрями та форми соціальної допомоги з боку УГКЦ українцям діаспори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Алиськевич А. Короткий нарис історії „Взаємної Помочи Українського Учительства” в роках 1904-1908 // Учительське слово. - 1926.- Ч.4.- С.6-13.
2. Аллярд П. Святий Василій Великий.- Нью-Йорк, 1968.- 120 с.
3. Англо-український термінологічний словник-довідник із соціальної роботи / Укл.: А.Журавський, І.Байбакова, Н.Гайдук, О.Гілета, З.Казимира, С.Кравець.- Львів, 2004.- 214 с.
4. Андреев А.Р. Монашеские ордена.- М., 2001.- 400 с.
5. Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 роки. Історико-правовий аналіз.- Івано-Франківськ, 2004.- 334 с.
6. Антонович В. Нарис становища Православної Церкви на Україні від половини XVII до кінця XVIII ст.-/Б.М.б.р./.- 154 с.
7. Антонюк Г. Шкільна освіта в Україні в епоху бароко // Київська церква.- № 5 (11).- Київ - Львів, 2000.- С. 73-79.
8. Арсеньєв Н. Православная церковь и западное христианство. Ч.1: Православие и католичество.- Варшава, 1929.- 108 с.
9. Бадора С. Теорія і практика виховання в опікунському середовищі (на матеріалах Польщі): Автореф. дис...докт. педагог. наук: 13.00.05 / Ін-т педагогіки АПН України.- К., 2001.- 46 с.
10. Бадора С. Теорія і практика опікунства в Польщі.- Івано-Франківськ, 2000.- 252 с.
11. Бадяк В. Наш владика: Життя та посмертні митарства перемишльського єпископа Йосафата Коциловського / Суспільно-культурне товариство “Надсяння”.-Львів: Вид-во Отців Василян “Місіонер”, 2000.- 110 с.
12. Байрак М. Державотворчий потенціал національної церкви // Віче.- 2003.- № 2.- С.66-71.

13. Баран С. Митрополит А.Шептицький.- Мюнхен: Вернигора, 1947.- 151с.
14. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772-1939 рр.) / Методичний посібник // Рідна школа.- 1998.- № 7-8.- С.33-48.
15. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Східній Галичині (1867-1939 рр.): Автореф.дис...канд.педагог.наук: 13.00.01 / Київ, 1996.- 20 с.
16. Бартошевський І. Педагогія руська або наука о вихованню.- Львів, 1909.- 426 с.
17. Бартошевський І. Християнсько-католицька педагогіка.- Львів, 1909.- 425 с.
18. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник.- К.: Центр навчальної літератури, 2003.- 134 с.
19. Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881-1939 рр.).- Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999.- 208 с.
20. Богданов М. Історичність українського греко-католицького християнства // Добрий пастир.- № 3.- 1990.- С.20-22.
21. Боєчко В.Ф. Церковні рухи 20-30-х рр. ХХ ст. та боротьба за відродження духовності і національної ідеї в Україні // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. С.В.Кульчицького, А.Г.Морозова.- Черкаси: Черкаський державний університет імені Б.Хмельницького, 2003.- Вип.7.- С.50-53.
22. Бойко М. Митрополит Андрей Шептицький. – опікун молоді // Слуга Божий Митрополит А.Шептицький: Зб. науково-популярних доповідей, статей та ін. архівного матеріалу.- Філадельфія, 1997.- С.203-208.
23. Бойко О. Історія України: Посібник.- К.: Видавничий центр „Академія”, 2001.- 656 с.
24. Бойко С. Гошівський монастир // Галичина.- 1998.-6 червня.- С.7.
25. Бойко С. Український “Мойсей” розпочав кар’єру з Станіслава – Андрей Шептицький. // Західний кур’єр.- 1999.- 10 вересня.- С.6.

26. Бойцан В. Просвітницька діяльність греко-католицьких священиків у XIX ст. // Перевал.- 2001.- №3-4.- С.418-425.
27. Бондаренко В. Церква і молодіжні організації в Україні // Людина і світ.- 1992.- № 7-8.- С.17-21.
28. Бондарюк Б. Виникнення та розвиток католицьких чернечих орденів Європи у VI – XVI сторіччях / Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.03 / НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського.- К., 1995.- 23 с.
29. Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. / За ред.Я.Чумак.- Торонто, 1988.- 671 с.
30. Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник / За ред. М.Островерха.-Нью-Йорк-Лондон-Париж-Сідней-Торонто, 1972.-943 с.
31. Бучило Л. Українські церковні братства // Альманах „Гомону України”.- 1988.- С.86-95.
32. Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII-XX ст.: Топографічно-статистична розвідка.- Рим, 1979.- 217 с.
33. Ваврик М. По Василянських монастирях.- Торонто: Видавництво й друкарня ОО. Василян, 1958.- 286 с.
34. Василишин І. Роля духовенства й учительства в розбудженні культурно-освітнього й економічного життя в Городенківському повіті // Український архів: Т.33.Городенщина.- Нью-Йорк.- 1978.- С.182-202.
35. Василькова Ю., Василькова Т. Соціальна педагогіка: Курс лекцій: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - 2-е изд. стереотип.- М.: Издательский центр «Академия», 2000.- 440 с.
36. Васьків А. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919-1939 рр.).- Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / Інститут філософії НАН України.- К., 1997.- 27 с.

37. Ващенко Г. Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді // *Визвольний шлях*. - 1954. - № 5. - С. 29-35, № 6. - С. 27-32.
38. Ващур О.-С. Горіти любов'ю. Духовний шлях Блаженної Сестри Йосафати Гордашевської.- Львів: Видання альманаху “Київська Церква”, 2001.- 120 с.
39. Великанович Д. За українську школу: (В справі зміни закону з 31 липня 1924 р. про мову навчання в державних школах).- Львів: Рідна школа, 1937.- 56 с.
40. Великий А. Джерела українського католицизму // *Київська Церква*. - №1(12). - 2001. - С.59-72.
41. Великий А. З літопису християнської України / Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т.9.- Рим: Видавництво ОО Василян, 1977.- 304 с.
42. Великий А. Релігія і Церква – основні рушії української історії // *Київська Церква*. - № 5 (11). - 2000. - С.45-59.
43. Великий А. Світла і тіні української історії: Причинки до історії української церковної думки.- Рим: Вид-во ОО Василян, 1969.- 217 с.
44. Венгринович С. Добровільно: Спогади.- Мельборн, 1990.-207 с.
45. Вергун І. Прелат Кирило Селецький /1835-1918 Галичина/ // *Визвольний шлях*. - 1983. - Кн.7. - С.861-867.
46. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII - початок XX ст.).- Львів: Видавництво “Світ”, 1996.- 447 с.
47. Верхратський І. Історія медицини.- К.- 1974.- 290 с.
48. Виказ жертв на голодуючих в Яворівщині // *Премиські Єпархіальні Відомості* .- Перемишль.- 1935.- Червень.- С.76-77.
49. Виноградова-Бондаренко В. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х років XX ст. / Автореф. дис... канд. педагог. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України.- К., 2001.- 22 с.

50. Витівський М. Християнське виховання і навчання дітей. Порадник для батьків, вихователів, учителів-катехитів.- Трускавець.- 2001.- 136 с.
51. Вихрущ А., Антонюк Т. Право на безсмертя / культурно-освітня діяльність Андрея Шептицького /// Рідна школа.-1997.-№ 9.- С.9-11.
52. Вихрущ А. Криза педагогічної науки і основи християнства // Моральна цінність християнства і відродження національної школи. - Доповіді науково - практичної конференції. - Київ - Тернопіль: Відродження, 1995.- С.22-25.
53. Вишневський О. Сучасне українське виховання.- Львів: Армія України, 1996.- 238 с
54. Вісті про Великого Митрополита Андрея Шептицького.-Рим: Накладом Постуляції, 1955.- 32 с.
55. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви.-К.: Либідь, 1998.- Т.3 /XVIII-XX ст./.- 1998.- 390 с.
56. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви.-К.: Либідь, 1998.-Т.4.-1998.- 384 с.
57. В обороні прав нашої Греко-католицької церкви.- Львів: Накладом І.Готя, 1929.- 84 с.
58. Вовк Ю.І. Стан освіти та медичного забезпечення селянства в кінці XIX – на початку XX ст. // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. С.В.Кульчицького, А.Г.Морозова.- Черкаси: Черкаський державний університет імені Б.Хмельницького, 2003.- Вип.7.- С.35-37.
59. Войнар М. Василяни в українському народі.- Нью-Йорк, 1969.- 100 с.
60. Волянчук Р. Педагогічний аспект опіки дітей та молоді в Галичині (друга половина XIX ст. – перша третина XX ст.): Дис... канд. педагог. наук.: 13.00.01- Івано-Франківськ, 2004.- 230 с.

61. Воробець Т. Українське Гігієнічне Товариство у Львові та його перший Відділ у Тереховлі // Лікарський Вісник.- 1961.- Ч.20.- С.16-19.
62. Врецьона Г. Новомодні основи виховання // Школьная Часопись.- 1886.- Ч.22. - С.169-170.
63. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станіслава): перша половина ХХ ст.-Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998.- 215 с.
64. Вступ до соціальної роботи: Навчальний посібник / За ред. Т.В.Семигіної, І.І.Миговича.- К.: Академвидав, 2005.- 304 с.
65. Гаврош О. Житіє отців-василіян (Католицький монастир). // Україна молода.- 1999.- 15 вересня.- С. 7.
66. Гайдукович В. Проблеми соціального захисту в умовах зміни соціально-економічних відносин.- К., 1993.
67. Гайковський М. Митрополит Андрей Шептицький у радянській післявоєнній історіографії // Богословія.- Рим, 1991.- Т.55.- С.144-156.
68. Галайба В. Життя монастирське, останнє століття // Пам'ятки України.- 1999.- № 1.- С.95-98.
69. Галицькі митрополити. - Львів: Логос, 1992.- 94 с.
70. Генік Л. Релігійно-моральне виховання молоді в навчальних закладах східної Галичини (кінця ХІХ – початку ХХ століття).- Івано-Франківськ: Плай, 2000.- 270 с.
71. Герусінський С. Основанє і розвій рускої оселі вакаційної // Нива.- 1910.- № 12.- С. 368-370.
72. Герцюк Д.Д. Педагогічна освіта в Галичині в другій половині ХІХ-на початку ХХ ст. // Вісник Львівського університету.- Львів: Світ, 1991.- С.69-78.
73. Гісем О., Мартинюк О. Історія України: Довідник.- Тернопіль, 2003.- 340 с.
74. Гладка Г. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899-1939 рр.): Автореф.дис...канд.істор.наук: 07.00.01

- / Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича.- Чернівці, 2000.- 18 с.
75. Глистюк Я., Турій О. Греко-католицьке чернецтво в релігійному житті України, 1939-2001 роки // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії.- Львів, 2001.- Ч.3.- С.360-377.
76. Гнот С. Добродійна діяльність греко-католицької церкви у 1921-1939 рр. (За матеріалами Галицької митрополії): Дис...канд.істор.наук: 07.00.01.- Львів, 2003.- 208 с.
77. Головатий М. “Брат Альберт дає притулок...”/ До перебування монахів Альбертинців у Станіславі // Нова зоря.- 2001.- 21 лютого.
78. Головин Б. Мученики та ісповідники Української церкви ХХ ст. Нариси. Статті. Дослідження.- Тернопіль: Просвіта, 2000.- 244 с.
79. Голод і руїна в Європі // Вперед. - 1920. - 17 лист.- С.3.
80. Голяченко О. Духовні джерела української медицини та шляхи її відродження // Матеріали Першого Європейського Конгресу Українських Лікарських Товариств.- Івано-Франківськ, 1991.- С.45-47.
81. Гончаренко С. Український педагогічний словник.- К., 1997.- 374с.
82. Гордієнко В. Сталінізм і українська Церква. / В кн.. Українське відродження і національна Церква.- К.: Меморіал, 1990.- 90 с.
83. Горелова Л. Монастирська медицина Русі // Український історико-медичний журнал.- 1996.- № 4.- С. 15-18.
84. Горняткевич Д. Митрополит Андрей Шептицький // Визвольний шлях.- 1954.- № 12.- С.5-20.
85. Городенщина. Історично-мемуарний збірник / За ред. Г.Марунчак.- Нью-Йорк - Торонто - Вінніпег, 1978.- 870 с.
86. Городецький І. Тернистим шляхом (Мартирологія Української Католицької Церкви в образах).-Регенсбург-Мюнхен, 1948.- 40 с.
87. Греко-Католицький Церковний календар / Генеральний Вікаріат для вірних греко-католицького обряду в Польщі.-Варшава, 1988.- 160 с.

88. Гринів О. Національно-духовне відродження: історія і сучасні проблеми.- Львів, Місіонер, 1995.- 224 с.
89. Гриньох І. Слуга божий Андрей – благовісник єдності.- Мюнхен: Накладом автора, 1961.- 222 с.
90. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття. Нариси про історію товариства “Просвіта” на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921-1939рр.).- Івано-Франківськ: Сіверсія, 2000.- 180 с.
91. Гризингер Т. Иезуиты: Полная история их явных и тайных деяний от основания ордена до настоящего времени. Пер. со 2-го нем. изд.- Санкт-Петербург: Лань, 1999.- 576 с.
92. «Громада Святого Духа». Устав і правила.- Кастельгандольфо, 1970.- 33 с.
93. Гудзяк Б. Релігійне життя в Україні у перші п'ять років незалежності // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії.- Львів, 2000.- Ч.2.- С.165-189.
94. Гук В. Священики Української Католицької Церкви.- Коломия, 1999.- 79 с.
95. ДАІФО, ф.2 (Станіславівське воєводське управління), оп.4, спр.17 (Списки дитячих притулків у повітах Станіславського воєводства за 1921-1922 рр.), арк.1-60.
96. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.47 (Піврічний фінансовий звіт Болахівського дитячого притулку за II півріччя 1922 р.), арк.1-14.
97. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.69 (Циркуляри та інструкції Міністерства праці та соціальної опіки про роботу дитячих притулків, дані про смертність дітей та ін.), арк.1-35.
98. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.71 (Дані повітових староств про наявність притулків для дітей військових інвалідів), арк.1-22.
99. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.79 (Акти інспекторських перевірок роботи дитячих притулків за 1925 р.), арк.1-75.

100. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.84 (Річний звіт про діяльність Дрогобицького дитячого притулку 1929-1930 рр.), арк.1-18.
101. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.92 (Дані повітових староств про наявність притулків для перестарілих (1929р.)), арк.1-22.
102. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.137 (Списки дитячих притулків на території Станіславівського воєводства), арк.1-41.
103. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.158 (Звіт снятинського повітового лікаря про обстеження дитячих притулків у м.Снятині, арк.1-2.
104. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.164 (Річні звіти завідуючих про роботу притулків у повітах Станіславівського воєводства за 1931-1932 рр.), арк.1
105. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.196 (Акти обстеження роботи дитячих притулків м.Станіславова), арк.1-19.
106. ДАІФО, ф.2, оп.4, спр.201 (Акти обстеження роботи дитячих притулків Долинського повіту (1938 р.)), арк.1-13.
107. ДАІФО, ф.6, оп.1, спр.586 (Прохання осередку захоронки сс.Служебниць у с.Богородчани про надання дозволу на проведення концерту в честь Матері Божої (1937 р.)), арк.1-47.
108. ДАІФО, ф.6, оп.1, спр.588 (Прохання осередку заряду захоронки сс.Пресвятої Родина у с.Залуква про надання дозволу на проведення дитячого свята (1937 р.)), арк.1-111.
109. ДАІФО, ф.6, оп.1, спр.608 (Прохання осередку заряду монастиря сс.Студиток у м.Галичі про надання дозволу на проведення «Вертепу» (1939 р.)), арк.1-139.
110. ДАІФО, ф.270, оп.1, спр.46 (Розклади занять народної та виділової шкіл сс. Василянок у Станіславові), арк.1-3.
111. ДАІФО, ф.286, оп.1, спр.1 (Класні журнали приватної початкової школи сс.Василянок у Станіславові за 1909-1938 рр.), арк.1-17.
112. ДАІФО, ф.Р-388 (Уповноважений Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів ССРСР по Станіславівській області), оп.2,

- спр.6 (Списки монахинь Згромадження сестер Милосердя Святого Вікентія греко-католицької церкви), арк.1-21.
113. ДАІФО, ф.Р-388, оп.2, спр.39 (Відомості та списки монахинь монастиря „Сестер Служебниць” римо-католицької Церкви по м. Станіславу), арк.1-19.
114. ДАІФО, ф.Р-388, оп.2, спр.40 (Відомості та списки монахинь монастиря „Сестер Уршулянок” римо-католицької Церкви по м. Станіславу), арк.1-24.
115. ДАІФО, ф.Р-388, оп.2, спр.42 (Списки монахів монастиря отців Василіян греко-католицької церкви по м.Станіславу), арк.1-18.
116. ДАІФО, ф.Р-388, оп.2, спр.43 (Списки монахів монастиря отців Редemptористів греко-католицької церкви у Станіславі), арк.1-17.
117. ДАІФО, ф.Р-388, оп.1, спр.49 (Списки монахів монастиря монахів Студитів греко-католицької церкви по м.Станіславу), арк.1-115.
118. ДАІФО, ф. Р-388, оп.2, спр.51 (Копії Уставів Згромадження сестер Служебниць П.Н.Д.М.), арк.1-20.
119. ДАІФО, ф.Р-388, оп.2, спр.67 (Матеріали про роботу греко-католицького монастиря ордену „Святого Вікентія а Пауло”), арк.1-25.
120. ДАЛО, ф.1 (Львовское воеводское управление), оп.3, спр.866 (Переписка с Министерством вероисповедания и общесвенного просвещения и поветовыми староствами, списки и другие материалы о проверке соотношения римо-католических и греко-католических церковных учреждений на территории юго-восточных воеводств Польши), арк.1-57.
121. ДАЛО, ф.1, оп.5, спр.1963 (Ведомости на выплату заработной платы служащим воеводского управления за июнь 1939 г.), арк.1-48.
122. ДАЛО, ф.1, оп.52, спр.445 (Донесение дирекции полиции во Львове о деятельности монахинь из монастыря ордена Василианок во

- Львовє и о националистическом воспитании украинской молодежи, учащихся в школах ордена (1925 г.)), арк.1-8.
123. ДАЛО, ф.1, оп.58, спр.1596 (Донесение польского общества работников Львовской сельскохозяйственной палаты о выборе праления общества), арк.1-57.
124. ДАЛО, ф.110 (Львовское городское староство), оп.5, спр.78 (Списки товариществ и кружков с датой открытия 1937 г.), арк.1.
125. ДАЛО, ф.271 (Дирекція поліції у Львові, суспільно-політичний відділ), оп.1, спр.389 (Переписка з воєводським управлінням у Львові, староствами та ін. та донесення агентів поліції про український політичний, культурно-просвітній та економічний рух, діяльність осіб, партій, церкви та ін. у 1923-1924 рр.), арк.1-45.
126. Делятинський Р., Кам'янський П. Передісторія Станиславівської Єпархії (До 115-річчя з часу заснування) // Нова зоря.- 2000.- 9 серпня.-С.5.
127. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ ст.)» // Освіта.- 1992.- 576 с.
128. Дзерович Ю. Катехитика.- Львів: Праці Львівської Богословської Академії, 1930.- 141 с.
129. Дзерович Ю. Опіка Митрополита А.Шептицького над українським шкільництвом // Рідна школа.- 1939.- № 13-14.- С.205-208.
130. Дзерович Ю. Педагогіка.- Львів: Накладом греко-католицької Богословської Академії, 1937.- 240 с.
131. Дирда М. Ясна гора в Гошеві.- Нью-Йорк, 1972.- 137 с.
132. Дионізій. Обряд торжественного прийняття до Марійської Конгрегації.-Львів: Накладом Марійської Конгрегації, 1922.- 15 с.
133. Дитина в прийомній сім'ї: Нотатки психолога / Г.М.Бевз, І.В.Пеша.-К.: Український інститут соціальних досліджень, 2001.- 101с.

134. Дитячі садки й захоронки Р.Ш. // Рідна школа.- 1934.- Ч.23-24.- С.356-358.
135. Дмитрух С. Блаженний Климентій Шептицький про молитву у відроджених монастирях Студійського Уставу.- Львів: Свічадо, 2002.- 130 с.
136. Документи II Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. - Львів: Свічадо, 1996. - 755 с.
137. Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія. - Львів: Свічадо, 1998. - 325 с.
138. Дорошенко В. „Просвіта”. Її заснування та діяльність.- Філадельфія, Па., ЗДА, 1959.- 102 с.
139. Дорошенко Д. Нарис історії України.- Львів: Світ, 1991.- 573 с.
140. Драгоманов М. Вибране (“...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні”) / Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р.Міщук.- К.: Либідь, 1991.- 688 с.
141. Дубова Т.М. Українська періодика релігійного змісту в Галичині як бібліографічне джерело (1900-1939 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність.- Львів, 1933.- С.45-48.
142. Дубровський В. З побуту українських монахів 2-ої пол. XVIII ст.- К.: ДВУ, 1930.- 44 с.
143. Духнович А. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских. - Ч.1. - Львів, 1857. - 91 с.
144. Енциклопедія українознавства. Том 1.- Львів, 1994.- С.246-247.
145. Енциклопедія українознавства. Том 4.- Львів, 1994.- С.1456.
146. Єгрешій О. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904-1945 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук / Івано-Франківськ, 2003.- 20 с.
147. Єленський В. Творити милостиню // Людина і світ.- 1995.- № 8.- С.2-3.

148. Жилюк С., Костиця М. Монастирі Волині: Історико-краєзнавчий нарис / Житомирське науково-краєзнавче товариство дослідників Волині.- Житомир: М.А.К. Лтд, 1996.- 63 с.
149. Життя у Христі. Моральна катехиза.- Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2004.- 180 с.
150. Жіноча фахова школа у Львові // Рідна школа.- 1934.- № 13-14.- С.206.
151. Жовківщина: Історичний нарис.- Жовква- Львів- Балтимор, 1994.- Т.1.- 326 с.
152. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України.- Львів: Видавництво НТШ, 1991.- 230 с.
153. Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865-1944 рр.). - Івано-Франківськ, 1995.- 62 с.
154. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец Д.-К., Ступарик Б.М. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія / За ред. Б.М. Ступарика.- Івано-Франківськ- Ужгород: «Мистецька лінія», 2002.- 152 с.
155. Завгородня Т. Розвиток теорії і практики навчання в Галичині (1919-1939 рр.): Автореф.дис...докт.пед.наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України.- К., 2000.- 30 с.
156. Завгородня Т. Підвищення професійної кваліфікації вчителів Галичини (1919-1939 рр.): дидактичний аспект.- Івано-Франківськ: Плай, 1999.- 88 с.
157. Завгородня Т. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919-1939 рр.).- Івано-Франківськ: Плай, 1999.- 135 с.
158. Загальна катехитична програма УГКЦ.- Львів.- 2004.- 48 с.
159. Загальний катехитичний довідник.- Львів: Свічадо, 1999.- 300с.

160. Загальні Збори Марійського Товариства Пань у Львові // Мета.- 1935.-Ч.11.- 17 березня.- С.6.
161. Загальні збори Товариства допомоги інвалідам // Діло.- 1929.- 4 квітня.- С.2.
162. Заклинський О. Записки пароха Старих Богородчан.-2-е вид. справл. і допов.- Торонто: Добра книжка, 1960.- 122 с.
163. „Захоронка” – тип українського дошкілля // Шлях виховання й навчання.- 1934.- Ч.1.- С.67-68.
164. Зверева І. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні.: Автореф. дис... докт. педагог.наук: 13.00.05 / Інститут педагогіки АПН України.- Київ, 1999.- 35 с.
165. Звідомлення управи приватної дівочої гімназії кружка «Рідна школа» в Станіславові за шкільні роки 1920/21 – 1926/27.- Станіславів: Накладом фонду учениць, 1927.- 39 с.
166. Звіт державної гімназії з руською мовою навчання в Станіславові за шкільний рік 1933/34.- Станіславів: Накладом фонду учнів, 1934.- 53 с.
167. Звіт дирекції приватної жіночої семінарії учительської сестер Василянок з руським язиком викладовим в Станіславові за рік шкільний 1912/13.- Станіславів: Накладом монастиря сс.Василянок, 1913.- 55 с.
168. Звіт з діяльності Головної Управи Товариства В.П.У.У. // Учительське слово.- 1926.- Ч.7.- С.4-24.
169. Згромадження Сестер Службниць Пресвятої Непорочної Діви Марії. Каталог...на 1980 р.- Рим: Згромадження СС Службниць, 1980.-120 с.
170. Земба А. Митрополит Андрей Шептицький і уряд II Речі Посполитої Польщі у 1923-1934 рр. // Метрополія Нью-Йорку Служі Божому Андреєві у п'ятидесятиріччя його смерті.- Нью-Йорк, 1996.- С.36-54.

171. З життя наших установ // Діло.- 1933.- 2 березня.- С.3-4.
172. З передвоєнних документів до історії нашої церкви.- Львів: Накладом А.Стефановича, 1929.- 49 с.
173. Зубрицький М. Галицькі священники в Холмщині // Записки НТШ.- Кн.IV.- Т.LXXXIV.- Львів, 1908.- С.172-184.
174. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження. - Дрогобич, 1990.- 93 с.
175. Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці. Збірник наукових праць.- Івано-Франківськ.- 2005.- 340 с.
176. Інформаційний звіт Державного Комітету Релігії України „Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державних церковних відносин в Україні у 2003 р.” // Людина і світ.- 2004.- № 3.- С.39-43.
177. Історія православної церкви: Підручник для учнів.-Варшава, 1932.- 90с.
178. Історія релігії в Україні. / За ред. Колодного А.М.та ін.- К., 1999.- 731 с.
179. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів. - Тернопіль, 2003.- 524с.
180. Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев.- Львів: Світ, 1996.- 488 с.
181. Історично-мемуарний збірник Чортківської округи / Ред. колегія: О.Соневицька, Б.Стефанович, Р.Дражньовський.- Нью- Йорк- Париж- Сідней-Торонто, 1974.- 923 с.
182. Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис) / АН України. Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії; Відп.ред. О.С.Онищенко.-К.: Наукова думка, 1992.- 104 с.
183. Казанський П. Загальний нарис єгипетських монахів IV – V століття // Наш монастир. Тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського Уставу. Випуск № 11.- С.20-39.

184. Казимира Б. ОО Студити при праці // Мета.- 1936.- Ч.34.-23 серпня.- С.2-3.
185. Казимира Б. ОО Студити при праці // Мета.- 1936.- Ч.35. -30 серпня.- С.4.
186. Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Історія і сучасний стан релігії в Україні. / Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство.- К., 2000.-С.145-229.
187. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови.- Київ, 1995.- 470 с.
188. Карагодін В. Проблема морального виховання у педагогічній думці IV-XI ст.: Автореф. дис. канд. педагог.наук: 13.00.01- Івано-Франківськ, 1997.- 18 с.
189. Кардош Є. Державотворчий процес в Україні і Церква: Дис... канд. політ. наук.- Київ, 1995.- 133 с.
190. Катехитичне служіння в УГКЦ. Постанови синодів, розпорядження, положення, програма.- Львів, 2003.- 24 с.
191. Катехитичний правильник Української Греко-Католицької Церкви.- Львів: „Свічадо”, 1999.- 77 с.
192. Катрій Ю. Святий Василій Великий – патріарх східного чернецтва.- Нью-Йорк: Видавництво Отців Василіян.- 1979.- 44 с.
193. К.Д. Як зруйновано церкву в Україні // Визвольний шлях.- 1954.- № 9.- С.36-39.
194. Кемінь В. Українське шкільництво у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1918-1996 рр): Дис...докт.педагог.наук: 13.00.01- Київ, 1997.- 361 с.
195. Кисілевська-Ткач О. Митрополит Андрей Шептицький та українська молодь // Слуга Божий Митрополит А.Шептицький: Зб. науково-популярних доповідей, статей та ін. архівного матеріалу.- Філадельфія, 1997.- С.193-200.

196. Кількість безробітних у Львові // Нова зоря.- 1932.- 17 квітня.- С.8.
197. Клос Л. Про вищу медичну освіту та шпиталі на західноукраїнських землях у XVI-XIX ст. // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Матеріали перших міжнарод. філософ.-культуролог. читань / Ред.кол.: С.О.Черепанова (відп.ред.), І.Я.Зязюн, В.Г.Скотний, Е.П.Мисько.- Львів: Каменяр, 1996.- Вип.2.- С.171-182.
198. Клос Л. Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XVIII – 30-ті XX ст.) / Дис... канд. педагог. наук.: 13.00.04 – теорія і методика проф.освіти.- 2002.- 278 с.
199. Клос Л. Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях у XIII-XIX ст. // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Вип.13. Питання педагогіки середньої і вищої школи.-Львів: Світ, 1996.-С.27-33.
200. Клос Л. Роль професійних організацій лікарів у поширенні медичних знань і розвитку медичної освіти на західноукраїнських землях (20-30-ті рр. XX ст.) // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Вип.14.- Львів, 1999.- С.97-103.
201. Ковальчук А. Релігійні організації в Україні на порозі XXI ст.: тенденції територіального розвитку // Альманах «Молода нація».- 1999.- №11.- С.96-122.
202. Ковальчук А. Територіальні особливості динаміки чисельності релігійних організацій в Україні // Вісник Львівського ун-ту. Серія: географія. Вип. 22.- Львів, 1988.- С.108-114.
203. Ковчег: Збірник статей з церковної історії / Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім.І.Франка; Ред. Я.Грицак, Б.Гудзяк.- Львів, 1993.- Ч.1.- 1993.- 189 с.
204. Кодекс Канонів Східних Церков (проголошений Папою Іваном Павлом II). Авторизований переклад.- Львів: Видавництво ОО Василіян, 1995.- 471 с.

205. Колодний А., Яроцький П. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник.-К.: Т-во «Знання», 1999.- 735 с.
206. Коломия і Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Ред.Б.Романчук.-НТШ Укр архів.Т.46.- Філадельфія: Видання комітету коломиян, 1988.- 980 с.
207. Колянчук О. Українці в таборах Перемишля (1918-1921 рр.) / Перемишль і Перемиська земля протягом віків / Під. ред. С.Заброварного.- Перемишль-Львів, 1996.- С.177-194.
208. Комар І. Діяльність закладів опіки під керівництвом греко-католицьких чернечих чинів у Галичині в кінці ХІХ ст. – 1939 р. // Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів, 2004.-№ 2.- С.175-183.
209. Комар І. Історичні аспекти розвитку чернецтва у Галичині // Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів, 2005.-№ 3.- С. 120-130.
210. Комар І. Освітньо-виховна діяльність сестер Василіянок у Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 178. Педагогіка та психологія. - Чернівці: Рута, 2003.- С.65-72.
211. Комар І.В. Роль греко-католицьких чернечих чинів у вирішенні сучасних проблем опіки дітей і молоді // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці. Збірник наукових праць. - Івано-Франківськ, 2005.- С.229-236.
212. Кондратюк В., Зайцев О. Україна в 20-30-х роках: Суспільно-політичне життя ХХ століття.- Львів, 1993.- 70 с.
213. Конкордат. Дослівний текст польсько-ватиканської угоди // Діло.-1925.- 24 лютого.- С.3-9.
214. Конрад С. Де виховуються наші найменші // Мета.- 1936.- Ч.33.- 16 серпня.- С.3.

215. Конрад С. Дитина і громадянство // Мета.- 1935.- Ч.23.- 16 червня.- С.4.
216. Конрад С. Сучасна культура та виховання молоді // Мета.- 1936.- Ч.36.- 6 вересня.- С.2-3.
217. Конституція Згромадження Сестер Пресвятої Родини.- Львів, 1994.- 104 с.
218. Конституція і директиви Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії.- Рим-Торонто, 1982.- 120 с.
219. Конституція України.- К.: Офіційне видання Верховної Ради України.- 1996.- 118 с.
220. Конференція, присвячена життю та діяльності Митрополита Андрея Шептицького / 4 травня 1990; Львів / Матеріали...-Львів, 1990.- 63 с.
221. Копаниця М. Православ'я як різновид християнства.- К., 1959.- 44 с.
222. Кордуба М. Звіт з діяльності Виділу «Товариства Вакаційних Осель» у Львові від основания т.є. від року 1905 до 1909 включно.- Жовква, 1910.- 32 с.
223. Коренець Д. Фахові школи // Рідна школа. -1936.- № 11.- С.168-169.
224. Коссак Є. Пам'ятники для истории монастырей чина св.Василия Великого. Вып.1.- Львов: Тип. Института Ставропигийского под зарядом С.Гучковского, 1869.
225. Костюк П. Соціальна доктрина Церкви. Короткий нарис. - Львів-Івано-Франківськ - Тернопіль, 1996.- 201 с.
226. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: Довідник з історії України.- К.: Україна, 1993.- 380 с.
227. Кравчук А. Реабілітація моральних вартостей в Україні і справа митрополита Андрея Шептицького // Сучасність.- 1990.- Ч.11 (355).- С.92-99.

228. Кравчук А. Суспільно-політична етика Митрополита Андрея Шептицького в часі першої радянської окупації Західної України, 1939-1941 // Записки Наукового Товариства ім.Шевченка.- 1994.- Т.228.- С.309-342.
229. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблема польсько-українських стосунків.- Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000.- 416 с.
230. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918-1923 рр. Проблеми взаємовідносин.-Київ: Видавництво УАДУ, 1998.- 299 с.
231. Кривава книга / Упорядник Я.Радевич-Винницький.- Передрук вид. 1919, 1921 рр.- Дрогобич: „Відродження”, 1994.- 274 с.
232. Крип'якевич І. З історії галицького шкільництва ХVІ – ХVІІІ ст. // Рідна школа.- 1933.- Ч.2.- С.24.
233. Крип'якевич І. Історія України / Відп. редактори Ф.Шевченко, З.Якимович.- Львів: Світ, 1990.- 520 с.
234. Кріпка І. Освітня діяльність Андрея Шептицького // Мандрівець.- 2001.- № 5-6.- С.73-76.
235. Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст.-1939 р.).-Івано-Франківськ, 1993.- 200 с.
236. Кузьмович В. Чи український католицизм себе оправдав? // Мета.- 1935.- Ч.16.- 28 квітня.- С.3.
237. Кукса Н.Г. Діяльність культурно-освітніх закладів в українському селі в 1924-1928 рр. // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. С.В.Кульчицького, А.Г.Морозова.- Черкаси: Черкаський державний університет імені Б.Хмельницького, 2003.- Вип.7.- С.43-45.
238. Курляк І. Деякі проблеми соціального виховання інтернованих дітей-сиріт // Педагогіка та психологія професійної освіти.- 2002.- № 5.- С.204-213.

239. Курляк І. До питання про зміст, соціальне значення та актуальність філантропізму // Педагогіка та психологія професійної освіти.- 2002.- №1.- С.222-233.
240. Курляк І. До питання про становлення опікунської педагогіки в Україні та Польщі // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Педагогіка та психологія».- 2001.- Вип.137.- С. 112-118.
241. Курляк І. Народне шкільництво у Галичині (другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) // Педагогіка і психологія.- 1995.- № 1.- С.143-150.
242. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864-1918 рр.): монографія.- Львів, 1997.- 222 с.
243. Курляк І. Формування змісту освіти української середньої школи в історії галицьких класичних гімназій Австро-Угорщини (1864-1918 рр.): Дис...канд.педагог.наук.- Київ, 1995.- 180 с.
244. Курс для провідниць діточих садків // Нова хата.- 1933.- Ч.5.- С.9-10.
245. Лаврик Г.В. Правові аспекти вирішення релігійного питання в УСРР (20-ті рр. ХХ ст.) // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. С.В.Кульчицького, А.Г.Морозова. – Черкаси: Черкаський державний університет імені Б.Хмельницького, 2003.- Вип.7.- С.45-47.
246. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький, його життя і заслуги. У 100-річчя уродин.- Рим, 1965.- 71 с.
247. Лежогубський Т. Митрополит Андрей Шептицький / Лежогубський Т. Де знайти правду? - Львів, 1990.- С.105-120.
248. Липківський В. Православна Христова Церква українського народу.-Нью-Йорк: УПа, 1972. - 42 с.
249. Лозовницький О. Мальтійський орден // Історія України.-2001.- № 38.- С.5-7.

250. Ломачинська І. Монастирі між духом і світом / З історії чернецтва // Людина і світ.- 1999.- № 11-12.- С.45-48.
251. Ломачинська І. Просвітницька діяльність Київських монастирів (XI – XVII століття) // Київська старовина.-1997.-№ 6.- С.132-141.
252. Лончина Б. Українська Католицька Церква і ми.- Мюнхен-Міттенвальд, 1946.- 12 с.
253. Луговий В. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико-методологічний аспект).- Автореф.дис...докт.педагог.наук.- Київ, 1995.- 48 с.
254. Лужицький Л. Літургіка греко-католицької Церкви.- Львів: Накладом українського педагогічного товариства, 1922.- 225 с.
255. Лужницький Г. Українська церква між Сходом і Заходом.- Філадельфія: Накладом Союзу українців католиків “Провидіння”, 1954.- 723 с.
256. Лукань Р. Перші українські Марійські Дружини.- Львів, 1937.- 24с.
257. Мазур О., Мороховський В. Наслідки війни для села Східної Галичини // Перша світова війна і словянські народи. Матеріали Міжнародної наукової конференції (14-15 травня 1998 р.). - К, 1998. - С. 101-108.
258. Малицька К. Перша середня дівоча школа в Галичині // Діло.- 1933.-Ч.142.- С.3.
259. Мандрівний І. Ювілей Добромільської реформи Василянського Чину (1882-1904) // Арка.- 2002.- ч.12.- С.6.
260. Марійська дружина в Ярославі // Місіонар.- № 1.- 1938.- С.26.
261. Марчук В. Греко-католики в Другій Речі Посполитій: суспільний чин та конфесійно-територіальний устрій // Галичина: Науковий і культурно просвітній краєзнавчий часопис.- Івано-Франківськ, 2001.- № 5-6.- С.302-307.

262. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис / Прикарпатський університет ім. В.Стефаника.- Івано-Франківськ: Плай, 2001.- 164 с.
263. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника.- Івано-Франківськ: Плай, 2004.- 464 с.
264. Маслоу А. Мотивация и личность / Пер. с англ.- 3-е изд.- СПб.: Питер, 2003.- 392 с.
265. Матеріали до історії української медицини. Т.2 / Ред. М.Симчишин.- 1988.- 298 с.
266. Матеріали Першого Європейського Конгресу Українських Лікарських Товариств.- Івано-Франківськ, 1991.- 187 с.
267. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. Патріот-місіонер-мученик.-Львів: Видавництво Отців Василян «Місіонер», 1997.- 414 с.
268. Микитей Г. Статистика українського середнього шкільництва // Українська школа.- № 7-12.- 1938.- С.120-125.
269. Митрополича ординаріатська шкільна рада встановлена // Львівські єпархіальні відомості.- 1935.- Серпень.- С.262.
270. Михутина И. Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века).- Москва, 2003.- 288 с.
271. Мищишин І. Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, греко-католицької церкви і громадськості (Галичина, кін.ХІХ-30-ті рр. ХХ ст.): Дис...канд.педагог.наук.: 13.00.01-Тернопіль, 1999.- 229 с.
272. Міщик Л. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Запорізький держ. ун-т. - Запоріжжя, 1997. - 358 с.

273. Моцюк П. Сільсько-господарська школа В Милованні // Альманах Станиславівської землі. -Том 2. - Нью-Йорк- Париж- Сідней- Торонто.- 1985.- С.613-619.
274. М. Справа інтернатів-бурс для шкільної молоді // Рідна школа.- 1939.- 15 серпня.- С.229-231.
275. Мудрий С. Нариси історії Церкви на Україні. 2-е вид.-Рим: Папська колегія св.Йосафата, 1990.- 296 с.
276. Мудрий С. Проповідництво і катехитика (конспект лекцій).- Рим, 1993.- 174 с.
277. Мудрий С. Традиції греко-католицької церкви // Нова зоря.- 1999.-13 жовтня.- С.4-5.
278. Музичка Г. Діяльність отців-ігуменів на Ясній Горі в Гошеві // Стрийщина. Історико-меморіальний збірник.- Нью-Йорк, 1990.- С.308-319.
279. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Том 68.- Рим: Український Католицький Університет ім.Св.Климента Папи, 1989.- 486 с.
280. Нагачевська З. Становлення і розвиток українського суспільного дошкільного виховання в Східній Галичині (1869-1939 рр.).- Дис... канд. педагог. наук: 13.00.01- Київ, 1995.- 177 с.
281. Надтока Г. Православна церква в Україні 1900-1917 рр.: соціально-релігійний аспект: Автореф.дис...докт.іст.наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім.Г.Сковороди НАН України.- К., 1999.- 39 с.
282. Назарко І. За душу молоді // Календар місіонаря.-1936.- С.86-88.
283. Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць П.Н.Д.М. / За ред. А.Г.Великого.- Рим: Видавництво Сестер Служебниць, 1968.- 767с.
284. Нарис історії Василіанського Чину Св.Йосафата – Серія II.- Записки ЧСВВ.- Рим, 1992.- 640 с.

285. Нарис історії “Просвіти” / Р.Іваничук, Т.Комаринець, І.Мельник, А.Середяк.-Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993.- 232 с.
286. Негребецький І. О вихованню. Підручник для руських жінок.- Львів.- 1881.- 128 с.
287. Оборона учительства // Учительське слово.- 1926.- Ч.7.- С.6-10.
288. Огієнко І. Українське монашество.- К.: Наша культура і наука, 2002.- 393 с.
289. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії української православної церкви: У двох томах. Т. 1 і 2.-К.: Україна, 1993.- 283 с.
290. О.К. Школа і релігія // Мета.- 1936.- Ч.17.- 26 квітня.- С.2.
291. Олійник Г. Зміст навчальних програм для українських початкових шкіл Галичини у 20-ті рр. ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 176. Педагогіка та психологія.- Чернівці: Рута, 2003.- С.102-107.
292. Осташевський Й. Український Католицький Союз – і нація // Мета.-1936.- Ч.45.- 8 листопада.- С.2-3.
293. Панас К. Історія Української Церкви.- Львів: НВП “Трансінтех”, 1992.- 160 с.
294. Пекар А. Ісповідники віри нашої сучасності / 2-ге вид.-Львів: Місіонер, 2001.- 288 с.
295. Пекар А. Чернече життя Київської Русі в домонгольській добі // Нарис історії Василіанського Чину Св.Йосафата – Серія II.- Записки ЧСВВ.- Рим, 1992.- С.63-70.
296. Пелехатий І. Десять років на волі // Нова зоря.- 2000.- 2 лютого.- С.1.
297. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30 рр. ХХ ст.- К., 1998.- 46 с.
298. Перевезій В. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20-30 рр. ХХ ст.: Автореф.дис...канд.іст.наук: 07.00.01/ К., 1998.- 18 с.

299. Перевезій В. Українська греко-католицька церква в політичній структурі східногалицького суспільства в 20-30 рр. ХХ ст. // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки.- № 1.- 1999.- С.73-81.
300. Петренко І.М. Навчально-виховний процес у сільських церковнопарафіяльних школах Лівобережної України наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст. // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. С.В.Кульчицького, А.Г.Морозова.- Черкаси: Черкаський державний університет імені Б.Хмельницького, 2003.-Вип.7.- С.37-39.
301. Печникова Р. Мальтійський орден в прошлом и настоящем.- М.: Наука, 1990.- 175 с.
302. Печников Б.А. «Рыцари церкви». Кто они? Очерки об истории и современной деятельности католических орденов.- М.: Политиздат, 1991.- 351 с.
303. Пилипів І. Культурно-просвітницька діяльність української греко-католицької церкви в 20-30-их роках ХХ ст. // Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі. Випуск 2.-Тернопіль-Севастополь-Суми, 2002.- С.279-283.
304. Пилипів І. Церква та церковне життя на Рожнятівщині в першій третині ХХ століття // Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали другої наукової краєзнавчої конференції 21 листопада 2002 р.-Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003.- С.261-273.
305. Плющ В. Нариси з історії української медичної науки та освіти / Українська Вільна академія наук.- Мюнхен, 1970.- 342 с.
306. Поліщук М. Стан початкової освіти на Правобережній Україні в 60-90 роках ХІХ ст. // Український історичний журнал.- 1971.- С.60.
307. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр. - К., 1991.- 136 с.
308. Полонська-Василенко Н. Історія України. Том 2. Від середини ХVІІ століття до 1923 р.- К.: Либідь, 1992.- 606 с.

309. Попович Г. Інституціалізація соціальної роботи в Україні: Монографія.- Ужгород: Гражда, 2003.- 184 с.
310. Правильник для приютів під опікою сестер Мироносиць.- 1914.- без місця вид.- 14 с.
311. Пресвята Родино, взоре наш пресвятий... // Мета.- 1994.- Ч.5-6 (43-44).- 16 березня.- С.15.
312. Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу: Науково-методичний посібник / Г.М.Бевз, В.О.Кузьмінський, О.І.Нескучаєва та ін.- К.: Центр стратегічної підтримки, 2003.- 92 с.
313. Приліп О., Мартинюк Т. Монахи студити на Гуцульщині: Роздуми над історією одного монастиря.- Львів: Свічадо, 1998.- 72 с.
314. Приют для старичок у Львові // Львівські Архиепархіальні Відомості.- 1935.- №8.- С. 274.
315. Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей. Тематична доповідь про становище дітей в Україні.- Київ, 2004.- 240 с.
316. Про долю сестер Василянок під більшовицькою окупацією // Світло.- 1991.- Ч.7-8.- С.267-269.
317. Промислова школа ОО.Студитів у Дорі // Мета.- 1935.- Ч.23.- 16 червня.- С.5.
318. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові / Український Архів. Том XXII А.-Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто.- 1984.- 111 с.
319. Процак П. Діяльність Згромадження сестер Милосердя Святого Вікентія – складова частина соціальної акції УГКЦ // Церква і соціальна проблема. Матеріали міжнародної наукової конференції.- Львів, 1993.- С.332-336.
320. Психология социальной работы / О.Александрова, О.Боголюбова, Н.Васильева и др.; Под общей ред. М.Гулиной.- СПб.: Питер, 2002.- 352 с.

321. Путілов С. Монастир на землі пірамід // Людина і світ.- № 4.- 2004.- С.55-60.
322. Редько Ю. Галичина між двома війнами // Літопис Червоної Калини.- 1995.- № 7-12.- С.37-40.
323. Релігійні громади на Україні, що діють в областях УССР // Людина і світ.-1991.-№ 5.- С.41,С.51.
324. Релігія в житті українського народу. Збірник матеріалів Конференції у Рокка ді Папа (18-20. X. 1963) / За ред. В.Янева.- Мюнхен-Рим-Париж, 1966.- 220 с.
325. Ричка В. Повсякденне життя монастирів Київської Русі // Український історичний журнал.- 1995.- № 5.- С.48-57.
326. Ричков Б.А., Луц В.Д. Почаївська Свято-Успенська лавра.-К., 2000.- С.49-75.
327. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х-XX ст.: Історико-краєзнавчий нарис.- Луцьк: Медіа, 2002.- 278 с.
328. Рожко В. Православні монастирі Волині і Полісся.- Луцьк: Медіа, 2000.- 691 с.
329. Рудаков А. История Христианской православной церкви. Изд.14-е.-К., 1979.- 204 с.
330. Сабол С. Греко-католицьке духовенство в просвітних змаганнях галицьких українців: До 125-річчя «Просвіта» // Нова зоря.- 1993.- № 40.- грудень.
331. Сабол С. Укрита фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ.- Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві, 1992.- 178 с.
332. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.).- Івано-Франківськ: „Плай”, 1999.- 138 с.

333. Свій. Нарис розвою снятинського Округного Відділу ВПУУ // Учительське слово.- 1926.- Ч.6.- С.22-23.
334. С. Домініка Г. Славута. Молитва і служіння. Біографія Слугині Божої Йосафати Гордашевської.- Торонто, 1996.- 180 с.
335. С. Домініка Г. Славута. Йосафата – перша Сестра Службниці Непорочної Діви Марії.-Торонто: Друкарня оо. Василян, 1985.- 84 с.
336. Сеньків І. Історія Гошева і Гошівського монастиря: легенди, події, факти, дати.- Долина, 1994.- 25 с.
337. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу.- Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто. - 1985.- 550 с.
338. Сестри-місіонерки любові // Мета.- 1996.- Ч.1-2 (80-81).- 10 січня.- С.7.
339. Сестри Пресвятої Родини // Божий сяч.- 1998.- Ч.4 (30).- квітень.- С.5.
340. Сімейний кодекс України.- К., 2002.- 176 с.
341. Сліпий Й. Греко-католицька Богословська Академія у Львові в акад. році 1935-36 // Мета.- 1936.- Ч.41.-11 жовтня.- С.3.
342. Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький: Збірник науково-популярних доповідей, статей та ін. архівного матеріалу з нагоди відзначення 45-ої річниці смерті Митрополита.- Філадельфія: Па, 1997. - 372 с.
343. Сохоцький І. Що дали греко-католицька церква й духовенство українському народу.- Філадельфія: Па, 1951. - 104 с.
344. Соціальна педагогіка. Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А.Й.Капської.-К.: ІЗМН, 1998. - 220 с.
345. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. А.Капської.- Київ: Центр навчальної літератури, 2003. - 256 с.
346. Социальная педагогика: Курс лекций / Под общей ред. М.А.Галагузовой. - М.: ВЛАДОС, 2000. - 416 с.

347. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник // Соціальна робота. Книга 4.-К.: ДЦССМ, 2002.- 350 с.
348. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І.Д.Зверева, О.В.Безпалько, С.Я.Харченко та ін.; За заг.ред. І.Д.Зверевої, Г.М.Лактіонової. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 256 с.
349. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи / За ред. Пінчук І.М., Толстоухової С.В. - К.: УДЦССМ, 2000. - Випуск 1.- 276 с.
350. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. проф. А.Й.Капської. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
351. Спомини про сестру Анну Стадник зі Згромадження Сестер Мироносиць.- Жовква: Накладом згромадження СС Мироносиць, 1928.- 83 с.
352. Статистика українського середнього шкільництва // Рідна школа.-1939.- 1 січня.- С.12.
353. Статут Товариства „Мироносиці” під покровом Св.Марії Магдалини в Кристинополи.- Жовква, 1920.- 8 с.
354. Степаненко Г. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX-початок XX ст.): Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.01, 09.00.01 / НАН України, Ін-т історії України.- К., 2002.- 23 с.
355. Степанюк Г. Діяльність греко-католицької церкви напередодні і під час першої світової війни в Галичині // Українська культура.- 1997.- № 7.- С.31.
356. Стоцький Я. Монастир Отців Василіян Чесного Хреста Господнього в Бучачі (1712-1996 рр.).- Львів: «Місіонер», 1997.- 163 с.
357. Студитське чернецтво в українській католицькій церкві / Опрацювання Монахів Студитів. Відпов.ред. Я.Трояновська. - Рим - Любляж -Львів: Свічадо, 1991.- 23 с.

358. Ступак Ф.Я. Історичний досвід медичної допомоги сільському населенню // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. С.В.Кульчицького, А.Г.Морозова.-Черкаси: Черкаський державний університет імені Б.Хмельницького, 2003.- Вип.7.- С.32-35.
359. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення. - Івано-Франківськ, 1992.- 190 с.
360. Субтельний О. Україна: історія.- К.: Либідь, 1991.- 512 с.
361. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нарис історії ХІХ-початку ХХ ст. 2-е видання, доповнене.- Львів: Львівський Національний університет ім. І.Франка; Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 1999.- 226 с.
362. Схрейверс Й. Чудесне життя Сестри Варвари (Катерини Шапки) генеральної настоятельки Українських Сестер Йосифіток / Переклад з французької Б.Курилас.-Торонто: Добра книжка, 1955.- 161 с.
363. Танячкєвич Д. Християнська жіноча милосердна добродійність // Нива.- 1906.- С.117-119; 147-150.
364. Типікон. Уложили Слуги Божі Митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі – Студити.- Львів: Свічадо, 1996.- 226 с.
365. Ткач С. Римо-католицьке чернецтво в Україні // Людина і світ.- 2001.- № 6.- С.21-29.
366. Трубавіна І.М. Підготовка соціальних працівників до супроводу дитячих будинків сімейного типу (методичні матеріали).- К., 2002.- 92с.
367. Турій О. Греко-католицька Церква в суспільно-політичному житті Галичини 1848-1867 рр.: Дис...канд. істор. наук: 07.00.01.- К., 1997.- 195 с.
368. Турій О. „Попи і хлопи”: соціальна „доктрина” греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація

- українського селянства Галичини в середині XIX ст. // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії.- 2001.- Ч.3.- С.296-321.
369. Українське Крайове товариство опіки над інвалідами // Нова зоря.- 1927.- 13 лютого.- С.5.
370. Український шпиталь Народної Лічниці ім.Митрополита Шептицького / Пропам'ятна книга з нагоди відкриття.- Чикаго, 1980.- 120 с.
371. Українські лікарі Прикарпаття / Упорядник П.Арсенич.- Коломия, 1995.- 96 с.
372. У справі Руської бурси промислової // Львівські єпархіальні відомості.-1921.- 10 берез.- С.5-6.
373. Устави Згромадження Сестер Мироносиць під покровом Св.Марії Магдалини.- 1910.- без місця вид.- 37 с.
374. Фелистович Н. Первые медицинские сестры на Волыни (Из истории первых организаций медицинских сестер на территории Западной Украины) // Медицинская сестра.- 1958.- № 8.- С.43-44.
375. Хавлюк М. Угорницький монастир.- Коломия: Вік, 1996.- 31 с.
376. Харитативна акція // Мета.- 1935.- Ч.4.- 27 січня.- С.6.
377. Харитативна акція перших християнських жінок // Мета.- 1935.- Ч.3.- 19 січня.- С.5.
378. Харитативна діяльність католицької Церкви // Мета.- 1931.- Ч.7.- 26 квітня.- С.9.
379. Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772-1918 // Ковчег. Збірник статей з церковної історії.- Ч.І.- Львів, 1993.- С.67-101.
380. Хризантія. Історія Святопокровського монастиря Студійського Уставу на основі спогадів її учасників і про першу ігуменю мати Йосифу Вітер // Наш монастир. Тематичний збірник Святопокровського монастиря Студійського Уставу.- Вип. 4.- С.8-27.

381. Християнський інтернат для української студіюючої молоді // Мета.-1937.- 3 жовтня.- С.3.
382. ЦДАВО України, ф.5 (НКВД УССР), оп.3, спр.403 (Устави религиозных общин и списки их членов (1924 г.)), арк.1-222.
383. ЦДАВО України, ф.5, оп.3, спр.1135 (Переписка с Киевским окрисполкомом о передаче малого Софийского собора для открытия в нем богословской школы 1928 г.), арк.1-27.
384. ЦДАВО України, ф.5, оп.8, спр.2169 (Статистические сведения о количестве религиозных общин по округам), арк.1-35.
385. ЦДАВО України, ф.20 (Центральный совет защиты детей при СНК УССР), оп.1, спр.13 (Инструкции по патронированию голодающих детей. Подленник. 1922г.), арк.1-57.
386. ЦДАВО України, ф.20, оп.1, спр.32 (Положение о патронате над детьми из голодающих губерний), арк.1-15.
387. ЦДАВО України, ф.Р-166 (Народний Комісаріат УРСР), оп.2, спр.1728 (Постанова Раднаркомосу УРСР і циркуляри Головсоцвиху про патрунування дітей та звіти про діяльність дитячої секції Центральної комісії допомоги голодуючим при ВУЦВКу за 1921-1922 рр.), арк.1-112.
388. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп.6, спр.8735 (Листування з ВУЦВКом, Раднаркомом УРСР та окружними інспекторами народної освіти про внесення змін і доповнень до проекту кодексу законів про громадянський стан та опіку неповнолітніх), арк.1-19.
389. ЦДАВО України, ф.3695 (Шелухин С.П.), оп.1, спр.65 (Положение о высшем и епархиальном управлении православной церкви (1917-1918 гг.)), арк.1-22.
390. ЦДАВО України, ф.4465 (Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб), оп.1, спр.1090 (Із бюлетеня Гетьманської управи про становище церкви в радянській Україні), арк.1-41.

391. ЦДІАУ у м.Києві, ф.127 (Киевская духовная консистория), оп.998, спр.360 (Ведомости о количестве школ и учеников при церквах и монастырях России 1884 г.), арк.1-28.
392. ЦДІАУ у м.Києві, ф.169 (Киево-Михайловский Златоверхий мужской монастырь), оп.6, спр.375 (Циркуляры и распоряжения Киевского епархиального училищного совета заведующим церковными школами г.Киева), арк.1-17.
393. ЦДІАУ у м.Києві, ф.442 (Канцелярия Киевской, Подольской, и Волынской генеральных губерний), оп.661, спр.273 (Дело об урегулировании благотворительных учреждениях в Киевской губернии), арк.1-469.
394. ЦДІАУ у м.Києві, ф.707 (Управление Киевского учебного округа), оп.83, спр.7 (Очерк о деятельности попечительства о малолетних), арк.1-183.
395. ЦДІАУ у м.Києві, ф.707, оп.225, спр.121 (Переписка с инспектором народных училищ Волынской губернии и волынским губернатором об обучении в школах, открытых при монастыре ксендзами-капуцинами для мальчиков и богадельне для девочек), арк.1-43.
396. ЦДІАУ у м.Києві, ф.2074 (Владимирский монастырь), оп.1, спр.79 (Документы Базилианского монастыря и его школ на Волыне 1820-1848 гг.), арк.1-19.
397. ЦДІАУ у м.Львові, ф.146 (Галицьке губернаторство), оп.4, спр.2626 (Матеріали про діяльність закладу для вдів та сиріт греко-католицьких священників у Галичині (протоколи засідань, звіти та ін. документи за 1880-1888 рр.)), арк.1-40.
398. ЦДІАУ у м.Львові, ф.146, оп.4, спр.2627 (Статут товариства “Інститут допомоги священників вдовам та сиротам”), арк.1-7.

399. ЦДІАУ у м.Львові, ф.146, оп.14, спр.266 (Листування дирекції примонастирської бучацької школи з Міністерством Освіти про надання матеріальної допомоги на утримання школи), арк.1-5.
400. ЦДІАУ у м.Львові, ф.146, оп.51а, спр.661 (Статистичні дані про кількість дитячих садків та притулків у Галичині за 1891 р.), арк.1-4.
401. ЦДІАУ у м.Львові, ф.146, оп.51а, спр.717 (Статистичні дані про кількість дитячих садків та притулків у Галичині за 1892-1893 рр.), арк.1-4.
402. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178 (Крайова шкільна рада, м.Львів), оп.1, спр.202 (Послужні дані вчителів гімназії оо.Василян в Бучачі 1874 р.), арк.1-53.
403. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.1, спр.3648 (Звіти шкільного інспектора про перевірку діяльності приватної початкової жіночої школи сс.Василянок у Яворові 1905-1906 рр.), арк.1-8.
404. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.1, спр.4647 (Звіт про стан бурс та інтернатів Галичини за 1910 р.), арк.1-104.
405. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.2, спр.281 (Звіти інспекторів про результати перевірки діяльності головних шкіл Тернопільського та Станіславського шкільного округів за 1873 р.), арк.1-57.
406. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.2, спр.3877 (Справа про відкриття приватної жіночої учительської семінарії у Станіславові), арк.1-36;
407. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.2, спр.4059 (Статут і навчальний план приватної учительської семінарії сс.Василянок у Яворові за 1906 р.),
408. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.2, спр.5747 (Справа про заснування та діяльність приватної учительської семінарії сс.Василянок у Яворові за 1906-1914 рр.), арк.1-144.
409. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.3, спр.344 (Звіти про заснування та діяльність приватної гімназії Василян в Бучачі 1889-1891 рр.), арк.1-96.

410. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.3, спр.402 (Звіт про реорганізацію гімназії Василян в Бучачі 1889-1891 рр.), арк.1-87.
411. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.3, спр.764 (Журнал успішності учнів Василянської гімназії в Бучачі за 1834 р.), арк. 1-8.
412. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.3, спр.977 (Листування з Міністерством освіти та Віросповідання про надання приватним гімназіям міст Яворова, Рогатина та Чорткова прав державних гімназій за 1915-1916 рр.), арк.1-29.
413. ЦДІАУ у м.Львові, ф.178, оп.3, спр.984 (Справа про діяльність приватної чоловічої української гімназії у Яворові за 1909-1911 рр.), арк.1-148.
414. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179 (Кураторія львівського шкільного округу), оп.3, спр.72 (Списки бурс учительських жіночих семінарій у Львові та Яворові за 1922-1938 рр.), арк.1-57.
415. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.286 (Статут, плани виховної роботи та статистичні дані про кількість учениць гімназії нового типу у Львові за 1932-1939 рр.), арк.1-57.
416. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.837 (Звіти про діяльність приватної жіночої гімназії сс.Василянок у Львові за 1924-1939 рр.), арк.1-132.
417. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.849 (Звіти шкільного інспектора про перевірку діяльності приватної жіночої гімназії сс.Василянок у Львові за 1932-1938 рр.), арк.1-88.
418. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.1003 (Звіти шкільного інспектора про перевірку діяльності приватної жіночої гімназії сс.Василянок у Станиславові за 1938 р.), арк.1-4.
419. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.1009 (Статистичні дані про кількість учнів і загальний стан навчання в українській приватній гімназії сс.Василянок у Станиславові за 1938 р.), арк.1-8.

420. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.1010 (Листи приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Станиславові про виділення грошей для надання матеріальної допомоги ученицям з незаможних сімей за 1938 р.), арк.1.
421. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.1071 (Статут приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Яворові (1936 р.)), арк.1-5.
422. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.1077 (Звіти шкільного інспектора про перевірку діяльності приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Яворові за 1934-1938 рр.), арк.1-73.
423. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.1080 (Протокол засідання педагогічної ради приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Яворові про результати діяльності гімназії за 1935 р.), арк.1-21.
424. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.1081 (Справа про надання прав державної школи українській приватній гімназії сс.Василіянок у Яворові за 1937 р.), арк.1-91.
425. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.1083 (Листи приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Яворові про порядок прийому учнів до гімназії (1937 р.)), арк.1-3.
426. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.2325 (Журнали успішності учнів I-II класів
427. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.2372 (Списки вчителів, учнів та листування з дирекцією приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Львові про організацію екзаменаційної комісії для проведення екзаменів на атестат зрілості за 1934-1938 рр.), арк.1-79.
428. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.2383 (Розклади занять приватної жіночої гімназії сс. Василіянок у Львові), арк.1-43.
429. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.2384 (Списки вчителів і розклад занять приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Львові за 1931 р.), арк.1-43.

430. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.2443 (Списки вчителів і розклад занять приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Станиславові за 1936 р.), арк.1-2.
431. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.2481 (Списки вчителів і розклад занять приватної жіночої гімназії сс.Василіянок у Яворові за 1934-1938 рр.), арк.1-89.
432. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.3, спр.2482 (Екзаменаційні листи, звіти та листування про проведення екзаменів на атестат зрілості у приватній жіночій гімназії сс.Василіянок за 1938 р.), арк.1-34.
433. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.5, спр.111 (Листування з Львівською шкільною радою про діяльність дитячого садка товариства «Українська захоронка» у Львові за 1916, 1932-1936 рр.), арк.1-85.
434. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.5, спр.116 (Листування з повітовою шкільною радою у м.Надвірна про організацію приватного українського дитячого будинку сестер Служебниць, Статут. (Делятин, 1932-1934 рр.)), арк.1-48.
435. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.5, спр.146 (Обіжники, звіти, листування та ін. документи про результати перевірки дитячих притулків сс.Служебниць), арк.1-147.
436. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.5, спр.147 (Списки дитячих притулків у Львові за 1922 р.), арк.1-31.
437. ЦДІАУ у м.Львові, ф.179, оп.5, спр.148 (Списки дитячих притулків сс.Служебниць у Львівському шкільному окрузі за 1933-1935 рр.), арк.1-135.
438. ЦДІАУ у м.Львові, ф.201 (Греко-католицька Митрополича Консисторія), оп.1т, спр.106 (Записна книжка та нотатки А.Шептицького за 1915-1943 рр.), арк.1-49.

439. ЦДІАУ у м.Львові, ф.358 (Шептицький Андрій), оп.2, спр.46 (Листи культурно-освітніх, господарських та ін. товариств з повідомленням про мету та діяльність цих товариств), арк.1-32.
440. ЦДІАУ у м.Львові, ф.358, оп.2, спр.282 (Звіт про діяльність „Народної Лічниці” у Львові), арк.1-3.
441. ЦДІАУ у м.Львові, ф.364 (Лукань Степан – священик), оп.1, спр.71 (Статті Луканя С., бібліографія, публікації, виписки до історії Василянського Ордена та його монастирів і церков), арк.1-174.
442. ЦДІАУ у м.Львові, ф.364, оп.1, спр.181 (Виписки про заснування та діяльність Василянських монастирів та шкіл при них на території України, Білорусі, Литви (XVIII ст.)), арк.1.
443. ЦДІАУ у м.Львові, ф.375 (Гродський Йосип – монах), оп.1, спр.8 (Статті Гродського Й. Про життя та діяльність Шептицького А. за 1917-1923 рр.), арк.1-34.
444. ЦДІАУ у м.Львові, ф.391 (Українська культурна рада), оп.1, спр.16 (Перелік українських приватних гімназій та вчительських семінарій Галичини за 1915-1916 рр. для отримання субвенції), арк.1-8.
445. ЦДІАУ у м.Львові, ф.408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат), оп.1, спр.167 (Розпорядження, звернення і вказівки ординаріату в справі Василянських монастирів (1918-1930 рр.)), арк.1-24.
446. ЦДІАУ у м.Львові, ф.408, оп.1, спр.169 (Статут Василянського жіночого монастиря), арк.1-4.
447. ЦДІАУ у м.Львові, ф.408, оп.1, спр.265 (Листи монахинь монастирів Пресвятої Родини Шептицькому А. про діяльність притулків для сиріт та особисті справи (Сваричів, Сколе, Стрий, 1926-1936 рр.)), арк.1-8.

448. ЦДІАУ у м.Львові, ф.408, оп.1, спр.284 (Фінансовий звіт та статистичні дані про бурсу Св.Йосафата у Львові за 1919-1923 рр.), арк.1-5.
449. ЦДІАУ у м.Львові, ф.408, оп.1, спр.307 (Звіт, листи та інші документи про діяльність жіночої гімназії при Василянському монастирі у Львові за 1907-1936 рр.), арк.1-15.
450. ЦДІАУ у м.Львові, ф.408, оп.1, спр.371 (Квитанції, рахунки, відомості, та ін.документи про витрати з митрополичої каси і особистого фонду Шептицького А.), арк.1-69.
451. ЦДІАУ у м.Львові, ф.462 (Український горожанський комітет, м.Львів), оп.1, спр.210 (Про завдання, структуру, склад та потреби „Народної Лічниці” у Львові), арк.1-104.
452. ЦДІАУ у м.Львові, ф.514, оп.1, спр.45 (Статут товариства “Українсько-руська бурса” ім. Митрополита А.Шептицького (Львів, 1911 р.)), арк.1-20.
453. ЦДІАУ у м.Львові, ф.514, оп.1, спр.91 (Про створення товариства «Українсько-руська бурса» ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові (1911 р.)), арк.1-215.
454. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572 (Український Єпархіальний Комітет), оп.1, спр.1 (Історична довідка про заснування та діяльність Українського Єпархіального Комітету опіки над військовими та сиротами, «Українського Краєвого товариства охорони дітей та опіки над молоддю» у Львові (1917-1920 рр.)), арк.1-3.
455. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572, оп.1, спр.6 (Звернення Українського Єпархіального Комітету опіки до державних установ про надання матеріальної допомоги сирітським захистам (Львів, 1917-1919 рр.)), арк.1-45.
456. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572, оп.1, спр.11 (Списки дітей, розміщених у сирітських захистах Львова та Золочева за 1918-1924 рр.), арк.1-55.

457. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572, оп.1, спр.12 (Статут товариства «Український сирітський захист ім.А.Шептицького» Львів, 1918-1920 рр.), арк.1-7.
458. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572, оп.1, спр.13 (Справа про надання допомоги сиротам товариством «Український сирітський захист ім.А.Шептицького» (Львів, 1918-1924 рр.)), арк.1-4.
459. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572, оп.1, спр.13а (Статут, протоколи товариства «Український сирітський захист ім.А.Шептицького» у Львові за 1917-1918 рр.), арк.1-23.
460. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572, оп.1, спр.14 (Звіт Лициняка В. про діяльність «Українського сирітського захисту ім.А.Шептицького» у Львові за 1916 р.), арк.1-4.
461. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572, оп.1, спр.15 (Листування з «Українським сирітським захистом ім. А.Шептицького» про повернення сиріт з таборів Чехословаччини (Львів, 1918-1920 рр.)), арк.1-52.
462. ЦДІАУ у м.Львові, ф.572, оп.1, спр.60 (Протоколи засідань членів товариства опіки над сиротами ім.А.Шептицького у Львові за 1934 р.), арк.1-7.
463. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.31 (Список монастирів ЧСВВ на території Галичини з поданням даних про їх заснування, кількість людей, прибутки), арк.1-2.
464. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.1138 (Матеріали про відкриття і діяльність примонастирської загально-освітньої школи в Бучачі), арк. 1-35.
465. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.1141 (Документи в справі перевірки навчання і виховання молоді в школі при монастирі у Бучачі 1807-1852 рр.), арк.1-2.
466. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.1144 (Справа про стан школи при монастирі в Бучачі в 1844 р.), арк.1-14.

467. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.1147 (Листування ігумена монастиря Василян в Бучачі з греко-католицькою митрополичою консисторією про надання дотацій для будівництва інтернату), арк.1-8.
468. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.1155 (Листування Василянського монастиря в Бучачі про підвищення педагогічної кваліфікації монахів-педагогів), арк.1-51.
469. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.1157 (Документи про діяльність Василянської школи в Бучачі в 1839-1843 рр.), арк.1-7.
470. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.1162 (Матеріали про відкриття гімназії Василян в Бучачі, розпорядження, повідомлення (1803-1849)), арк.1-32.
471. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.1165 (Матеріали про діяльність гімназії оо.Василян в Бучачі в 1830-1852 рр.), арк. 1-10.
472. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2165 (Розпорядження Перемишльської греко-католицької консисторії про дозвіл Василянській головній школі на організацію педагогічних курсів 1835 р.), арк.1-2.
473. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2166 (Звіт про результати екзаменів на посаду вчителя з методики і педагогіки, складених у Василянській головній школі Лаврова 1837 р.), арк.1.
474. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2167 (Списки та розклади занять у Василянській головній школі Лаврова за 1852-1853 рр.), арк.1-2.
475. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2168 (Звіт про стан Василянської головної школи монастиря в Лаврові за 1857-1858 рр.), арк.1-4.
476. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2926 (Матеріали про діяльність примонастирської школи закритого типу в Словіті за 1819-1879 рр.), арк.1-10.

477. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2927 (Матеріали про діяльність примонастирської школи закритого типу в Словіті за 1850-1865 рр.), арк.17.
478. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2928 (Матеріали про діяльність примонастирської школи закритого типу в Словіті за 1866-1885 рр.), арк.1-139.
479. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2929 (Матеріали про діяльність примонастирського навчально-виховного закладу для дітей-сиріт в Словіті за 1913-1936 рр.), арк.1-89.
480. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.2930 (Матеріали про діяльність примонастирського навчально-виховного закладу для дітей-сиріт в Журавно за 1918-1930 рр.), арк.1-8.
481. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.3121 (Листи до преподобного і свечесного протоігуменату Отців Василян у Львові), арк.1-12.
482. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.1, спр.3309 (Доповідний лист протоігумена греко-католицької Митрополичої консисторії у Львові про діяльність і маєтковий стан монастирів Згромадження сестер Служебниць), арк.1.
483. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.2, спр.225 (Щоденник братів богословів Чину Святого Василя Великого за 1926-1927 рр.), арк.1-40.
484. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.2, спр.228 (Відомості про стан охорони здоров'я у приватній жіночій гімназії сс.Василянок у Львові за 1928-1932 рр.), арк.1-28.
485. ЦДІАУ у м.Львові, ф.684, оп.2, спр.242 (Листування з Греко-католицькою Митрополичою консисторією про відвідування членами ордену ЧСВВ шкіл глухонімих та про можливість організації школи для глухонімих у Бучачі (1843-1851 рр.)), арк.1-12.
486. Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький.- Львів, Місіонер, 1995.- 78 с.

487. Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність.- Т.2.- Кн.1.- Львів: Місіонер, 1998.- 570 с.
488. Церква і церковна єдність: Документи і матеріали 1899-1944.- Т.1.- Львів: Свічадо, 1995.- 524 с.
489. Цепенда І. Українська національна освіта в Західній Україні 1919-1939 рр. - Дис... канд. істор. наук: 07.00.01- Київ, 1993.- 150 с.
490. Цимбалістий В. Життя нашої відродженої греко-католицької церкви в Україні // Світло.- 1991.- Ч.9.- С.290-293.
491. Цимбалістий В. Сестри Святого Йосафата у Львові // Світло.- 1991.- Ч.9.- С.316-317.
492. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василянок.- Львів, 1934.- 256 с.
493. Черноус О. Передумови створення і діяльність Згромадження сестер Мироносиць УГКЦ (Дипломна робота). - Івано-Франківськ, 2003.- 80 с.
494. Шанковський Л. За реформу української середньої школи // Рідна школа.- 1939.- 25 березня.- С.104-106.
495. Шах С. Львів – місто моєї молодости (спомин, присвячений Тіням забутих Львовян).- Мюнхен: “Християнський голос”,Ч. I-II.- 1955.-Ч.III.- 1956.
496. Швед М. Спаський та Лаврівський монастирі – осередки духовності й культури в Галичині.- Львів: “Місіонер”, 2000.- 112 с.
497. Шематизм всего духовенства Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий 1938.- Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938.- 114 с.
498. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станіславівської на рік Божий 1938.- Станіславів: Накладом клира єпархіального, 1938.- 216 с.
499. Шептицька С. Молодість і покликання о.Романа Шептицького чина Св.Василя Великого.- Вінніпег- Торонто, 1965.- 156.

500. Шологон Л. Стан української початкової та середньої освіти в Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.- № 10.- 2004.- С.87-93.
501. Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького // Мета.- 1933.- Ч.15.-14 квітня.- С.4.
502. Ювілей Ексц.Митрополита Кир Андрея // Мета.- 1936.- Ч.4.- 26 січня.-С.6.
503. Ювілей Преосвященного Григорія Хомишина // Нова зоря.- 1929.-Ч.45.- 23 червня.- С.1.
504. Юраш А. Українська Церква в контексті сучасних політико-конфесійних та комунікативних процесів (історико-політичний аспект): Дис...канд.політ.наук: 23.00.01- Львів, 1996.- 194 с.
505. Юридичний словник.- Київ: Академія, 2001.- 375 с.
506. Юсип Д. Іван Франко у стрілецькій лічниці // Літопис Червоної Калини.- 1991.- № 6.- С.54-56.
507. Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи”. 1881–1931.- Львів: Накладом товариства “Рідна школа”, 1931.- 271 с.
508. Ярош О. Сходінками посвяченого життя. Чернечі ордени в Католицькій традиції // Людина і світ.- 1997.- № 7.- С.48-54.
509. Яськів Б. Релігія в контексті генезис української національної ідеї.- Дис...канд.філософ.наук: 09.00.01 - Рівне, 1996.- 171 с.
510. ANALEKTA ORDINIS S.BASILII MAGNI. OCCASIONE SACRI MILLENNI RUS'-UCRAINE 988-1988.-Romae: Sumptibus P.P.Basilianorum, 1988.- 543 s.
511. Borucki M. Historia Polski do 1997 roku.- Warszawa, 1998.- 360 s.
512. Dabrowski Z. Pedagogika opiekuncza w zarysie.- Olsztyn.- 1996.- Т.1.- 258 s.
513. Dabrowski Z. Pedagogika opiekuncza w zarysie.- Olsztyn.- 1997.- Т.2.- 230 s.

514. Eberhardt P. Przemiany narodowosciowe na Ukrainie XX wieku.-
Warszawa: Biblioteka „Obozu”, 1994.- 335 s.
515. Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej (1918 - 1939). -
Warszawa: Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.- 1999.- 543 s.
516. Kelm A. Formy opieki nad dzieckiem w Polsce Ludowej.-
Warszawa.- 1983.- 286 s.
517. Kieniewicz S. Historia Polski 1795-1918.- Warszawa: Wydawnictwo
Naukowe PWN.- 1998.- 600 s.
518. Korolevsky C. Metropolitan Andrew (1865 - 1944). - Lwiv:
Stauropegion, 1993.- 619 s.
519. Kosciol katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny.-
Warszawa.- 1991.- 351 s.
520. Metropolita Andrej Szeptycki. Studia I materialy / Pod red. A.Zieby.-
Krakow: Nakladen Polskiej Akademii Umiejetnosci, 1944.- 274 s.
521. Myslek W. Kosciol katolicki w Polsce w latach 1918-1939.-
Warszawa.- 1966.- 670 s.
522. Concise Oxford English Dictionary.- 2001.- S.212.
523. Radlinska H. Pedagogika spolechna.- Wroclaw-Warszawa-Krakow,
1961.- 362 s.

Додатки

ДОДАТКИ

Додаток А

Католицькі чернечі ордени в Європі від зародження до XX ст.

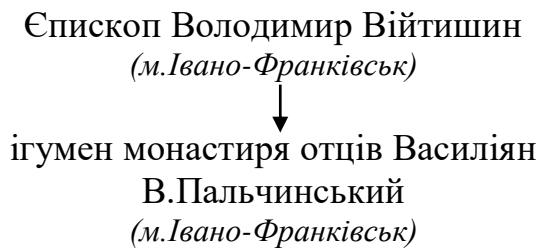
V – XIII СТ.	XII – XIII СТ.	XII – XVI СТ.	XVI – XX СТ.
Перші чернечі ордени	Духовно-лицарські	Жебракуючі	
Бенедиктинці	Іоаніти	Орден Францисканців	Театинці
Клюнійська конгрегація	Родоські рицарі	Капуцини	Єзуїти
Цистерціанці	Мальтійські рицарі	Терціани	Фельянтинці
Камальдули	Тамплієри	Обсерванти	Орден Святої Бригіти
Картезіанці	Німецький орден Тевтонських рицарів	Реколекти	Мавриніани
Валломброза	Меченосці	Домініканці	Траппісти
Орден Фонтевро	Лівонський орден	Орден Августинців	Брати Милосердя
Премонстранти	Орден Алькатраса	Кармеліти	Варнавіти
Бегінки	Орден Калатрава	Орден Клариссинок	Урсулянки
Гуміліати	Орден Сантьяго де Компостела		Пасіоністи
Гергардинисти			Редемптористи
Ієроніміти			
Тринітарії			
Целестинці			
Ієзуїти Блаженного Ієроніма			

Джерело: [4, 370-375]

Додаток Б

ВИДИ ІЄРАРХІЙ В ЧЕРНЕЦТВІ УГКЦ**Чини (Папське право)****Згромадження (Патріарше право)****Згромадження (Єпархіальне право)**

(на прикладі Івано-Франківської єпархії)

Додаток В

ЧЕРНЕЧІ ЧИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
(від заснування до 1939 р.)

Назва чину	Рік та місце заснування (з якого року в Україні)	Засновник або хто запросив до України	Основні напрями опікунської діяльності	Спосіб реалізації	Територія діяльності
Чин Святого Василя Великого (ЧСВВ) (оці Василяни сестри Василянки)	Перша згадка в XI ст. Як одна спільнота існують з 1596 р. За єдиним правилами - з 1624 р.	В Україні всі монастирі ЧСВВ об'єднані Митрополитом Й.Рутським та Й.Кунцевичем	Освітньо-виховна діяльність	Колегії Школи для дітей збіднілих шляхтичів Захоронки Школи Гімназії Семінарії Інтернати Бурси	м.Умань, м.Бучач, м.Шаргород, м.Володимир-Волинський (XVIII ст.) У XIX - XX ст. діяли у м.Бучачі, м.Яворові, с.Словіта, м.Львові, м.Дрогобичі, м.Станіславові
Згромадження сестер Святого Священномученика Йосафата Кунцевича (сестри Йосафатки)	XVIII ст. Поселення Біла на Подляшші	Священик ЧСВВ Т.Щуровський	Піклування сиротами Виховання дошкільного віку дітей	При монастирях Виховні заклади	Поселення Біла (з 1792р. до 1873 р.) м.Буськ (з 1914 р.) с.Войнилів (з 1927 р.)

Продовження додатку В

Згромадження сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (сестри Служебниці)	1892 р. с.Жужіль Львівщина	Священик ЧСВВ Є.Ломницький К.Селецький та монахиня Й.Гордашевська	Опіка над сиротами Виховання дошкільників Медична опіка	Сиротинці Захоронки Догляд хворих вдома	По всій Галичині
Згромадження сестер Святого Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії (сестри Йосифітки)	1898 р. с.Цєблів Львівщина	Священик ЧСВВ К.Селецький	Опіка над сиротами Виховання дітей дошкільного віку	Сиротинці Захоронки	По всій Галичині
Згромадження сестер Миконосниць під покровом Святої Марії Магдалини (Сестри Миконосниць)	1910 р. м.Кристинополь Львівщина	Священик ЧСВВ Ю.Дацій	Опіка над одинокими престарілими Медична допомога	При монастирях У лікарнях	м.Кристинополь з 1913р. і з 1935 р. м.Богородчани м.Надвірна, м.Городенка
Згромадження сестер Пресвятої Родини (сестри Пресвятої Родини)	1911 р. с.Мартинів Станіславів	Священик ЧСВВ О.Дикий	Опіка над сиротами Медична допомога Соціально-психологічна допомога	Сиротинці У лікарнях При монастирях	м.Долина, м.Болеків м.Долина с.Гошів, м.Долина, м.Болеків

Продовження додатку В

Згромадження отців та сестер Студитського уставу (отці Студити сестри Студитки)	В Україні з 1904 р.	З ініціативи Митрополита А.Шептицького	Цікування сиротами Освітньо-виховна діяльність	Сиротинці Реміснича школа	м.Львів, с.Унів, с.Якторів
					с.Дора
Згромадження отців Редemptористів (отці Редemptористи)	1732 р. Італія	На запрошення Митрополита А.Шептицького	Виховання сиріт Освітня діяльність	При монастирі	м.Львів
	В Україні з 1910 р.			Богословські студії	м.Львів
Згромадження сестер Милосердя Святого Вікентія і Павла (сестри Милосердя)	1837 р. Бельгія	На запрошення Митрополита А.Шептицького	Виховання покиннутих немовлят Опіка над сиротами	При монастирі	м.Станіславів
	В Україні з 1926 р.			„Пресвятої Трійці”	м.Станіславів
				Медична допомога	Амбулаторія „Народної Лічнниці”, шпиталь ім. Шептицького

Додаток Г

Статистика населення Польщі згідно з переписом 1921 р.
(тут подано мовою оригіналу)

а) Населення за національним складом (у млн. чол.):

Загальна кількість	поляки	українці	німці	жиди	білоруси
27, 176.717	18,814.239	3,898.431	1,059.194	2,110.448	1,160.237

литовці	чехи	інші	російські	тутешні	невідомо
68.667	30.628	15.780	56.239	49.441	13.473

б) Населення за віросповіданням (у млн. чол.):

Римо- католики	Греко- католики	Православні	Євангелісти	Жиди	Безконфесійні
17,365.350	3,031.059	2,846.855	1,002.216 12.416	2,845.364	5.973

Джерело: [511, 190]

Додаток Д

**Статистика чернецтва Української греко-католицької церкви у
Галичині в 1939 р.**

Чоловічі Чини або Згромадження	Дієцезія						Загалом	
	Львівська		Станіславівська		Перемиська		домів	ченців
	домів	ченців	домів	ченців	домів	ченців		
Отці Василіяни	4	29	6	47	8	267	18	343
Отці Студити	6	196	1	7	-	-	8	207
Отці Редemptористи	4	92	1	8	-	-	5	100

Жіночі Чини або Згромадження	Дієцезія						Загалом	
	Львівська		Станіславівська		Перемиська		домів	сестер
	домів	сестер	домів	сестер	домів	сестер		
Сестри Василіянки	5	188	2	48	4	46	11	282
Сестри Студитки	6	78	-	-	-	-	6	78
Сестри Службниці НДМ	22	100	31	158	34	177	88	438
Сестри Пресвятої Родини	4	35	-	-	-	-	4	35
Сестри Милосердя Св.Вікентія	2	22	1	10	-	-	3	32
Сестри Мироносиці	2	65	-	-	-	-	2	65
Сестри Йосафатки	8	40	-	-	-	-	8	40
Сестри Йосифітки	-	-	-	-	17	97	17	97

Джерело: [519, 66]

Додаток Е

Сирітські захисти Львівської Єпархії у 1931 р.

№	Місцевість	Керівник	Кількість сиріт	
			хлопців	дівчат
1	Бережани	Сестри Службниці		20
2	Болехів	Сестри Службниці	2	8
3	Брюховичі	Сестри Студитки	6	4
4	Вишнівчик	Сестри Василянки		10
5	Городок	Сестри Службниці		7
6	Долина	Сестри Пр. Родини	9	6
7	Калуш	Сестри Службниці	7	11
8	Камінка Струмил.	Сестри Службниці		11
9	Львів	Сестри Василянки		27
10	Львів	Отці Студити	27	
11	Підмихайлівці	Сестри Василянки		9
12	Сколе	Сестри Йосафатки	18	9
13	Словіта	Сестри Василянки		10
14	Стрий	Світські особи	15	5
15	Теребовля	Світські особи	9	5
16	Тернопіль	Сестри Службниці	8	21
17	Унів	Отці Студити	35	
18	Якторів	Сестри Студитки	8	12
	Разом		144	175

Джерело: [271, 220]

Додаток Ж

**Кількість дітей у захоронках під проводом
сестер Служебниць(1933-1935 рр.)**

Воєводство	Населений пункт	Кількість захоронок	Кількість дітей	
Львівське	м.Львів	4	180	
	м.Городок (с.Оброшин, с.Великий Любінь, с.Янів)	3	135	
	м.Жидачів (с.Руда, м.Журавно)	2	125	
	м.Дрогобич (м.Борислав, с.Липівець)	2	100	
	м.Золочів	1	85	
	м.Броди (с.Староброди, с.Підкамінь)	2	90	
	м.Самбір (с.Хирів, с.Надиби, с.Старий Самбір)	3	110	
	м.Сокаль	1	30	
	м.Стрий	1	35	
	Станиславівське	м.Станиславів (с.Отинія)	1	30
		Долина (с.Зваричів)	1	30
м.Калуш		1	25	
м.Коломия (с.Гвіздець, с.Яблунів)		2	80	
м.Снятин		1	35	
м.Тисмениця		1	30	
Тернопільське	м.Бережани	1	40	
	м.Тернопіль	3	150	
	м.Бучач (с.Коропець, с.Потік Золотий, с.Сороки)	3	165	

Джерело: [437, арк. 1-153]

Додаток 3
**Розклад занять народної школи сестер Василянок у Станиславові за I
 півріччя 1919-1920 навчального року**

День тижня	Клас	1 год.	2 год.	3 год.	4 год.	5 год.
Понеділок	I	Рахунки+ук.м	Україн. мова	Спів	---	
	II	Рахунки	Україн. мова	Релігія	Ручні роботи	
	III	Україн. мова	Польська мов.	Рисунки	Спів	
	IV	Релігія	Україн. мова	Польська м	Рисунки	
Вівторок	I	Рахунки+українська мова	Українська мова	Релігія	---	
	II	Україн. мова	Україн. мова	Читання і письмо	---	
	III	Рахунки	Релігія	Укр. мова	---	
	IV	Рахунки	Україн. мова	Польська мова	Ручні роботи	
Середа	I	Рахунки+українська мова	Українська мова	---	---	
	II	Рахунки	Українська мова	Українська мова	Рисунки	
	III	Українська мова	Польська мова	Читання і письмо	Ручні роботи	
	IV	Українська мова	Польська мова	Читання і письмо	---	
Четвер	I	Рахунки+українська мова	Українська мова	Спів	---	
	II	Українська мова	Українська мова	Релігія	---	
	III	Рахунки	Українська мова	Рисунки	---	
	IV	Рахунки	Українська мова	Спів	Ручні роботи	
П'ятниця	I	Рахунки+українська мова	Українська мова	Релігія	---	
	II	Рахунки	Українська мова	Читання і письмо	Ручні роботи	
	III	Українська мова	Релігія	Польська мова	---	
	IV	Рахунки	Українська мова	Читання і письмо	Спів	
Субота	I	Рахунки+українська мова	Українська мова	---	---	
	II	Рахунки	Українська мова	Спів	---	Церковний спів
	III	Рахунки	Українська мова	Читання і письмо	Ручні роботи	
	IV	Релігія	Українська мова	Польська мова	Рисунки	

Джерело: [110, арк. 1-3]

Додаток И

**Підручники з основних предметів для учениць
учительських семінарій сестер Василянок**

- педагогіка** – Matusiak. Wiadomosci z pedagogiki i dydaktyki, 1912 р. (2 та 3 курси); Majchowicz. Historya pedagogii, 1907 р. (4 курс);
- релігія** – Торонський А. Історія біблійна Новий Завіт, 1901р. (1 та 2 курси), Ваплер-Стефанович. Історія церкви, 1903 р. (3 та 4 курси);
- українська мова** – Барвінський О. Читанка для 1 року учительських семінарій, 1907 р. (1 курс); Барвінський О. Читанка для 2 року учительських семінарій, 1909 р. (2 курс); Барвінський О. Вибір з українсько-руської літератури для III і IV р. учительських семінарій, 1910р. (3 та 4 курси);
- географія** – Калитовський. Географія для шкіл середних, 1912 р. (1 і 2 курси); Беноні-Маєрський –Полянський. Географія австро-угорської монархії, 1899 р. (3 та 4 курси);
- геометрія** – Мочник-Савицький. Наука геометрії з погляду для низших клас ч.1., 1907;
- історія природи** – Верхратський. Зоологія на низші класи шкіл середніх, 1920;
- історія** – Barwinski. Dzieje powzeczne dla seminaryow naucz. Cz.1, Cz.2. (1 і 2 курси); Барвінський О. Оповідання з руської історії, 1911 (3 курс)

Джерело: [407, арк. 37-38]

Додаток К
**Перелік предметів для вивчення у Станіславівській учительській
 семінарії сестер Василянок на I – IV курсах**

I КУРС	II КУРС	III КУРС	IV КУРС
Релігія	Релігія	Релігія	Релігія
Українська мова	Українська мова	Педагогіка	Педагогіка
Польська мова	Польська мова	(дидактика)	(історія педагогіки)
Історія	Німецька мова	Українська мова	Спеціальна
Географія	Географія	Польська мова	методика і
Математика	Історія	Німецька мова	практичні справи
Біологія	Математика	Географія	Українська мова
Спів	Історія природи	Історія	Польська мова
Руханка	(біологія)	Математика	Німецька мова
Ручні роботи	Фізика	Історія природи	Географія
Німецька мова	Відручні рисунки	(ботаніка)	Історія
	Наука музики і	Фізика	Математика
	співу	Каліграфія	Історія природи
	Гра на скрипці	Відручні рисунки	(повторення)
	Руханка	Наука музики і	Фізика
	Ручні роботи	співу	Каліграфія
		Гра на скрипці	Відручні рисунки
		Руханка	Наука музики і
		Ручні роботи	співу
		Господарство	Гра на скрипці
			Руханка
			Ручні роботи
			Гігієна і
			соматологія
			Господарство
			сільське

Джерело: [406, арк. 30-36]

Додаток Л

Свідоцтво Йосафати Гордашевської
про закінчення Львівської державної медичної школи для виховання
медсестер

Szkoła dozorczyń chorujących
zafundowana wspólnym kosztami funduszu krajowego i Stowarzyszenia „Światowego Krzyża” we Lwowie.

Ś W I A D E C T W O.

Ja, Gładyszewska, umiarkowana w roku 1869 we Lwowie...

po odbyciu kursu w szkole dozorczyń chorujących oraz praktyki na oddziałach królowego szpitala powiatowego we Lwowie, po zaliczeniu egzaminu w dniu *...* wzięciu udziału w *...* do przedstawienia chorujących i ranżuch w szpitalach pomocniczych tuższych w zakładach Sponsoryzowanej *...*

...

...

...

W Lwowie, dnia 22 lipca 1869

KOMISJA SZKOLEY:
P. I. obcz. *...*
P. II. *...*

...

...

Otrzymała odnowę i pełnię Cierpomego Krzyża.

Джерело: [334, 41]

Додаток М

Статут Товариства „Мироносиці”

СТАТУТ

ТОВАРИСТВА „МИРОНОСИЦІ”

ПІД ПОКРОВОМ СВ. МАРІ МАГДАЛИНИ

В КРИСТИНОПОЛІ

Затверджений Високим ц. к. Намісництвом
у Львові ч. XII, 1700, дня 6. цвітня 1910.ЖОВКВА
ПЕЧАТНЯ ОО. ВАСИЛІАН
1920.

— 3 —

Члени складають ся з двох категорій. До першої категорії належать ті члени, котрі безпосередно, стало і спільно трудять ся в Захистах так старців як і сиріт. Тим членам прислугоє право носити однострій се в одж тої самої краски і крою і вони називають себе: «сестрами-мироносицями». До другої категорії належать ті члени, котрі платять в хосен Товариства вкладку річну, яку ухвалить Виділ.

Члени в загалі можуть внести в хосен Товариства і більші датки як ті щорічні ухвалені Виділом.

Кожний член може кождої хвилі виступити з Товариства. Члени виступаючі з першої категорії не мають права жадати в'їд Товариства ніякої винагороди за свою працю в Товаристві, лишень зверне їм Товариство в цілости тую квоту без відсотків, яку внесуть до

§ 1. Осідком Товариства Мироносиць в Кристинополі повіт Сокаль.

§ 2. Цілю Товариства Мироносиць є:

а) приймати до свого власного Захисту найубогиших бездомних старців і удержувати їх на власній рахунок до смерти, даючи їм помешканє, харч, одяг, пранє, світло і обслугову, а в хоробі старанну опіку таї по смерти приличний, християнський похорон;

б) приймати до свого власного Захисту убогі, круглі сироти дівчата, давати їм повне удержанє, вихованє християнське і науку до чотирнацятото року житя.

§ 3. Серединками до сего є: а) вкладки членські, б) ваписи, в) даровини, г) милостині.

§ 4. Членом Товариства Мироносиць може бути кожда жєнщина віри католицької, котру прийме Виділ.

— 4 —

Товариства яко надзвичайний ричалтовий даток.

Виступаючим членам з другої категорії не звертає Товариство ніяких виплачених через них датків.

§ 5. Члени Товариства мають всі право:

а) брати участь в Загальних Зборах;

б) ставляти там свої внески і голосувати над ними;

в) всі члени мають право вибрати Виділ, але бути вибраними до Виділу прислугоє право виключно членам з першої категорії.

§ 6. Управу Товариства веде Виділ і Загалні Збори.

§ 7. Загалні Збори вибирають пять виділових і дві заступниці виділових, а члени Виділу вибирають з поміж себе управительку Товариства і єї заступницю. Вибрану управительку і єї заступницю затверджує кождочасний гр. кат. парох в Кристинополі, ко-

Продовження додатку М

трій є покровителем і духовним провідником Товариства.

§ 8. Так членів Виділу як і їх заступників вибирають Загальні Збори на протязь трьох літ.

§ 9. Виділ Товариства Мирносець:

а) приймає членів до Товариства і виключує з него;

б) полагоджує усі біжучі справи;

в) скликає що три роки Загальні Збори, а в случаю коли того зажадає на письмі 12 членів, скликає надзвичайні Загальні Збори;

г) приймає до Захисту убогих і сирот і виключує їх;

д) означає висоту членських вкладок: 1) для членів першої категорії висоту вкладки річної — 2) для членів другої категорії висоту вкладки річної.

§ 10. На він заступає Товариство Управителька зглядно єї заступниця.

§ 11. Коли управителька перешкоджена, усі її права і обовязки переймає її заступниця.

§ 12. До важности ухвал Виділу є потрібна присутність найменше чотирох членів Виділу і згода більшости присутних. При рівности голосів рішає управителька зглядно, її заступниця.

§ 13. Всі письма і оголошення Товариства є важні лишень тоді, коли будуть підписані управителькою зглядно її заступницею і одним членом виділовим.

§ 14. Загальні Збори:

а) вибирають членів Виділу

б) уділюють членам Виділу абсолюторію;

в) рішають о зміні статуту зглядно о розвязаню Товариства.

§ 15. Загальні Збори відбувають ся при якім небудь числі зібраних членів, однак Виділ обовязаний повідомити каждо-

го члена о заміренях Загальних Зборах.

§ 16. Рішення Загальних Зборів під проводом кожодчасного гр-кат. пароха в Кристиніполи западають абсолютною більшості голосів присутніх членів.

§ 17. До зміні статутів а також до ухвал розвязаня Товариства потреба присутности на Загальних Зборах трьох четвертин всіх членів і згоди двох третин присутніх членів.

§ 18. Товариству прислугує право засновувати в межах Галичини свої філії.

§ 19. Спори в Товаристві рішає суд мировий без відклику. Обі спорячі сторони вибирають собі по двох судів а ті вибирають пятого суді арбітра.

§ 20. На случаю розвязаня Товариства постановляє ся що до майна Товариства як слідує:

Послідні Загальні Збори вибирають ліквідаційну комісію зложену з 3. членів і 2. засту-

пників, котри продає цілий маєток Товариства в дорові ліцитації, так рухомий як і нерухомий, а увисоканий четврий добуток ділить поміж усіх дійсних членів першої категорії (§ 4. уст. 2) пропорціонально до внесених до Товариства датків. Нікотрий член не може більше одержати, лишень найвисше тільки, кілько внісши разом усі єго датки. — Повігала оспетувальна надвишка має передати ся в хосен Єпархіальної Помочи в Перемишлі.

Додаток Н

Сторінка з Правильника для приютів

Правильник
для приютів
під опікою С.С. Миргородщини.

*

*

*

I. Що приймає до приюта?

1. До приюта приймає С. Настоятельна у моральній і фізичній своїй цілості.

II. Кого можна прийняти?

2. Приймають до приюта передувати має як жити по звичаї найудобніша в обшарі тої парохії в котрій С.С. Миргородщини мають свій дім.
3. До приюта можуть бути прийняті в дуже рідких випадках удоби маючи з іншого місця вийти.
4. Перед прийняттям треба добре розвідати як про моральний матеріальний і фізичний стан такого як приймати до приюта.
5. Єли вандування (ва) є не моральний (а), наложивий (а), або бездомний такою не може бути прийнятий.
6. Єли вандування має свій стан тоб не може бути прийнятий.
7. Єли вандування (ва) є хронічно або заразно хворий ^{небезпекою} то може бути прийнятий ^{лише} в особливих випадках.

Додаток П

ДІЯЛЬНІСТЬ УГКЦ ТА ЧЕРНЕЧИХ ЧИНІВ У ЦАРИНІ ОПІКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

З прийняттям Україною незалежності Українська греко-католицька церква відродила свою діяльність. Сьогодні вона являє собою могутню організацію.

Таблиця 1. Статистика Української греко-католицької церкви у 2004 р.

Назва	Кількість
Верховна архієпархія (патріархат)	1
Митрополії	1
Архієпархії	1
Єпархії	6
Екзархати	3
Семінарії	4
Богословська Академія	1
Єпископи	15
Священики	1636
Диякони	7
Чоловічі монастирі та чернечі дома	41
Ченці (священики, брати, послушники-монахи)	553
Жіночі монастирі та чернечі дома	131
Монахині (сестри та кандидатки)	802
Семінаристи	1061
Церкви і каплиці	2384
Зареєстровані громади	3300
Вірні	5-5,5 млн.

Монаші чини УГКЦ займають важливе місце у вирішенні сучасних проблем опіки дітей і молоді. Під їхнім керівництвом функціонує ряд опікунсько-виховних інституцій: школа Св.В.Великого (сестри Василянки), школа Св.Софії (при сприянні сестер Студиток); Будинок „Божого милосердя” для дітей, хворих на ДЦП та притулок для перестарілих (сестри Пресвятої Родина), недільна школа спільноти „Мілес Єзу”, школа-інтернат під опікою Сестер-місіонерок любові.

Таблиця 2. Чернечі чини УГКЦ у 2004 р.

Ченці

Чини або Згромадження	Доми	Кількість ченців
Василіани	21	297
Студити Митрополичого права	6	103
Студити Папського права	1	26
Редемптористи	7	84
Мілес Ісус („Воїн Ісуса”)	3	30
Салезіани	2	3
Загалом	40	543

Монахині

Чини або Згромадження	Доми	Кількість черниць
Василіанки	30	202
Службниці Непорочної Діви Марії	33	172
Сестри Пресвятої Родини	30	110
Студитки	7	92
Сестри Милосердя Святого Вікентія	12	72
Сестри Святого Йосифа	6	65
Сестри Святого Йосафата	6	37
Мироносиці Святої Магдалини	2	21
Сестри Катехитки Святої Анни	1	15
Салезіанки	1	6
Сестри Святої Євхаристії	2	5
Сестри місіонерки-любіві	1	5
Загалом	131	802

Чернечі чини УГКЦ працюють поряд із державними та іншими благодійними організаціями. Провідною рисою діяльності чернецтва залишається поєднання матеріальної допомоги з моральною, психологічною та духовною опікою, що сприяє християнському вихованню дітей та формуванню національно свідомих громадян України.

Розглянемо їх діяльність більш детально.

Продовження додатку П

Монахи і монахині **Чину Святого Василя Великого**. Сьогодні Чин налічує 837 монахинь, які живуть в Україні (на Закарпатті та в Галичині) та за кордоном: Угорщині, Чехії, Словаччині, Польщі, країнах колишньої Югославії, Німеччині, Італії, Канаді, США, Бразилії, Аргентині і Австрії. У всіх перелічених іноземних країнах є чисельна українська діаспора, для представників якої Василяни організують свою опікунську діяльність. Чоловіча вітка Чину здійснює: душпастирську працю; видавничу діяльність (видавництва „Місіонар” та „Запис Чину Св.Василя Великого”); просвітницьку роботу (виховання молодих ченців, дім філософських студій, мала семінарія, отці Василяни є ректорами Папської колегії Св.Йосафата в Римі).

Сестри Василянки, продовжуючи свої традиції, працюють у школах, добротних інституціях, навчають дітей і молодь основ християнської моралі, створюють релігійні товариства, працюють у редакціях ЗМІ.

Яскравим прикладом впровадження позитивного досвіду освітньо-виховної роботи монахинь ЧСВВ початку ХХ ст. є Католицька школа Св.Василя Великого, створена у 2001 р. у м.Івано-Франківську при монастирі сестер Василянок.

Мета діяльності Школи Св.В.Великого – дотримуючись державного стандарту освіти, створити сприятливі умови для всебічного гармонійного розвитку дітей, забезпечення їх духовного і фізичного здоров'я, максимального розкриття дітьми даних їм Богом талантів, здобуття початкової освіти.

За Статутом одними з головних завдань цього навчального закладу І ступеня є: виховання в учнів поваги до Конституції та державних символів України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед Богом і законом за свої дії, та ін. Окремі положення цього статуту поміщено у продовженні додатку.

Продовження додатку П

Проте, повноцінній роботі цього закладу перешкоджають труднощі об'єктивного характеру. Оскільки, законодавство України не дозволяє релігійним громадам створювати державні навчальні установи, то монахині повинні реєструвати їх як приватні. А це у свою чергу вносить багато непорозумінь у таких питаннях, як заробітна плата педагогів, забезпечення шкільними підручниками та ін.

Сьогодні Католицька школа Св.Василя Великого налічує 4 початкових класи. Батьки учнів цього навчального закладу висловлюють сподівання, що керівництво школи знайде можливість для продовження навчання дітей у старших класах.

Школа Св.Софії у Львові є важливою формою опікунсько-освітньої діяльності сучасного **Згромадження монахинь Студиток**. Вона створена у 2002 р. при Святопокровському монастирі сестер у Львові. Це початкова школа, яка працює за особистісно-орієнтованою методикою навчання та виховання.

Навчальна програма, окрім загальноосвітніх предметів, включає ранкові зустрічі-молитви, вивчення катехизму та християнської етики. Вона є важливим чинником, котрий допомагає дітям, на обґрунтованому теоретичному та практичному рівні, усвідомити християнські цінності.

Більшість педагогічного колективу школи Св.Софії складають світські учителі. Але поряд з ними для українських дітей працюють і монахині Святопокровського монастиря сестер Студиток. Зокрема, вони є вчителями катехизму, християнської етики, а також виконують функції опікунок. Окрім цього, з педагогічним колективом школи постійно співпрацює представниця монастиря, яку ознайомлюють з проблемами навчального закладу, спільно з монахинями приймають рішення про їх розв'язання.

Проте, на шляху створення школи Св.Софії та у її діяльності керівництво та черниці постійно стикаються з такими ж проблемами, як і

Продовження додатку П

сестри Василянки. Це перешкоди у реєстрації навчального закладу, недостатнє забезпечення підручниками та ін.

За підтримки та допомоги держави, могла б розвинутиь широка мережа подібних шкіл. Такі навчально-виховні заклади під керівництвом монахинь УГКЦ є важливим напрямом опікунської діяльності чернецтва, спрямованим на гармонійний розвиток та виховання української дитини. Вони у своїй роботі несуть християнські цінності, милосердя, оскільки тут навчається значна кількість сиріт та дітей з малозабезпечених родин. Це, у свою чергу, стало б вагомим вчинком у вирішенні складних сучасних проблем опіки дітей і молоді.

Окрім цього, монахи Студитського уставу навчають дітей християнської етики у державних школах, видають для них журнали „Зернятко”, „Галицький дзвін”. Монастир у Яремчі на Івано-Франківщині щороку приймає на лікування понад 200 дітей-чорнобильців. Активно розвивається і видавнича справа отців Студитів. Зокрема, при Львівському монастирі організовано видавничий відділ „Свічадо”. Тут діє і майстерня церковно-сакрального мистецтва.

Згромадження сестер Йосафаток у сучасній Україні має 8 осередків на Львівщині, Тернопільщині і Волині. Вони працюють у школах, проводять місійну діяльність. Важливим своїм завданням вбачають молитву за єднання між народами світу різних віросповідань, оскільки на гербі згромадження сестер Йосафаток написано: „Господи, подай святу єдність!”.

Після здобуття Україною незалежності **Згромадження сестер Службниць** відродило свою роботу і сьогодні налічує 25 осередків у трьох регіонах України: Закарпаті, Галичині та Східній Україні. Їхніми головними завданнями є: організація літніх дитячих таборів, догляд одиноких немічних і перестарілих людей вдома, медична допомога хворим у лікарнях, сприяння

Продовження додатку П

в наданні гуманітарної допомоги малозабезпеченим родинам, психологічна підтримка ув'язнених та молоді у боротьбі з наркотичною залежністю.

Чернеча спільнота **сестер Мироносиць** продовжує опікуватися сиротами, виховує дітей в дусі християнської моралі, що відображено в їхньому сучасному статуті (див. продовження додатку). Свідченням цього є робота монахинь в державних школах та дошкільних закладах, де вони проводять уроки християнської етики. Окрім цього, сестри Мироносиці здійснюють матеріальну та психологічну опіку малозабезпечених сімей, здійснюють догляд за хворими і немічними. Осередок сестер Мироносиць знаходиться в Івано-Франківську. Як зазначила їх головна настоятелька В.Тара, - є діяльною складовою частиною УГКЦ.

Сучасне відроджене **Згромадження сестер Пресвятої Родини** має монастирі і доми у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській єпархіях, де живуть і працюють 103 монахині, а також сестри виконують місійну працю в Кам'янець-Подільському. Традиції опікунської діяльності з початку ХХ ст. сестри Йосифітки продовжують і сьогодні, що відображено у їхніх Конституціях (Див. продовження додатку). З цього приводу там зазначено: „Харизмою нашого Згромадження є християнське виховання дітей і молоді, опіка над сиротами”. Так, у Чорткові на Тернопільщині ними створений будинок „Божого милосердя”, де монахині допомагають дітям, хворим на церебральний параліч. Там же сестри організували притулок для одиноких перестарілих людей.

Сестри милосердя Св.Вікентія продовжують роботу у царині медичної опіки, працюючи у тому ж Шпиталі ім. А. Шептицького у Львові, де виконують обов'язки медсестер та господарсько-адміністративну роботу. Відродивши цей благодійний медичний заклад, духовенство УГКЦ подбало про малозабезпечених осіб, які можуть тут безкоштовно отримати консультативну допомогу різноманітного профілю, вчасно пройти

Продовження додатку П

обстеження, пролікуватися. Лише за один рік Шпиталь надає допомогу понад 70 тис. осіб. Шпиталь ім.А.Шептицького у Львові є осередком духовної та психологічної допомоги залежним від алкоголю і наркотиків, яку здійснюють

монахині УГКЦ. Окрім цього, ними створено відділ опіки над потребуєчими, немічними самотніми людьми похилого віку під назвою „Опіка вдома”. Деякі монахині милосердя Св.Вікентія працюють у Львові у харитативній організації „Біло-жовтий Хрест”, де здійснюють медичну, соціальну та духовну опіку над найбільшнішими верствами населення.

Сучасні Згромадження Сестер Йосифіток та Отців Редемптористів теж працюють у сфері християнського виховання української молоді. Їхня діяльність знаходить своє відображення у катехизації різних вікових груп – навчанні християнської етики, моралі. Отці Редемптористи працюють у безкоштовних їдальнях, налагоджують контакт з особливо потребуєчими категоріями людей.

У незалежній Україні до названих чернечих організацій приєднався ряд нових чоловічих та жіночих згромаджень: Отці Салезіяни Св. І.Боска, спільнота „Мілес Єзу” (Воїн Ісуса), Згромадження сестер Катехиток Св.Анни, Згромадження сестер Салезіанок, Сестри Святої Євхаристії, Згромадження Пречистої Діви Марії сестер-місіонерок любові. Усі ці чернечі спільноти теж активно працюють в царині опіки дітей і молоді – створюють недільні школи, здійснюють катехизацію, надають матеріальну допомогу малозабезпеченим родинам та їхнім дітям.

Основні напрями діяльності сучасних чернечих чинів зібрані та проаналізовані на основі анкетування представників різних згромаджень.

Для систематизації цих даних інформація оформлена у таблиці 3 (див.продовження додатку на с. 241).

Таблиця 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОПШУНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ
ЧЕРНЕЧИХ ЧИНІВ УГКЦ В УКРАЇНІ

Назва Чину чи Згромадження	Рік заснування чи відродження	Основні напрями діяльності	Спосіб реалізації	Територія діяльності
Чини Св.В.Великого (отці Василіани та сестри Василіанки)	Продовжили діяльність після виходу УГКЦ з підпілля	Освітньо-виховна діяльність Катехизація Видавництво	Власна Католицька школа Св.В.Великого В держ.школах та садках Власна друкарня	м.Івано-Франківськ Галичина м.Жовква Львівська обл. Ів.-Франківська обл. Тернопільська обл. Закарпатська обл. Волинська обл.
Сестри Йосафатки	Відроджені у 1988 р.	Катехизація дітей та молоді	У держ.освітніх закладах На парафіях	
Сестри Служебниці	Продовжили діяльність після війни 1941-1945 рр	Катехизація дітей і молоді Опіка над немічними і перестарілими Медична допомога Психологічна підтримка ув'язнених	В держ.школах Вдома В держ.шпиталях У в'язницях	Галичина Східна Україна Закарпаття

Продовження таблиці 3

Сестри Йосифітки	Після виходу УГКЦ з підпілля	Катехизація	На парафіях У школах	Львівська обл.
Сестри Мироносиці	Продовжили діяльність після виходу УГКЦ з підпілля	Опіка над сиротами Догляд за хворими і немічними Катехизація	У державних закладах В держ.шпиталях Вдома В школах, на парафіях	Івано-Франківська обл. Тернопільська обл.
Сестри Пресвятої Родини	Продовжили діяльність після виходу УГКЦ з підпілля	Опіка над хворими дітьми Опіка над самотніми перестарілими Катехизація дітей і молоді	Будинок „Божого милосердя” для хворих на ДЦП Притулок для перестарілих В школах, на парафіях	м.Чортків м.Чортків Львівська обл. Ів.-Франківська обл. Тернопільська обл.
Отці та сестри Студентського уставу	Продовжили діяльність після виходу УГКЦ з підпілля	Катехизація дітей і молоді Медична допомога Видавництво	В школах, на парафіях У державних лікувальних установах Власна друкарня „Свічадо”	м.Львів

Продовження таблиці 3

Отці Редемптористи	Після виходу УГКЦ з підпілля	Катехизація дітей, молоді і дорослих	В школах, на парафіях	Галичина
Сестри Милосердя Св.Вікентія	Відродилися у 1990 р.	Виховання сиріт Медична опіка Соціальна та духовна допомога найбільшій Катехизація	Сиротинець Шпиталь ім. А.Шептицького Харитативна організація „Біло-жовтий хрест” На парафіях, у сиротинці	м.Тернопіль м.Львів м.Львів
Отці Салезіянн Сестри Салезіянки	В Україні з 1992 р.	Катехизація дітей і дорослих	У 9 державних школах, дитячих садках, лікарнях, центрах реабілітації	м.Львів м.Одеса
„Мілес Єзу”	В Україні з 1991 р.	Катехизація дітей	Власна недільна школа	м.Львів
Сестри Катехитки Св.Анни	В Україні з 1991 р.	Катехизація Духовна та психологічна допомога хворим, перестарілим	На парафіях У державних шпиталях, притулках	м.Львів Луганська обл. Львівська обл.

Продовження таблиці 3

<p>Сестри Пресвятої Свхаристії</p>	<p>Засноване у 1957 р.</p>	<p>Катехизація дітей і молоді</p>	<p>У державних освітніх закладах</p>	<p>Львівська обл. Ів.-Франківська обл.</p>
<p>Сестри місіонерки любові</p>	<p>1986-1987 рр.</p>	<p>Освітня діяльність Катехизація Медична допомога Опіка перестарілими</p>	<p>Школа-інтернат В державних дитсадках та школах Школа-інтернат При монастирі</p>	<p>м.Сокаль м.Городок м.Сокаль м.Сокаль</p>

Статут Католицької Школи Святого Василя Великого

(зареєстровано виконавчим комітетом Івано-Франківської міської Ради
Реєстраційна справа № 500-р від 09.08 2002 р.)

(окремі положення)

- 1.1 Приватна загальноосвітня школа I ступеня „Католицька Школа Святого Василя Великого” – (далі Школа) – створена 1 липня 2001 р. і функціонує як приватний неприбутковий навчально-виховний заклад християнського спрямування.
- 1.3. Школа має печатку, штамп, бланки зі своєю назвою та повним зображенням **власної символіки** – Святого Духа, який сходить у вигляді голуба, із сяйвом відкритої книги, палаючої Неопалимої Купини та зображенням Святого Василя Великого.
- 1.4. **Головною метою Школи** є: забезпечення реалізації права громадян на початкову загальну освіту; дотримуючись державного стандарту освіти, створити сприятливі умови для всебічного гармонійного розвитку дітей, забезпечення їх духовного і фізичного здоров'я, максимального розкриття дітьми даних їм Богом талантів і здобуття початкової освіти.
- 1.5. **Головними завданнями Школи** є:
- виховання громадян України;
  - виховання в учнів шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, української мови, національних цінностей українського народу та інших народів та націй;
  - національне виховання;
  - виховання в учнів поваги до Конституції України, державних символів, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед Богом і законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
  - реалізація права учнів на вільне формування політичних переконань;
  - виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я учнів;
  - застосовуючи принципи християнської моралі, допомогти дітям сформуванню стійкі життєві ідеали на основі християнського світогляду;
  - створення сприятливих умов для здобуття початкової освіти на рівні, не нижчому від державних стандартів;

Продовження додатку П

- організація навчальних і практичних занять, що будуть забезпечувати всебічний гармонійний розвиток учнів, їх духовне і фізичне здоров'я;
  - розвиток природних позитивних нахилів, здібностей і обдарованостей, творчого мислення, потреби і вміння самовдосконалюватися;
  - формування громадської позиції, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії.
- 1.6. Навчальний заклад у своїй діяльності керується Конституцією України, Законом України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад та даним Статутом. Діяльність Школи будується на принципах християнської моралі; гуманізму; взаємозв'язку розумового, фізичного і естетичного виховання; рівності умов кожного учня для повної реалізації його здібностей, таланту, всебічного розвитку; органічного зв'язку з національною історією, культурою, традиціями; диференціації змісту і форм освіти; науковості; розвиваючого характеру навчання.
- 1.8. У Школі визначена українська мова навчання.
- 1.10. В складі Школи можуть функціонувати: творчі групи (гуртки, клуби, студії, майстер-класи) різних напрямків; психологічна служба.
- 1.11. Для учнів забезпечуються відповідні умови медичного обслуговування.
- 2.1. За структурою Школа визначається як навчально-виховний заклад першого ступеня. Термін навчання становить 4 роки.
- 2.2. Школа самостійна в організації навчально-виховного процесу, розробці умов навчання, визначення освітньої моделі приймання та відрахування учнів, плануванні своєї роботи відповідно до перспективного, річного планів тощо.
- 2.3. Навчально-виховна робота в Школі проводиться у відповідності із затвердженими навчальними планами за погодженням з управлінням освіти.
- 2.18. Після закінчення навчання в Школі учням видаються документи про освіту відповідного зразка, затвердженого Кабінетом Міністрів України.
- 5.6. Школа має для потребуєючих учнів гуртожиток.

Конституція Згромадження сестер Пресвятої Родини (окремі положення)

Частина перша. Розділ перший

Мета і характер

1. **Метою** нашого Згромадження є : життям практикувати євангельські ради за прикладом святих Осіб Ісуса, Марії, Йосифа, у всьому шукати Божого вподобання, більшої слави Божої, досконалості та освячення Сестер на основі св.Писання, згідно з навчанням Церкви та Конституцією нашого Згромадження.
2. **Харизмою** нашого Згромадження є всебічно виконувати апостольську працю, постійно достосовану до актуальних побажань Церкви для добра і спасіння людських душ, як ось: **християнське виховання дітей і молоді, опіка над сиротами, обслуга хворих.**
3. **Першою ціллю Сестер** є прагнення християнської досконалості, на благо Церкви, через зберігання трьох монаших Обітів: послух, чистота, убожество згідно з Конституцією.
4. Згромадження Сестер Пресвятої Родини Східного Обряду існує на Патріаршому Праві і складається з Сестер з вічними і тимчасовими Обітами і Новичок.
5. **Покровителями Згромадження** є: Пресвята Родина – Ісус, Марія, Йосиф, св.священномученик Йосафат і св.Текля.
6. **Наш герб та його символіка.** Гербом ЗСПР є зображення, яке складається з трьох елементів: хреста, лілії та жезла. Хрест зображений стилістично і займає центральне місце у Гербі, з правого боку від хреста зображена квітка лілії, а з лівого – жезл.

Хрест символізує терплячого Христа, як одну із Осіб Пресвятої Родини. В нашому чернечому житті хрест є символом жертви і терпіння, як також перемоги і воскресіння.

Лілія символізує чистоту і дівство Марії, як однієї з Осіб Пресвятої Родини. Для наших сестер це є символом невинності і чистоти душі задля посвяти для наших ближніх.

Жезл символізує працюючого Йосифа, як одну із Осіб Пресвятої Родини. Для нас це є символом праці і служіння на спасіння власних душ, **для несення послуги потребуючим та апостольського служіння для нашого народу.**

Статут Згромадження Сестер Мироносиць під покровом Святої Марії Магдалини Української Греко-Католицької Церкви

(Зареєстровано 30 березня 1992 р. Постанова Ради у справах релігії при
Кабінеті Міністрів України, протокол № 3.)

(окремі положення)

Розділ перший.

Згромадження сестер Мироносиць було засноване 1910 р. в селі Підгірці Золочівського повіту Львівської області. Засновником Згромадження був достойний о.Юліан Дацій ЧСВВ, отець-духівник Станіславівської дієцезії, всечасний о.Семен Лукач та о.Ісидор Луб ЧСВВ. Згромадження було затверджене Митрополитом Ординаріатом у 1925 р.

Розділ другий.

Метою Згромадження сестер Мироносиць є укладати своє життя за Євангельськими радами, за прикладом Христа, відповідно до вимог і звичаїв Української Греко-Католицької Церкви візантійського обряду, жити у великій взаємній християнській любові і любові ближнього, у згоді. Молитвою, самопоświęтою і жертовністю наслідувати Св.Марію Магдалину. Сестри мають святий обов'язок старатися про вічне спасення своїх душ та стреміти до християнської досконалості через заховання трьох законних обітів: убожества, чистоти, послуху, а також Уставів цього Згромадження.

Розділ третій.

Завданням Згромадження є: **старатися про християнське виховання дітей і молоді, скріпляти, боронити й ширити святу католицьку віру, навчати в християнському дусі молодь, обслуговувати хворих і перестарілих, допомагати бідним і опущеним, займатися катехизацією дітей, опікуватися домами старих людей, дбати про красу церков, всякими добрими справами, нести у кожний дім радість, спокій, мир, наповняти душі людей вірою і любов'ю до Бога, щоби лиш спричинитися до поширення Божої слави на землі.**

Джерела: [75, 377], [136], [137], [217, 2-15, 29]

Додаток Р

**ЗАГАЛЬНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ СИРИТСТВА ТА
БЕЗДОГЛЯДНОСТІ У СУЧАСНІЙ ГАЛИЧИНІ МОВОЮ
СТАТИСТИКИ**

Проблема опіки над сиротами, дітьми, позбавленими допомоги рідних, самотніми немічними перестарілими в Україні є вкрай складною і потребує негайного вирішення. За офіційною статистикою у нашій державі 20 тис. безпритульних дітей, 23 тис. неповнолітніх позбавлені батьківської опіки, кожна третя дитина, що опинилася на вулиці, постраждала від жорстокого відношення у родині, серед „дітей вулиці” 10 % неписьменні, а інші мають рівень знань, що не відповідає їхньому віку.

Проблема опіки над різними категоріями віктимних осіб є так само актуальною і в Галичині, яка охоплює територію сучасних Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. Для розгляду проблеми пропонуються показники обласних статистичних відділів.

**Таблиця 1. Кількість дітей-сиріт та дітей, над якими була
встановлена опіка
у 2004 р.**

Область	Загальна к-сть дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків	Кількість дітей, які перебувають під опікою	З них одержали допомогу
Івано-Франківська	1272	1255	487
Львівська	2141	2030	793
Тернопільська	941	784	470
Разом	4354	4069	1750

Для дітей-сиріт та дітей, позбавлених опіки батьків функціонують заклади різних відомств. Зокрема, дитячі будинки системи Міністерства освіти і науки, дитячі будинки системи Міністерства охорони здоров'я та

Продовження додатку Р

будинки-інтернати Міністерства праці та соціальної політики. У 2004 р. розподіл дітей зазначеної категорії у ці заклади відбувся наступним чином.

Таблиця 2. Кількість сиріт та дітей, позбавлених опіки батьків у державних опікунсько-виховних закладах

Область	У дит. будинках системи МОН	У дит. будинках системи МОЗ	У інтернатах системи Мінпраці
Ів.-Франківська	87	39	110
Львівська	188	76	42
Тернопільська	19	30	93
<i>Разом</i>	<i>294</i>	<i>145</i>	<i>245</i>

Окремим напрямом опіки над дітьми зазначеної категорії є усиновлення. Так, у тематичній державній доповіді про становище дітей в Україні зазначено, що за останній звітний період у Івано-Франківській області було усиновлено 112, у Львівській – 170, а в Тернопільській – 59 дітей.

Щодо сучасних альтернативних форм опіки, то в Івано-Франківській області організовано два дитячі будинки сімейного типу, де виховується загалом 10 дітей, та 2 прийомні сім'ї, які взяли на виховання по одній дитині. У 2004 р. у Львівській області було створено три прийомні сім'ї та один дитячий будинок сімейного типу. У Тернопільській області, за інформацією Управління соціального забезпечення, у цьому ж році не створено жодного дитячого будинку сімейного типу та не зареєстровано прийомних сімей. Це вказує на недостатній рівень розвитку альтернативних форм опіки над вразливими категоріями дітей та молоді.

Продовження додатку Р

Ще одним негативним показником є велика кількість дітей із вадами розумового, фізичного розвитку. У 2004 р. у Львівській області таких дітей зареєстровано 16010 осіб, а в Івано-Франківській – 1418 осіб. Для такої категорії осіб тут функціонують 12 спеціальних шкіл-інтернатів. За даними обласної статистики, усі діти з особливими потребами залучені до навчання у цих закладах.

Проблемним є і питання природного приросту, народжуваності, оскільки її показник є значно нижчим за показник смертності. Наприклад, у Івано-Франківській області з 2001 р. приріст населення характеризується від'ємними числами.

Таблиця 3. Природний приріст населення у Івано-Франківській області у 1995 – 2004 рр.

Рік	Кількість новонароджених дітей	Кількість померлих осіб	Приріст
1995	18479	17349	1130
2001	13851	17662	- 3811
2004	14113	18600	- 4487

Окремою категорією осіб, які потребують догляду, піклування, захисту та допомоги є одинокі перестарілі люди. Наприклад, кількість таких людей в Тернопільській області становить близько 35 тис. осіб, над 22,9 тис. одиноких людей цієї категорії встановлено опіку у вигляді адресної медичної допомоги. Для людей похилого віку, які не мають підтримки з боку рідних, створено 7 будинків-інтернатів.

Проте, наявність інтернатів ще не є вирішенням проблеми. Дуже часто перестарілі люди покинуті самі на себе, не мають змоги влаштуватися до цих закладів, непоінформовані про їх діяльність та ін. Невідповідність між можливостями інтернатів Івано-Франківської області та кількістю осіб, які

Продовження додатку Р

перебували у них демонструє таблиця 4. складена за даними відділу соціальної статистики Обласного статистичного управління.

Таблиця 4. Кількість інтернатів та осіб, які користувалися їхніми послугами у період з 1990 до 2004 рр.

	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2002 р.	2004 р.
Кількість інтернатів, всього	8	8	8	8	8
Для дорослих	5	5	5	5	5
Для дітей	3	3	3	3	3
Кількість місць в інтернатах, всього	1610	1360	1325	1325	1325
Для дорослих	1025	925	925	925	925
Для дітей	585	435	400	400	400
Кількість осіб, які обслуговувалися, всього	1440	1183	1068	1036	1066
Дорослих	950	832	751	737	764
Дітей	490	351	317	299	302

Проаналізувавши ці показники та статистичні дані, можна зробити висновок, що розподіл дітей-сиріт в опікунсько-виховні заклади чи усиновлення, влаштування перестарілих в інтернати не можуть забезпечити догляд, допомогу і піклування усім потребуючим. Свідченням цього є те, що загальна кількість таких людей значно перевищує кількість тих, над якими встановлена опіка.

Джерело: [315, 29, 221-224]

Додаток С

Програма спецкурсу **„ОПІКУНСЬКО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНЕЦТВА У ГАЛИЧИНІ В КІНЦІ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.”**

Організація опікунської, добродійної діяльності до кінця середніх віків залишалася в усіх християнських народів виключно справою духовенства. В Україні духовенство вважало своїм обов'язком частину церковного майна давати на допомогу убогим, старцям, немічним людям. Згодом опікунською діяльністю почали займатися чернечі чини. З цією метою у Галичині в кінці ХІХ – першій половині ХХ ст. постає ряд монаших згромаджень Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Одні з них обирають основним видом діяльності поширення освіти, інші – піклування хворими, ще інші – опіку над перестарілими.

Опікунська діяльність, здійснювана українським греко-католицьким чернецтвом, у згаданий період була надзвичайно масштабною та багатогранною. Соціальна енергія духовенства акумулювалася в закладах опіки, які були джерелом існування сиріт, обездолених людей, потребуючих не лише матеріальної, але й духовної допомоги. Створюючи на вимогу часу захоронки, відкриваючи сиротинці та шпиталі, монаші об'єднання допомагали галичанам вистояти в складних життєвих обставинах і щонайважливіше – не зневіритися.

Опікунська діяльність, яку здійснювало чернецтво УГКЦ в Галичині в кінці ХІХ – в першій половині ХХ ст., потребує детального вивчення та аналізу, оскільки позитивний досвід релігійних організацій може бути успішно використаний на етапі становлення сучасної української педагогічної освіти.

Метою спецкурсу є ознайомлення майбутніх вчителів, соціальних працівників з позитивним досвідом релігійних організацій УГКЦ у царині

опіки сиротами, дітьми, які позбавлені батьківського піклування, а також дорослими людьми віктимних категорій (одинокими перестарілими, немічними та ін.).

Програма спецкурсу „Опікунсько-виховна діяльність чернецтва у Галичині в кінці XIX – першій половині XX ст.” для дисциплін „Історія педагогіки”, „Історія соціальної роботи” включає лекційні і семінарські (відповідно 14 і 12 годин) заняття.

У результаті вивчення спецкурсу студенти повинні

- знати:

- теоретичні основи опіки;
- історичні передумови явищ сирітства, бездоглядності, безпритульності у Галичині на початку XX ст.
- напрями опікунсько-виховної діяльності під керівництвом греко-католицького чернецтва у кінці XIX – першій половині XX ст.;
- форми та методи роботи чернецтва з дітьми-сиротами;
- напрями соціально-геронтологічної діяльності монахинь УГКЦ.

- уміти

- аналізувати кращі досягнення чернечих організацій в освітньо-виховній ланці;
- визначати мету та завдання опікунсько-виховної діяльності УГКЦ у Галичині у кінці XIX – першій половині XX ст.;
- вміло використовувати кращі досягнення педагогічного досвіду релігійних організацій у своїй роботі.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ

№ з/п	Тема	Кількість годин
<i>Лекційний курс</i>		
1	Теоретичні основи опіки.	2
2	Провідні європейські та вітчизняні педагоги про опіку над різними категоріями дітей та дорослих.	2
3	Розвиток чернецтва в контексті опікунсько-виховної діяльності у Галичині	2
4	Інституційні форми та методи опікунсько-виховної діяльності щодо дітей	2
5	Роль чернецтва в організації психолого-педагогічного, духовного дорадництва дорослих.	2
6	Соціально-геронтологічна діяльність чернечих об'єднань у монастирях та будинках перестарілих.	2
7	Підготовка греко-католицьких монахинь до здійснення опікунської діяльності у кінці XIX - на початку XX ст.	2
8	Опікунсько-виховна діяльність Митрополита Андрея Шептицького	2
<i>Семінарські заняття</i>		
1	Історичні передумови явищ сирітства, бездоглядності, безпритульності у Галичині на початку XX ст.	2
2	Медична опіка під керівництвом монахинь УГКЦ	2
3	Характеристика напрямів опікунської діяльності чернецтва УГКЦ у Галичині в кінці XIX – першій третині XX ст.	2
4	Діяльність чернечих чинів у галузі опіки в сучасній Україні	2
<i>Усього</i>		24

РОЗДІЛ І. ЗМІСТ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Теоретичні основи опіки

План

1. Українське законодавство про опіку та піклування.
2. Дефініція опіки у суспільних науках.
3. Потреби як визначальна умова опіки.
4. Напрями та форми опікунської діяльності.
5. Державна система опіки.

Основна:

524. Бадора С. Теорія і практика опікунства в Польщі.- Івано-Франківськ, 2000.- 252 с.
525. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник.- К.: Центр навчальної літератури, 2003.- 134 с.
526. Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці. Збірник наукових праць.- Івано-Франківськ, 2005.- 340 с.
527. Конституція України.- К.: Офіційне видання Верховної Ради України.- 1996.- 118 с.
528. Маслоу А. Мотивация и личность / Пер. с англ.- 3-е изд.- СПб.: Питер, 2003.- 392 с.
529. Сімейний кодекс України.- К., 2002.- 176 с.
530. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. А.Капської.- Київ: Центр навчальної літератури, 2003. - 256 с.
531. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник // Соціальна робота. Книга 4.-К.: ДЦССМ, 2002.- 350 с.
532. Юридичний словник.- Київ: Академія, 2001.- 375 с.

Додаткова:

1. Dabrowski Z. Pedagogika opiekuncza w zarysie.- Olsztyn.- 1996.- Т.1.- 258 s.
2. Dabrowski Z. Pedagogika opiekuncza w zarysie.- Olsztyn.- 1997.- Т.2.- 230 s.
3. Kelm A. Formy opieki nad dzieckiem w Polsce Ludowej.- Warszawa.- 1983.- 286 s.
4. Concise Oxford English Dictionary.- 2001.- S.212.
5. Radlinska H. Pedagogika społeczna.- Wroclaw-Warszawa-Krakow, 1961.- 362 s.

Тема 2. Провідні вітчизняні педагоги про опіку над різними категоріями дітей та дорослих

План

1. Висвітлення питань опіки у працях українських педагогів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.
  - 1.1. Зміст опіки дітей у книзі О.Духновича „Народна педагогія”.
  - 1.2. І.Негребецький: питання материнської опіки у праці „О вихованню”.
  - 1.3. „Педагогія руська або наука о воспитаню” І.Бартошевського.
  - 1.4. Ю.Дзерович „Педагогіка”.
2. Сучасні педагогічні дослідження проблеми опіки.
  - 2.1. Праці Б.Ступарика: ідеї опікунства в умовах боротьби українців за національну школу.
  - 2.2. Форми опіки над дітьми в добу трансформації суспільного устрою (колективне дослідження Т.Завгородньої, Н.Лисенко, К.-Д.Межец, Б.Ступарика).

Основна:

1. Вишневецький О. Сучасне українське виховання.- Львів: Армія України, 1996.- 238 с
2. Генік Л. Релігійно-моральне виховання молоді в навчальних закладах східної Галичини (кінця ХІХ – початку ХХ століття).- Івано-Франківськ: Плай, 2000.- 270 с.
3. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец Д.-К., Ступарик Б.М. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія / За ред. Б.М. Ступарика.- Івано-Франківськ- Ужгород: «Мистецька лінія», 2002.- 152 с.
4. Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці. Збірник наукових праць.- Івано-Франківськ.- 2005.- 340 с.
5. Ступарик Б. Еволюція української виховної системи в 19–20 століттях // Українська система виховання: проблеми, перспективи. Матеріали Всеукраїнської конференції.- Серія „Педагогіка, етнопедагогіка”.- Івано-Франківськ, 1999.- Вип. 27.- С.38-49.
6. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення. - Івано-Франківськ, 1992.- 190 с.
7. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772 – 1939 рр.) – Івано-Франківськ, 1994.- 144 с.
8. Ступарик Б., Моцюк В. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772 - 1939).- Коломия, 1995.- 176 с.

Додаткова:

1. Бартошевський І. Педагогія руська або наука о вихованню.- Львів, 1909.- 426 с.
2. Бартошевський І. Християнсько-католицька педагогіка.- Львів, 1909.- 425 с.
3. Дзерович Ю. Педагогіка.- Львів: Накладом греко-католицької Богословської Академії, 1937.- 240 с.
4. Духнович А. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских. - Ч.1. - Львів, 1857. - 91 с.
5. Негребецький І. О вихованню. Підручник для руських женщин.- Львів.- 1881.- 128 с.

Тема 3. Розвиток чернецтва в контексті опікунсько-виховної діяльності у Галичині

План

1. Поняття про чернецтво.
2. Чоловічі чернечі організації.
3. Жіночі чернечі згромадження.
4. Основні напрями опікунської діяльності чернечих чинів УГКЦ у Галичині у кінці ХІХ – першій третині ХХ ст.

Основна:

1. Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василіянського Чина ХVІІ-ХХ ст.: Топографічно-статистична розвідка.- Рим, 1979.- 217 с.
2. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станіслава): перша половина ХХ ст.-Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998.- 215 с.
3. Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія. - Львів: Свічадо, 1998. - 325 с.
4. Комар І. Історичні аспекти розвитку чернецтва у Галичині // Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів, 2005.-№ 3.- С. 120-130.
5. Ломачинська І. Монастирі між духом і світом / З історії чернецтва // Людина і світ.- 1999.- № 11-12.- С.45-48.
6. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника.- Івано-Франківськ: Плай, 2004.- 464 с.

7. Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць П.Н.Д.М. / За ред. А.Г.Великого.- Рим: Видавництво Сестер Служебниць, 1968.- 767с.
8. Нарис історії Василіанського Чину Св.Йосафата – Серія II.- Записки ЧСВВ.- Рим, 1992.- 640 с.
9. Огієнко І. Українське монашество.- К.: Наша культура і наука, 2002.- 393 с.
- 10.Процак П. Діяльність Згромадження сестер Милосердя Святого Вікентія – складова частина соціальної акції УГКЦ // Церква і соціальна проблема. Матеріали міжнародної наукової конференції.- Львів, 1993.- С.332-336.
- 11.Стоцький Я. Монастир Отців Василіян Чесного Хреста Господнього в Бучачі (1712-1996 рр.).- Львів: «Місіонер», 1997.- 163 с.
- 12.Студитське чернецтво в українській католицькій церкві / Опрацювання Монахів Студитів. Відпов.ред. Я.Трояновська. - Рим - Любляж -Львів: Свічадо, 1991.- 23 с.

Додаткова:

1. Ваврик М. По Василіанських монастирях.- Торонто: Видавництво й друкарня ОО. Василіян, 1958.- 286 с.
2. Галайба В. Життя монастирське, останнє століття // Пам'ятки України.- 1999.- № 1.- С.95-98.
3. Конституція Згромадження Сестер Пресвятої Родини.- Львів, 1994.- 104 с.
4. Конституція і директиви Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії.- Рим-Торонто, 1982.- 120 с.
5. Спомини про сестру Анну Стадник зі Згромадження Сестер Мироносиць.- Жовква: Накладом згромадження СС Мироносиць, 1928.- 83 с.
6. Статут Товариства „Мироносиці” під покровом Св.Марії Магдалини в Кристинополи.- Жовква, 1920.- 8 с.
7. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василіянок.- Львів, 1934.- 256 с.

Тема 4. Інституційні форми та методи опікунсько-виховної діяльності чернецтва УГКЦ щодо дітей (кінець XIX – перша третина XX ст.)

План

1. Зміст, форми та методи опікунської роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в сиротинцях.

2. Опіка, виховання та навчання дітей і молоді під проводом чернечих чинів УГКЦ у школах різних типів.
3. Позашкільні та позакласні форми опікунської діяльності монахинь УГКЦ.

Основна:

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772-1939 рр.) / Методичний посібник // Рідна школа.- 1998.- № 7-8.- С.33-48.
2. Генік Л. Релігійно-моральне виховання молоді в навчальних закладах східної Галичини (кінця ХІХ – початку ХХ століття).- Івано-Франківськ: Плай, 2000.- 270 с.
3. Комар І. Діяльність закладів опіки під керівництвом греко-католицьких чернечих чинів у Галичині в кінці ХІХ ст. – 1939 р. // Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів, 2004.-№ 2.- С.175-183.
4. Комар І. Освітньо-виховна діяльність сестер Василянок у Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 178. Педагогіка та психологія. - Чернівці: Рута, 2003.- С.65-72.
5. Курляк І. Народне шкільництво у Галичині (другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) // Педагогіка і психологія.- 1995.- № 1.- С.143-150.
6. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864-1918 рр.): монографія.- Львів, 1997.- 222 с.
7. Моцюк П. Сільсько-господарська школа В Милованні // Альманах Станіславівської землі. -Том 2. - Нью-Йорк- Париж- Сідней-Торонто.- 1985.- С.613-619.
8. Олійник Г. Зміст навчальних програм для українських початкових шкіл Галичини у 20-ті рр. ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 176. Педагогіка та психологія.- Чернівці: Рута, 2003.- С.102-107.
9. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові / Український Архів. Том ХХІІ А.-Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто.- 1984.- 111 с.

Додаткова:

1. Ващенко Г. Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді // Визвольний шлях.- 1954.- № 5.- С. 29-35, № 6.- С. 27-32.
2. Герусінський С. Основане і розвій рускої оселі вакаційної // Нива.- 1910.- № 12.- С. 368-370.
3. „Захоронка” – тип українського дошкілля // Шлях виховання й навчання.- 1934.- Ч.1.- С.67-68.
4. Звіт дирекції приватної жіночої семінарії учительської сестер Василянок з руським язиком викладовим в Станіславові за рік

- шкільний 1912/13.- Станіславів: Накладом монастиря сс.Василіянок, 1913.- 55 с.
5. Казимира Б. ОО Студити при праці // Мета.- 1936.- Ч.34.-23 серпня.- С.2-3.
  6. Кордуба М. Звіт з діяльності Виділу «Товариства Вакаційних Осель» у Львові від основаня т.є. від року 1905 до 1909 включно.- Жовква, 1910.- 32 с.
  7. Крип'якевич І. З історії галицького шкільництва XVI – XVIII ст. // Рідна школа.- 1933.- Ч.2.- С.24.
  8. Микитей Г. Статистика українського середнього шкільництва // Українська школа.- № 7-12.- 1938.- С.120-125.
  9. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василянок.- Львів, 1934.- 256 с.

Тема 5. Роль чернечих чинів УГКЦ в організації психолого-педагогічного, духовного дорадництва дорослих

План

1. Поняття та види дорадництва у діяльності УГКЦ.
2. Створення консультативних закладів (порадень) для психолого-педагогічної опіки різних категорій осіб Галичини у кінці XIX – першій половині XX ст.
3. Духовна опіка – особливий напрям діяльності чернецтва УГКЦ.

Основна:

1. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станіслава): перша половина XX ст.- Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998.- 215 с.
2. Життя у Христі. Моральна катехиза.- Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2004.- 180 с.
3. Загальна катехитична програма УГКЦ.- Львів.- 2004.- 48 с.
4. Загальний катехитичний довідник.- Львів: Свічадо, 1999.- 300с.
5. Конституція Згромадження Сестер Пресвятої Родини.- Львів, 1994.- 104 с.
6. Конституція і дерективи Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії.- Рим-Торонто, 1982.- 120 с.
7. Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць П.Н.Д.М. / За ред. А.Г.Великого.- Рим: Видавництво Сестер Служебниць, 1968.- 767с.
8. Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність.- Т.2.- Кн.1.- Львів: Місіонер, 1998.- 570 с.
9. Церква і церковна єдність: Документи і матеріали 1899-1944.- Т.1.- Львів: Свічадо, 1995.- 524 с.

10. Цимбалістий В. Сестри Святого Йосафата у Львові // Світло.- 1991.- Ч.9.- С.316-317.

Додаткова:

1. Виказ жертв на голодуючих в Яворівщині // Премиські Єпархіальні Відомості.-Перемишль.- 1935.- Червень.- С.76-77.
2. Загальні збори Товариства допомоги інвалідам // Діло.- 1929.- 4 квітня.- С.2.
3. Кількість безробітних у Львові // Нова зоря.- 1932.- 17 квітня.- С.8.
4. Українське Крайове товариство опіки над інвалідами // Нова зоря.- 1927.- 13 лютого.- С.5.
5. Шематизм всего духовенства Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий 1938.- Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938.- 114с.
6. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станіславівської на рік Божий 1938.- Станіславів: Накладом клира єпархіального, 1938.- 216 с.

Тема 6. Соціально-геронтологічна діяльність

**чернецтва у монастирях та будинках перестарілих у Галичині
в кінці XIX – першій пол. XX ст.**

План

1. Передумови соціально-геронтологічної діяльності монахинь УГКЦ у Галичині.
2. Зміст та форми опіки над перестарілими та немічними особами.
3. Піклування безробітними у діяльності чернечих згромаджень УГКЦ.

Основна:

1. Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія. - Львів: Свічадо, 1998. - 325 с.
2. Комар І. Діяльність закладів опіки під керівництвом греко-католицьких чернечих чинів у Галичині в кінці XIX ст. – 1939 р. // Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів, 2004.-№ 2.- С.175-183.
3. Костюк П. Соціальна доктрина Церкви. Короткий нарис. - Льєж - Івано-Франківськ - Тернопіль, 1996.- 201 с.
4. Процак П. Діяльність Згромадження сестер Милосердя Святого Вікентія – складова частина соціальної акції УГКЦ // Церква і соціальна проблема. Матеріали міжнародної наукової конференції.- Львів, 1993.- С.332-336.

Додаткова:

1. Кількість безробітних у Львові // Нова зоря.- 1932.- 17 квітня.- С.8.
2. Правильник для приютів під опікою сестер Мироносиць.- 1914.- без місяця.- 14 с.
3. Приют для старичок у Львові // Львівські Архиепархіальні Відомості.- 1935.- №8.- С. 274.
4. Статут Товариства „Мироносиці” під покровом Св.Марії Магдалини в Кристинополи.- Жовква, 1920.- 8 с.
5. Танячкевич Д. Християнська жіноча милосердна добродійність // Нива.- 1906.- С.117-119; 147-150.
6. Устави Згромадження Сестер Мироносиць під покровом Св.Марії Магдалини.- 1910.- без місяця вид..- 37 с.
7. Харитативна акція перших християнських жінок // Мета.- 1935.- Ч.3.- 19 січня.- С.5.

**Тема 7. Підготовка греко-католицьких монахинь до здійснення
опікунської діяльності у кінці XIX –
на початку XX ст**

План

1. Зміст та напрями підготовки черниць до здійснення освітньо-виховних функцій.
2. Підготовка до надання медичної опіки.
3. Навчання представників чернецтва у духовних закладах як основа духовного дорадництва.

Основна:

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772-1939 рр.) / Методичний посібник // Рідна школа.- 1998.- № 7-8.- С.33-48.
2. Герцюк Д.Д. Педагогічна освіта в Галичині в другій половині XIX-на початку XX ст. // Вісник Львівського університету.- Львів: Світ, 1991.- С.69-78.
3. Завгородня Т. Підвищення професійної кваліфікації вчителів Галичини (1919-1939 рр.): дидактичний аспект.- Івано-Франківськ: Плай, 1999.- 88 с.
4. Завгородня Т. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919-1939 рр.).- Івано-Франківськ: Плай, 1999.- 135 с.
5. Клос Л. Про вищу медичну освіту та шпиталі на західноукраїнських землях у XVI-XIX ст. // Діалог культур: Україна у світовому контексті:

Матеріали перших міжнарод. філософ.-культуролог. читань / Ред.кол.: С.О.Черепанова (відп.ред.), І.Я.Зязюн, В.Г.Скотний, Е.П.Мисько.- Львів: Каменяр, 1996.- Вип.2.- С.171-182.

6. Клос Л. Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях у XIII-XIX ст. // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Вип.13. Питання педагогіки середньої і вищої школи.-Львів: Світ, 1996.-С.27-33.

Додаткова:

1. Жіноча фахова школа у Львові // Рідна школа.- 1934.- № 13-14.-С.206.
2. Курс для провідниць діточих садків // Нова хата.- 1933.- Ч.5.- С.9-10.
3. Коренець Д. Фахові школи // Рідна школа. -1936.- № 11.- С.168-169.
4. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василянок.- Львів, 1934.- 256 с.
5. Сліпий Й. Греко-католицька Богословська Академія у Львові в акад. році 1935-36 // Мета.- 1936.- Ч.41.-11 жовтня.- С.3.

Тема 8. Опікунсько-виховна діяльність Митрополита Андрея

Шептицького

План

1. Короткий біографічний екскурс.
2. Роль А.Шептицького в опікунській діяльності чернечих чинів УГКЦ.
3. Робота Митрополита у сфері освіти та виховання дітей і молоді Галичини на початку ХХ ст.
4. Опіка А.Шептицького над віктимними категоріями дорослих.

Основна:

1. Бойко М. Митрополит Андрей Шептицький. – опікун молоді // Слуга Божий Митрополит А.Шептицький: Зб. науково-популярних доповідей, статей та ін. архівного матеріалу.- Філадельфія, 1997.- С.203-208.
2. Вихрущ А., Антонюк Т. Право на безсмертя / культурно-освітня діяльність Андрея Шептицького // Рідна школа.-1997.-№ 9.- С.9-11.
3. Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865-1944 рр.). - Івано-Франківськ, 1995.- 62 с.
4. Кисілевська-Ткач О. Митрополит Андрей Шептицький та українська молодь // Слуга Божий Митрополит А.Шептицький: Зб. науково-популярних доповідей, статей та ін. архівного матеріалу.-Філадельфія, 1997.- С.193-200.

5. Кріпка І. Освітня діяльність Андрея Шептицького // Мандрівець.- 2001.- № 5-6.- С.73-76.
6. Понятишин П. Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький.- Філадельфія, Па: Друкарня в-ва «Америка», 1997.- 130 с.
7. Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький.- Львів, Місіонер, 1995.- 78 с.

Додаткова:

1. Дзерович Ю. Опіка Митрополита А.Шептицького над українським шкільництвом // Рідна школа.- 1939.- № 13-14.- С.205-208.
2. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький, його життя і заслуги. У 100-річчя уродин.- Рим, 1965.- 71 с.
3. Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність.- Т.2.- Кн.1.- Львів: Місіонер, 1998.- 570 с.
4. Церква і церковна єдність: Документи і матеріали 1899-1944.- Т.1.- Львів: Свічадо, 1995.- 524 с.
5. Шептицька С. Молодість і покликання о.Романа Шептицького чина Св.Василія Великого.- Вінніпег- Торонто, 1965.- 156.
6. Ювілей Ексц.Митрополита Кир Андрея // Мета.- 1936.- Ч.4.- 26 січня.-С.6.

РОЗДІЛ II. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ І МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Загальні вказівки

Семінарське заняття – різновид навчального заняття, на якому викладач організовує обговорення студентами питань з тем, попередньо визначених робочою навчальною програмою. Семінарські заняття проводяться у формі бесіди, рецензування та обговорення рефератів і доповідей, дискусій. Семінари сприяють розвиткові творчої самостійності студентів, поглиблюють їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховують педагогічний такт, розвивають культуру мови. На семінарах студенти виступають з повідомленнями або доповідями на відповідні теми. Вони обговорюються, студенти виступають з доповненнями, роблять зауваження, в результаті чого виникає дискусія, яка навчає їх вміння чітко висловлювати свої думки, доводити свою точку зору.

Підготовка до семінарського заняття передбачає:

- ознайомлення з питаннями плану;
- опрацювання рекомендованої літератури, конспектів, лекцій;
- засвоєння додаткової інформації, вказаної у списках літератури;
- складання тез відповіді на основі опрацьованої літератури до всіх питань плану.

При підготовці до написання реферату студент повинен самостійно скласти план до обраної теми, опрацювати літературу, список якої подати у кінці тексту. Посилання на першоджерела подаються внизу сторінки, де вказується прізвище та ініціали автора, назва твору, місце і рік видання, сторінки. Обсяг реферату - 10-15 сторінок (формат аркуша А 4). Оформлення слід робити з дотриманням існуючих норм до робіт такого типу.

Заняття № 1.

Передумови явищ сирітства, бездоглядності, безпритульності у Галичині на початку ХХ ст.

План

1. Питання для фронтального опитування:

- 1.1.Зробіть характеристику історичного періоду.
- 1.2. Проаналізуйте соціокультурні передумови визначених явищ.
- 1.3.Розкрийте питання сирітства у працях українських педагогів першої половини ХХ ст.

2. Питання для поглибленого вивчення:

- 2.1.Проаналізуйте політику Польської держави у галузі опіки українських дітей і молоді в 1918 – 1939 рр.
- 2.2.Розкрийте форми співпраці української громадськості та чернецтва УГКЦ в опікунсько-виховній ланці (перша половина ХХ ст.).

3. Додаткові завдання:

Підготуйте реферат на тему: „Проблема сирітства у Галичині в першій половині ХХ ст. мовою цифр”.

Основна:

1. Бойко О. Історія України: Посібник.- К.: Видавничий центр „Академія”, 2001.- 656 с.
2. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII - початок ХХ ст.).- Львів: Видавництво “Світ”, 1996.- 447 с.
3. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України.- Львів: Видавництво НТШ, 1991.- 230 с.
4. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец Д.-К., Ступарик Б.М. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія / За ред. Б.М. Ступарика.- Івано-Франківськ- Ужгород: «Мистецька лінія», 2002.- 152 с.
5. Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев.- Львів: Світ, 1996.- 488 с.
6. Кондратюк В., Зайцев О. Україна в 20-30-х роках: Суспільно-політичне життя ХХ століття.- Львів, 1993.- 70 с.
7. Кривава книга / Упорядник Я.Радевич-Винницький.- Передрук вид. 1919, 1921 рр.- Дрогобич: „Відродження”, 1994.- 274 с.
8. Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст.-1939 р.).-Івано-Франківськ, 1993.- 200 с.
9. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.).- Івано-Франківськ: „Плай”, 1999.- 138 с.
- 10.Ступарик Б. Еволюція української виховної системи в 19–20 століттях // Українська система виховання: проблеми, перспективи. Матеріали Всеукраїнської конференції.- Серія „Педагогіка, етнопедагогіка”.- Івано-Франківськ, 1999.- Вип. 27.- С.38-49.
- 11.Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення. - Івано-Франківськ, 1992.- 190 с.

Додаткова:

1. Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. / За ред.Я.Чумак.- Торонто, 1988.- 671 с.
2. Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник / За ред. М.Островерха.-Нью-Йорк-Лондон-Париж-Сідней-Торонто, 1972.-943 с.
3. Городенщина. Історично-мемуарний збірник / За ред. Г.Марунчак.- Нью-Йорк - Торонто - Вінніпег, 1978.- 870 с.
4. Жовківщина: Історичний нарис.- Жовква- Львів- Балтимор, 1994.- Т.1.- 326 с.

5. Коломия і Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Ред.Б.Романчук.-НТШ Укр архів.Т.46.- Філадельфія: Видання комітету коломиян, 1988.- 980 с.

Заняття № 2

Медична опіка під керівництвом монахинь УГКЦ

План

1. Питання для фронтального опитування:

- 1.1. Проаналізуйте передумови виникнення медичної опіки у діяльності чернецтва УГКЦ.
- 1.2. Розкрийте напрями медичної опіки Згромадження сестер Службниць.
- 1.3. Охарактеризуйте роль Згромадження сестер Милосердя Св.Вікентія у сфері медичної допомоги.

2. Питання для поглибленого вивчення:

- 2.1. Розкрийте напрями співпраці духовенства УГКЦ та громадськості у царині медичного обслуговування галичан у кінці XIX - на поч. XX ст.
- 2.2. Проаналізуйте значення духовної опіки монахинь УГКЦ у медико-соціальній роботі.

3. Додаткові завдання:

Підготуйте реферативне повідомлення на тему: „Роль Митрополита А.Шептицького у сфері медичної опіки галичан у 1900 – 1939 рр.”

Основна:

1. Вовк Ю.І. Стан освіти та медичного забезпечення селянства в кінці XIX – на початку XX ст. // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. С.В.Кульчицького, А.Г.Морозова.- Черкаси: Черкаський державний університет імені Б.Хмельницького, 2003.- Вип.7.- С.35-37.
2. Голяченко О. Духовні джерела української медицини та шляхи її відродження // Матеріали Першого Європейського Конгресу Української Лікарських Товариств.- Івано-Франківськ, 1991.- С.45-47.

3. Горєлова Л. Монастирська медицина Русі // Український історико-медичний журнал.- 1996.- № 4.- С. 15-18.
4. Клос Л. Роль професійних організацій лікарів у поширенні медичних знань і розвитку медичної освіти на західноукраїнських землях (20-30-ті рр. ХХ ст.) // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Вип.14.- Львів, 1999.- С.97-103.
5. Комар І. Діяльність закладів опіки під керівництвом греко-католицьких чернечих чинів у Галичині в кінці ХІХ ст. – 1939 р. // Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів, 2004.-№ 2.- С.175-183.
6. Матеріали до історії української медицини. Т.2 / Ред. М.Симчишин.- 1988.- 298 с.
7. Матеріали Першого Європейського Конгресу Українських Лікарських Товариств.- Івано-Франківськ, 1991.- 187 с.
8. Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць П.Н.Д.М. / За ред. А.Г.Великого.- Рим: Видавництво Сестер Служебниць, 1968.- 767с.
9. Процак П. Діяльність Згромадження сестер Милосердя Святого Вікентія – складова частина соціальної акції УГКЦ // Церква і соціальна проблема. Матеріали міжнародної наукової конференції.- Львів, 1993.- С.332-336.
- 10.Ступак Ф.Я. Історичний досвід медичної допомоги сільському населенню // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. С.В.Кульчицького, А.Г.Морозова.-Черкаси: Черкаський державний університет імені Б.Хмельницького, 2003.- Вип.7.- С.32-35.

Додаткова:

1. Воробець Т. Українське Гігієнічне Товариство у Львові та його перший Відділ у Теребовлі // Лікарський Вісник.- 1961.- Ч.20.- С.16-19.
2. Український шпиталь Народної Лічниці ім.Митрополита Шептицького / Пропам'ятна книга з нагоди відкриття.- Чікаго, 1980.- 120 с.
3. Українські лікарі Прикарпаття / Упорядник П.Арсенич.- Коломия, 1995.- 96 с.
4. Юсип Д. Іван Франко у стрілецькій лічниці // Літопис Червоної Калини.- 1991.- № 6.- С.54-56.
5. Шпиталь ім. Митрополита Андрея Шептицького // Мета.- 1933.- Ч.15.- 14 квітня.- С.4.

Заняття № 3

**Характеристика напрямів опікунської діяльності чернецтва
УГКЦ у Галичині в кінці XIX –
першій третині XX ст.**

План

1. Питання для фронтального опитування:

- 1.1. Розкрийте зміст опіки та піклування над сиротами та дітьми, з бідних родин монахинями УГКЦ.
- 1.2. Проаналізуйте методи та прийоми освітньо-виховної роботи ЧСВВ.
- 1.3. Психолого-педагогічне дорадництво дорослих у діяльності чернечих чинів УГКЦ.
- 1.4. Соціально-геронтологічна робота: основні згромадження та аналіз їх діяльності.

2. Питання для поглибленого вивчення:

- 2.1. Проаналізуйте роль чернецтва у діяльності Товариства вакаційних осель.
- 2.2. Розкрийте зміст опікунської роботи Марійських дружин молоді.

3. Додаткові завдання:

Підготуйте реферати на теми:

1. „Зміст опікунської діяльності у позашкільних гуртках при Василіянських навчально-виховних закладах”.
2. „Роль чернецтва у діяльності „Пласту” у першій половині XX ст.”

Основна:

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772-1939 рр.) / Методичний посібник // Рідна школа.- 1998.- № 7-8.- С.33-48.
2. Генік Л. Релігійно-моральне виховання молоді в навчальних закладах східної Галичини (кінця XIX – початку XX століття).- Івано-Франківськ: Плай, 2000.- 270 с.
3. Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія. - Львів: Свічадо, 1998. - 325 с.
4. Комар І. Діяльність закладів опіки під керівництвом греко-католицьких чернечих чинів у Галичині в кінці XIX ст. – 1939 р. //

- Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів, 2004.-№ 2.- С.175-183.
5. Комар І. Освітньо-виховна діяльність сестер Василянок у Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 178. Педагогіка та психологія. - Чернівці: Рута, 2003.- С.65-72.
  6. Курляк І. Народне шкільництво у Галичині (другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) // Педагогіка і психологія.- 1995.- № 1.- С.143-150.
  7. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864-1918 рр.): монографія.- Львів, 1997.- 222 с.
  8. Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць П.Н.Д.М. / За ред. А.Г.Великого.- Рим: Видавництво Сестер Служебниць, 1968.- 767с.

Додаткова:

1. Жіноча фахова школа у Львові // Рідна школа.- 1934.- № 13-14.-С.206.
2. Звіт дирекції приватної жіночої семінарії учительської сестер Василянок з руським язиком викладовим в Станіславові за рік шкільний 1912/13.- Станіславів: Накладом монастиря сс.Василянок, 1913.- 55 с.
3. Крип'якевич І. З історії галицького шкільництва ХVІ – ХVІІІ ст. // Рідна школа.- 1933.- Ч.2.- С.24.
4. Правильник для приютів під опікою сестер Мироносиць.- 1914.- без місця.- 14 с.
5. Статут Товариства „Мироносиці” під покровом Св.Марії Магдалини в Кристинополи.- Жовква, 1920.- 8 с.
6. Українське Крайове товариство опіки над інвалідами // Нова зоря.- 1927.- 13 лютого.- С.5.
7. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність СС Василянок.- Львів, 1934.- 256 с.

Заняття № 4

***Діяльність чернечих чинів УГКЦ у галузі опіки
в сучасній Україні***

План

1. Питання для фронтального опитування:

- 1.1. Розкрийте проблеми сирітства, бездоглядності, занедбаності в Україні на сучасному етапі.
- 1.2. Визначіть основні напрями діяльності сучасного чернецтва УГКЦ.
- 1.3. Проаналізуйте роботу чернечих чинів у царині опіки дітьми-сиротами.

1.4. Розкрийте зміст, методи та значення катехизації школярів представниками чернецтва УГКЦ.

2. Питання для поглибленого вивчення:

2.1. Охарактеризуйте форми та напрями опікунської діяльності фонду „Карітас-Україна УГКЦ

2.2. Розкрийте діяльність Католицької Школи Св.Василія Великого під керівництвом сестер Василянок у м.Івано-Франківську.

2.3. Проаналізуйте роль сестер Студиток у роботі школи Св.Софії у Львові.

3. Додаткові завдання

Підготуйте реферат на тему: „Зміст медичної опіки сестер милосердя Св.Вікентія у Шпиталі імені Шептицького”.

Основна:

1. Глистюк Я., Турій О. Греко-католицьке чернецтво в релігійному житті України, 1939-2001 роки // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії.- Львів, 2001.- Ч.3.- С.360-377.
2. Гудзяк Б. Релігійне життя в Україні у перші п'ять років незалежності // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії.- Львів, 2000.- Ч.2.- С.165-189.
3. Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія. - Львів: Свічадо, 1998. - 325 с.
4. Завгородня Т.К., Лисенко Н.В., Мажец Д.-К., Ступарик Б.М. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою: монографія / За ред. Б.М. Ступарика.- Івано-Франківськ- Ужгород: «Мистецька лінія», 2002.- 152 с.
5. Загальна катехитична програма УГКЦ.- Львів.- 2004.- 48 с.
6. Загальний катехитичний довідник.- Львів: Свічадо, 1999.- 300с.
7. Комар І.В. Роль греко-католицьких чернечих чинів у вирішенні сучасних проблем опіки дітей і молоді // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці. Збірник наукових праць. - Івано-Франківськ, 2005.- С.229-236.
8. Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей. Тематична доповідь про становище дітей в Україні.- Київ, 2004.- 240 с.
9. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. А.Капської.-Київ: Центр навчальної літератури, 2003. - 256 с.
10. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І.Д.Зверева, О.В.Безпалько, С.Я.Харченко та ін.; За заг.ред. І.Д.Зверевої, Г.М.Лактіонової. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 256 с.

11. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи / За ред. Пінчук І.М., Толстоухової С.В. - К.: УДЦССМ, 2000. - Випуск 1.- 276 с.

Додаткова:

1. Інформаційний звіт Державного Комітету Релігії України „Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державних церковних відносин в Україні у 2003 р.” // Людина і світ.- 2004.- № 3.- С.39-43.
2. Ковальчук А. Релігійні організації в Україні на порозі ХХІ ст.: тенденції територіального розвитку // Альманах «Молода нація».- 1999.- №11.- С.96-122.
3. Цимбалістий В. Життя нашої відродженої греко-католицької церкви в Україні // Світло.- 1991.- Ч.9.- С.290-293.
4. Цимбалістий В. Сестри Святого Йосафата у Львові // Світло.- 1991.- Ч.9.- С.316-317.

РОЗДІЛ III. ФОРМИ ТА ВАРІАНТИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Контроль знань охоплює всі вивчені теми теоретичної та практичної частин спецкурсу, а також передбачає виконання тестових завдань. Тести відкритого типу (три варіанти) проводяться в аудиторних умовах.

Варіант 1.

1. Дитина – це ...
2. Причини соціального сирітства: ...
3. Опіка – це ...
4. Піклування встановлюється над...
5. Потреби людини – це ...
6. Види опіки за онтогенетичним критерієм: ...
7. Державну систему опіки складають: ...
8. Автор підручника „Народна педагогія”...
9. Найдавнішу історію серед чернечих чинів УГКЦ має...
10. Дітьми дошкільного віку найбільше опікувалися ...

11. Захоронка – це...
12. Фахова школа – це...
13. Основний засіб виховання у василіянських школах....
14. Дорадництво – це...

Варіант 2.

1. Дитинство – це ...
2. До категорії соціальних сиріт належать...
3. Піклування – це ...
4. Опіка встановлюється над...
5. До первинних потреб людини належать: ...
6. Види опіки відповідно до сфери опіки: ...
7. Будинок дитини – це ...
8. Питання материнської опіки розкрито І.Негребецьким у книзі „...”
9. Назвіть чоловічі чернечі організації УГКЦ початку ХХ ст...
10. Освітньо-виховну роботу найповніше проводили...
11. Виділова школа – це...
12. Гімназія – це...
13. Сестри милосердя Св.Вікентія здійснювали медичну опіку в ...
14. Катехизація – це ...

Варіант 3.

1. Сирітство – це ...
2. Біологічні сироти – це ...
3. Опікун – це ...
4. Усиновлення – це...
5. До вищих потреб людини належать: ...
6. Види опіки за критерієм „нормальності”: ...
7. Дитячий будинок – це ...

8. Сучасні дослідники проблем опіки та піклування:...
9. Назвіть жіночі чернечі згромадження УГКЦ початку ХХ ст....
10. Медична опіка – основний напрям діяльності...
11. Бурса – це...
12. Оздоровчі дитячі табори на початку ХХ ст. називалися...
13. Документи, за якими здійснювалася опіка над перестарілими під керівництвом сестер Мироносиць...
14. Назвіть навчально-виховний заклад сучасних сестер Василянок...